

HISTORIA BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH NA TERENIE STAREGO MIASTA W OLSZTYNIE DO 2019 ROKU

Systematycznych badań archeologicznych na terenie miasta **przed 1980 rokiem** nie prowadzono. Jak dotąd niewiele jest wiadomo na temat prac ziemnych prowadzonych przed 1945 rokiem. W latach 1936 -1940 odsłonięto znaczne odcinki murów miejskich w północnej części starego miasta. Głównie na północny zachód oraz częściowo na południowy wschód od Bramy Górnej. Nastąpiło to w związku z pracami porządkowymi, kanalizacyjnymi oraz drogowymi prowadzonymi w rejonie Targu Rybnego, ulicy Garncarskiej i północnego krańca Starego Miasta. W południowo wschodnim odcinku natrafiono między innymi na fundamenty baszty prostokątnej - otwartej (w ciągu murów wysokich). Również na północny zachód od bramy odsłonięto między innymi fundamenty baszty prostokątnej. W zamierzeniach władz miejskich było uczytelnienie ich w terenie poprzez wyciągnięcie ponad powierzchnię w postaci niskiego murku. Prac tych jednakże nie udało się całkowicie zrealizować, głównie ze względu na wybuch II wojny.

Po 1945 roku w obrębie starego miasta Olsztyna prowadzono liczne prace ziemne, odbywały się one jednak bardzo często bez nadzoru archeologicznego, a co się z tym wiąże nie prowadzono praktycznie żadnej dokumentacji rysunkowej czy fotograficznej poza jednym wyjątkiem. Pomimo to w okresie tym pozyskano pewną ilość zabytków pochodzących w większości wypadków z wykopów budowlanych. Spośród tych zabytków, najciekawszy jest z pewnością szyszak pochodzący z XIV wieku odkryty w wykopie na zapleczu obecnych delikatesów jeszcze w czasie II wojny światowej (w 1943 roku)¹. Na uwagę zasługuje tu fakt, iż prawdopodobnie w miejscu tym pierwotnie znajdowała się parcela należąca do zasadzcy miasta, a zarazem pierwszego wójta - Jana z Łajs. A. Nowakowski stwierdza, iż jest to przyłbica wczesnego typu z ruchomą zasłoną umocowaną na zaczepie czołowym². Badacz ten czas powstania hełmu określa na lata 1370-1380³.

Niewątpliwie najcenniejszy jest skarb monet na jaki natrafiono latem 1951 roku podczas odgruzowywania budynków w południowo-zachodniej pierzei rynku Starego Miasta. Monety

¹ W. La Baume - Ein ordenszeitlicher Helm aus Allenstein; [w:] Altpreußen Vierteljahresschrift für Vorgeschichte und Volkskunde, 8 Jahrgang, Heft 1, März 1943, Königsberg 1943, ss. 13-14
 - Karta Inwentarzowa w archiwum działu archeologii Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, Nr kat. 971/69; Nr inw. 1. Karta wykonana w październiku 1969 roku przez M. Mączkowską.
 A. Nowakowski - Średniowieczny hełm z Olsztyna. [w:] Rocznik Olsztyński, Tom XVI, Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, Olsztyn 1989, ss. 147-154.

² A. Nowakowski- Ibidem., 1989, s. 148.

³ A. Nowakowski- Ibidem., 1989, s. 153.

zostały znalezione w naczyniu ceramicznym, które rozbito podczas wydobywania, a jego fragmenty nie zachowały się. Ponieważ monety zostały omówione w odrębnym opracowaniu⁴, tutaj należy jedynie wspomnieć, iż skarb liczył 638 monet i trzy połówki. Stan ich zachowania był zadowalający. Były to wyłącznie monety krzyżackie wybite między 1351 a 1414 rokiem. K. Szuda ustalił, iż skarb ukryto w połowie 1414 roku, kiedy to 18 lipca tegoż roku rozpoczęła się wojna polsko - krzyżacka, a wkrótce potem wojska polskie zajęły Warmię i wkroczyły do Olsztyna (K. Szuda 1968, s. 137)⁵. Skarb ten jest o tyle ciekawy, że zawierał 84 odmiany monet, których do 1951 roku nie notowano w literaturze przedmiotu⁶.

W 1953 i 1955 roku prowadzono prace ziemne pod obecnymi delikatesami, w trakcie których odsłonięto pozostałości późnośredniowiecznej kanalizacji w postaci rur drewnianych oraz fragmenty konstrukcji drewnianych, co jest widoczne na zachowanych zdjęciach⁷, jednakże z powodu braku dokumentacji rysunkowej ich interpretacja nie jest możliwa. Ponadto zimą 1954 roku przy ul. Mieszka I w wykopie budowlanym odsłonięto fragmenty konstrukcji drewnianych prawdopodobnie zabudowy mieszkalnej i gospodarczej. Z prac tych zachowała się dokumentacja rysunkowa oraz 8 fotografii⁸ i krótkie sprawozdanie z przeprowadzonej przez T. Węgrzynowicz inspekcji⁹. Z wykopu pod fundamenty, który wykonano przy ulicy Staromiejskiej między Bramą Górną a ulicą Lelewela około 1957 roku, pochodzi między innymi 8 przedmiotów metalowych, takich jak: żelazny topór, ciosło, świder, obcęgi, okucie radlicy, motyka oraz 2 narzędzia o trudnej do ustalenia funkcji¹⁰. Wszystkie te przedmioty można ogólnie określić jako średniowieczne. Ponadto z tego samego wykopu pochodzi kamienny rozcieracz (przekazany do muzeum w 1958 roku) oraz ponad 140 fragmentów średniowiecznej ceramiki¹¹. Z drugiej połowy lat 50-tych znanych jest również kilkanaście fragmentów naczyń, których miejsce pozyskania jest trudne do ustalenia, poza tym, iż pochodzą z obrębu Starego Miasta. Jeden z nich z całą pewnością został pozyskany z wykopu u zbiegu ulic Staromiejskiej i Zamkowej¹². Podobnie jak to miało miejsce w latach 40-tych i 50-tych, tak i w latach 60-tych nie prowadzono badań archeologicznych, a

⁴ K. Szuda - Skarb monet krzyżackich z Olsztyna [w:] Rocznik Olsztyński, Tom VIII, Wydawnictwo Pojezierze, Olsztyn 1968, ss. 129-138.

⁵ K. Szuda - Ibidem., 1968, s. 137.

⁶ K. Szuda - Ibidem., 1968, s. 137.

⁷ - Teczka obiektowa w archiwum działu archeologii Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie.

⁸ - Ibidem.

⁹ T. Węgrzynowicz - Sprawozdanie z podróży służbowej do Olsztyna, Olsztyn 1954, Archiwum SOZ Olsztyn (notatka i dokumentacja rysunkowa).

¹⁰ - Karty inwentarzowe w archiwum działu archeologii Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie. Nr inw. 619, Nr kat. 238, 1205/69. Karty wykonane w grudniu 1969 roku przez M. Mączkowską.

¹¹ - Ibidem., Nr inw. 619; Nr kat. 969, 970 /69.

¹² - Karta inwentarzowa w archiwum działu archeologii Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, Nr inw. 581; Nr kat. 945/69, karta wykonana przez M. Mączkowską w grudniu 1969 roku.

wszystkie zabytki, to znaleziska luźne lub dary robotników pracujących przy wykopach budowlanych. Z ciekawszych można tu wymienić miecz żelazny znaleziony w gruzach przy Placu Jedności Słowiańskiej w drugiej połowie lat 60-tych (do muzeum trafił w 1969 roku¹³) oraz dwa groty włóczni¹⁴ i prawie cały garnek¹⁵, które zostały pozyskane podczas rozbiórki i późniejszych prac ziemnych w obrębie posesji Rynek 2 (w północno-zachodnim narożniku rynku) w 1965 roku. Na uwagę zasługuje tutaj fakt, iż wspomniany miecz został określony jako pochodzący z okresu wpływów rzymskich (chronologię określił Pan M. Wyborski¹⁶). W 1963 roku do muzeum trafił, jako dar cały garnek tzw. siwak, z bliżej nieokreślonego miejsca¹⁷. W połowie lat 70-tych prowadzono nie nadzorowane prace w obrębie baszty w zachodnim ciągu murów miejskich przy ul. Okopowej 30. Z prac tych do zbiorów muzealnych trafiło ponad 200 fragmentów naczyń ceramicznych, około 20 fragmentów kafli oraz kilka przedmiotów metalowych, między innymi kutych gwoździ¹⁸.

W roku 1978 przy okazji wykopów pod wodociąg prowadzonych na północ od Bramy Górnej natrafiono prawdopodobnie na relikty przedbramia. Niestety w archiwach nie zachowała się żadna dokumentacja z tego wykopu.

W 1983 roku wykonywane były prace ziemne wzdłuż ulicy Okopowej, przy okazji układania instalacji c. o. oraz kopania studzienki kierunkowej. Wykop ten biegł prawdopodobnie równoległe do budynku, w którym mieści się obecnie siedziba Służby Ochrony Zabytków. Pozyskano tu kilkadziesiąt fragmentów naczyń o zróżnicowanym kształcie (między innymi fragmenty dającego się wykleić garnka), duży fragment sztabki żelaznej z uchem oraz fragmenty szkieł, które ogólnie można określić, jako nowożytnie i późnośredniowieczne¹⁹.

W tym samym roku prowadzono prace w obrębie wykopów budowlanych przy ul. Lelewela 5/6 (od strony ul. Pieniężnego w południowo-zachodniej pierzei). Również tutaj wystąpiły

¹³ - Karta Inwentarzowa w archiwum działu archeologii Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, Nr kat. 302/62; Nr inw. 660. Karta założona przez M. Mączkowską w lutym 1969 roku.

¹⁴ - Karta inwentarzowa w archiwum działu archeologii Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, Nr kat. 964/69, Nr inw. 827. Karta wykonana w październiku 1969 roku przez M. Mączkowską.

¹⁵ - Ibidem., Nr kat. 958/69; Nr inw. 831.

¹⁶ - Op., cit., Karta inwentarzowa, Nr kat. 302/62, Nr inw. 660.

¹⁷ - Karta Inwentarzowa w archiwum działu archeologii Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, Nr kat. 713/72; Nr inw. 773. Karta założona w czerwcu 1986 roku przez I. Sikorską (uzupełnienie); rys. A. Pacho.

¹⁸ - Karty inwentarzowe archiwum działu archeologii Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, Numery inwentarzowe od 463 do 474/75; Nr inw. 1000.

¹⁹ - Karty inwentarzowe w archiwum działu archeologii Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, Numery katalogowe od 85 do 93/85; Nr inw. 1307. Kart założone w lutym 1985 roku przez I. Sikorską

fragmenty naczyń średniowiecznych, jak też nowożytnych. Ponadto z wykopu tego pochodzi kula kamienna o starannej obróbce powierzchni²⁰.

Pierwsze dwa wykopy, które zostały zadokumentowane rysunkowo, były wykopami Budowlanymi²¹. Wykopy te wykonano przy ówczesnej ul. 3-go Maja (obecnie Prostej) pod dawnymi numerami 23, 27 i 28. Były one dokumentowane przez inżynierów Z. Tomaszewskiego i J. Widawskiego od 1 do 4 października 1951 roku²².

Wykop pod numerami 27 i 28 (1 na st. XXIV) - w zachodniej pierzei dawnej ul. 3-go Maja miał około 10 x 22 m i około 2 m głębokości. W jego obrębie natrafiono na relikty drewnianego domu w konstrukcji zrębowej²³, a także beczkę klepkową o średnicy 0,5 m z dużą ilością ścinków skórzanych²⁴. Autor sprawozdania nie pokusił się o interpretację tego znaleziska, poza stwierdzeniem, iż są to relikty warsztatu szewskiego²⁵. Wydaje się jednak, że mamy tu do czynienia z beczką do garbowania skóry. Dlatego też odnalezienie wspomnianej już beczki może świadczyć o istnieniu tutaj warsztatu garbarsko-szewskiego. Na podstawie analizy dokumentacji rysunkowej (głównie ryc. 3a, 5, 7, 8) oraz fotograficznej (fot. z wykopu 1 od numeru 12 do 24), a także sprawozdania z przeprowadzonego nadzoru²⁶ zupełnie nie można się zgodzić z datowaniem Tomaszewskiego, który odkryte konstrukcje określił jako pochodzące z początku XIX wieku²⁷. Niestety, nie mając możliwości całościowej analizy pozyskanej ceramiki, gdyż zachowały się jedynie nieliczne fragmenty z nieoznaczonych miejsc wykopu, trudno jest określić dokładną ich chronologię. Wydaje się jednak, iż poziom zalegania odkrytych konstrukcji (bezpośrednio na calcu w postaci zielonkavo-siwej gliny) oraz obecność konstrukcji murowanych w warstwach wyższych (widocznych na zdjęciach stykowych, głównie fotografie z wykopu 1 od numeru 9 do 11), dają podstawy, aby przypuszczać, iż mamy tu do czynienia z poziomem kulturowym, który z dużą ostrożnością można datować na późne średniowiecze. Potwierdzają to nieliczne fragmenty

-
- ²⁰ - Karty inwentarzowe w archiwum działu archeologii Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, Numery katalogowe od 94 do 97/85. Karty założone w styczniu 1985 roku przez I. Sikorską
- ²¹ Z. Tomaszewski - Sprawozdanie z prac pomiarowo-badawczych przeprowadzonych w czasie od **1 - 4.10.51** na terenie starego miasta w Olsztynie w związku z odsłonięciem w wykopach budowlanych konstrukcji drewnianych i fundamentów kamiennych. 1951. Maszynopis w archiwum PSOZ w Olsztynie.
- ²² - Trzeba zaznaczyć, iż w dokumentacji polowej widnieją daty od 1 do 4 września 1951 roku, natomiast w tekście autor sprawozdania podaje, że badania prowadzono od 1 do 4 października 1951 roku.
- ²³ Z. Tomaszewski - Op., cit., 1951, wykop 1, fot. 20; ryc. 3 a, 7, 8.
- ²⁴ Z. Tomaszewski - Ibidem., 1951, s. 4.
- ²⁵ Z. Tomaszewski - Ibidem., 1951, s. 9.
- ²⁶ Z. Tomaszewski - Ibidem., 1951, ss. 1-9.
- ²⁷ Z. Tomaszewski - Ibidem., 1951, s. 9.

ceramiki, która znajduje się w Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie²⁸. Są to między innymi 2 fragmenty wylewów garnków siwych oraz 1 fragment przykrawędny wraz z pogrubionym wylewem lekko wychylonym na zewnątrz, grubościennej misy charakterystycznej dla drugiej połowy wieku XIV i początku XV.

Niestety fakt, iż dokumentacja terenowa oraz sprawozdanie z nadzorów nie zostały sporządzone przez archeologa, a także ze względu na niekompletną dokumentację rysunkową trudno jest przeprowadzić szczegółową analizę warstw kulturowych.

Drugi wykop wykonany w 1951 roku pod numerem 23 (wschodnia pierzeja dawnej ul. 3-go Maja) miał wymiary 25 x 15 m i doprowadzony był do głębokości ca 2,5 m. W wykopie tym stwierdzono obecność reliktyw murów kamiennie-ceglanych, które zostały rozebrane w trakcie prowadzenia prac ziemnych, a kamienie rozłupano i wywieziono²⁹. Według Z. Tomaszewskiego stanowiły one pozostałości budynku mieszkalnego o prostokątnym zarysie i jednolitej strukturze. Jednolity charakter miały również fundamenty z podziału wewnętrznego świadczące o trzytraktowym układzie budynku³⁰. Jak wynika z rysunku połowego w zachowanej dokumentacji (ryc. 11- tej dokumentacji) mury nośne odkrytej budowli miały 1,2 m szerokości i tyleż samo zachowanej wysokości. Ich stosunkowo niewielka szerokość świadczy o tym, iż nie stanowią one pozostałości murów miejskich (choć znajdują się na linii ich przebiegu), które w partii fundamentowej powinny mieć około 2 m szerokości³¹. S. Mojzych-Rudowska podaje, iż przeciętna grubość murów miejskich wynosiła dla Olsztyna około 1,6 m³². Pierwotnie w miejscu tym znajdował się budynek będący prawdopodobnie siedzibą szpitala przy kościele św. Ducha, którego początki sięgają XV wieku. Na okres ten, a konkretnie na koniec XV wieku, odkryte fundamenty datuje też Z. Tomaszewski³³. Przed 1939 rokiem znajdował się tutaj prawdopodobnie budynek mieszkalny, który uległ zniszczeniu wiosną 1945 roku. Na późnośredniowieczne pochodzenie omawianych tu murów może wskazywać również znaleziona (bezpośrednio przy fundamentach) ceramika, chociaż jej omówienie jest bardzo skromne i niedostateczne³⁴. Nie można wykluczyć, iż omawiany budynek jedną ze swoich ścian opierał się o mury miejskie. Potwierdzenie tej hipotezy wymagałoby jednak przeprowadzenia badań archeologicznych w okolicach przebiegu murów miejskich w południowo-wschodnim narożniku starego miasta.

²⁸ - Karty inwentarzowe archiwum działu archeologii Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, Nr kat. 963a- 963b/69; Nr inw. 26.

²⁹ Z. Tomaszewski - Op., cit., 1951, s. 1.

³⁰ Z. Tomaszewski - Ibidem., 1951, s. 9.

³¹ H. Mackiewicz, A. Mackiewicz - Op., cit., 1993, s. 37, ryc. 15.

³² S. Mojzych-Rudowska - Op., cit., Olsztyn 1967, s. 57

³³ Z. Tomaszewski - Op., cit., 1951, s. 10.

³⁴ Z. Tomaszewski - Ibidem., 1951, s. 10.

W tym samym rejonie, a konkretnie wzdłuż obecnej ulicy Prostej (dawna 3-ego Maja) w 1996 roku prowadzono nadzory archeologiczne przy budowie kanalizacji deszczowej. Wykop ten nie otrzymał osobnej numeracji w obrębie st. XXIV (stare miasto). Nadzorujący prace J. Michalski stwierdził, iż odkryto tu pozostałości drewnianych konstrukcji, które mogą być kontynuacją fragmentów odkrytych w 1951 roku. Miano tu także natrafić na takie same nawarstwienia stratygraficzne ze sporą zawartością ścinków skórzanych. Podobne nadzory sprawowano wzdłuż ulicy Kołłątaja, także przy okazji budowy kanalizacji deszczowej.

Ilustracja 1. Widok ogólny wykopu pod kolektor "C" od strony wschodniej. Fot. 1.2 z dokumentacji "Ekspertyza w zakresie stanu technicznego budynku WSS-E w Olsztynie". Autor zdjęcia nie podany.³⁵

W latach 70-tych prowadzono w obrębie starego miasta prace, które były już nadzorowane, przynajmniej częściowo przez archeologów. Miało to miejsce w przypadku tzw. kolektora C, który przebiegał w obrębie fosy, między miastem a zamkiem. Prace te nadzorowała mgr I. Sikorska-Ulfik we wrześniu 1975 roku³⁶. Podkreślić trzeba, iż w 1975 roku prowadzono prace jedynie na odcinku, który przebiegał na północny wschód od grobli, natomiast w roku 1976 na południowy zachód od niej (Ilustracja.: 1 – 2).

³⁵ J. Bronicki - EKSPERTYZA w zakresie stanu technicznego budynku Wojewódzkiej Stacji Sanitarno-Epidemiologicznej w Olsztynie, Olsztyn – styczeń 1977, fot. 1.2. Maszynopis w Archiwum WUOZ w Olsztynie, nr kat. 4944.

³⁶ - W tym miejscu chciałbym serdecznie podziękować Pani mgr Sikorskiej-Ulfik za udostępnienie niepublikowanych materiałów z przeprowadzonych przez nią nadzorów, z których zaczerpnięto przedstawione tu informacje.

Ilustracja 2. Widok

wykopu pod kolektor "C" od strony północno-zachodniej. Fot. 1.4 z dokumentacji "Ekspertyza w zakresie stanu technicznego budynku WSS-E w Olsztynie". Autor zdjęcia nie podany.³⁷

W ich wyniku pozyskano kilkanaście fragmentów ceramiki nowożytniej³⁸. Ponadto z wykopu tego w formie darów do muzeum trafiła dobrze zachowana ostroga średniowieczna z ruchomym kolcem³⁹, zachowany w całości garnek o barwie siwej⁴⁰, który można datować na wiek XV oraz dziadek do orzechów⁴¹, prawdopodobnie XVIII-wieczny. Zadokumentowano tu także między innymi fragmenty murów miejskich łączących się z murami obronnymi zamku (przy południowo-wschodnim narożniku zamku) oraz drewniane licowanie fosy, które wystąpiło na odcinku około 50 m. Zarówno licowanie, jak również relikty murów wystąpiły na wschód od obecnej grobli prowadzącej do zamku. Na uwagę zasługuje fakt, iż fundament murów kamiennych znajdujący się w obrębie fosy, posadowiony był na palach dębowych bitych pionowo, na których ułożone były belki poziome w dwóch warstwach na krzyż prostopadle względem siebie. Na tak przygotowanej podwalinie wzniesiono dopiero mur kamienny. Wydaje się, iż fragmenty te można datować na drugą połowę XV wieku, a więc po rozszerzeniu dokumentu lokacyjnego. Jeżeli chodzi o licowanie fosy, to wykonano je ze stosunkowo grubych dranic układanych „na sztorc” między 4 słupami bitymi grupami po dwa z każdej strony.

³⁷ J. Bronicki - Ibidem., fot. 1.4.

³⁸ - Karty inwentarzowe archiwum działu archeologii Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, Nr kat. 490/75 i 491/75; Nr inw. 1003.

³⁹ - Karty inwentarzowe archiwum działu archeologii Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, Nr kat. 535/77; Nr inw. MMA 1027.

⁴⁰ - Karty inwentarzowe archiwum działu archeologii Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, Nr kat. 538/77; Nr inw. 1025.

⁴¹ - Karty inwentarzowe archiwum działu archeologii Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, Nr kat. 489/75; Nr inw. 1003.

W 1977 roku również mgr I. Sikorska-Ulfik nadzorowała prace ziemne przy ulicy Okopowej między parcelą 26/27 a budynkiem byłych PKZ. Był to niewielki wykop założony w trakcie budowy stacji trafo we wschodniej pierzei tej ulicy. Pozyskano tu kilka niewielkich fragmentów naczyń średniowiecznych oraz polepy⁴². Ponadto znaleziono ziarna zbóż, z których zostały pobrane próbki do analiz.

W drugiej połowie 1988 i pierwszej połowie 1989 roku prowadzone były prace ziemne między Placem Jedności Słowiańskiej a ulicą Lelewela i od Bramy Górnej do ulicy Pieniężnego związane z zakładaniem instalacji ciepłowniczej. Były one wizytowane częściowo przez pracowników ówczesnego BBiDZ (Biuro Badań i Dokumentacji Zabytków, obecnie WUOZ), a częściowo przez pracowników muzeum. W wykopie tym odkryto fragmenty murów miejskich w postaci baszty prostokątnej (tej samej, która była odsłonięta w trakcie prac z lat 1936-1940⁴³; Ryc.: 39 – 39 a). Jej partia fundamentowa zbudowana była z kamienia łączonego na zaprawę wapienną. Sporządzono tu między innymi serwis fotograficzny⁴⁴ (Z. Dąbkowski) obrazujący skalę zniszczeń jakiej dokonano w obrębie murów miejskich w tym miejscu. Jeżeli chodzi o zabytki, to najciekawszy jest niewątpliwie miecz żelazny. Był on silnie skorodowany i powyginany. Określenie jego dokładnej chronologii nie jest niestety możliwe. Ponadto wystąpiły bardzo nieliczne fragmenty naczyń glinianych o niewątpliwie średniowiecznej metryce⁴⁵.

Pierwsze badania archeologiczne na terenie starego miasta w Olsztynie wykonano latem 1980 roku. Przeprowadzono je, jako badania archeologiczne, wyprzedzające budowę domu rzemiosł. Ponieważ ich wyniki jak dotychczas nie zostały opracowane ani opublikowane powołujemy się tu na nie dzięki uprzejmości Pań: I. Sikorskiej-Ulfik i M. Wielgus, które badania te prowadziły. Badania prowadzono od 29 kwietnia 1980 roku do 18 lipca 1980 roku⁴⁶. W ich trakcie założono 3 wykopy oznaczone numerami 3, 4 i 5 w obrębie st. XXIV. Wykop 3 o wymiarach 6 x 11 metrów założono 6,3 m na południe od sklepu muzycznego. Wykop 4 miał pierwotnie wymiary 3 x 13 m. Założono go w odległości ca 11,5 m na zachód od krawędzi wykopu 3. Wykop ten usytuowany był swoją dłuższą osią w kierunku wschód-zachód. W trakcie badań na 10-tym m został rozszerzony w kierunku północnym do 6-ciu m. W trzeciej fazie prac oba wykopy zostały połączone wykopem sondażowym o szerokości 1,5 metra i długości około 11 metrów (wykop 5, st. XXIV). W trakcie prowadzonych badań odkryto między innymi pozostałości

⁴² - Karty inwentarzowe archiwum działu archeologii Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, Nr kat. 539/77 i 540/77; Nr inw. MMA 1028.

⁴³ - Serwis fotograficzny znajdujący się w archiwum PSOZ.

⁴⁴ - Archiwum dawnego PSOZ, obecnie WUOZ.

⁴⁵ - Karta inwentarzowa w archiwum działu archeologii Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, Nr kat. 159/89; Nr inw. 1718. Karta wykonana przez I. Mirkowską.

⁴⁶ - Dane zaczerpnięto z dziennika badań archeologicznych

piwnic po nowożytnych budynkach (wykop 3 i 4) oraz fragment nowożytnej uliczki brukowanej (wykop 5, st. XXIV). Ponadto w wykopie 3 odkryto relikty spalonej chaty drewnianej. Ze względu na duże zniszczenie elementów drewnianych w wyniku pożaru, trudno jest coś bliższego powiedzieć o rodzaju konstrukcji zastosowanej przy jej wznoszeniu. Jednakże są pewne przesłanki, na podstawie których z dużą ostrożnością można stwierdzić, iż była to konstrukcja sumikowo-łatkowa⁴⁷. Ponadto w wykopie 5 poniżej nowożytnego bruku natrafiono na konstrukcje drewniane w postaci legarów i poziomo ułożonych dranic⁴⁸, będących prawdopodobnie relikdami ulicy biegnącej w kierunku północ-południe, na co może wskazywać szerokość ich zalegania nie przekraczająca 6 m. Niestety ze względu na niewielką szerokość wykopu (do 1,5 m) trudno jest to jednoznacznie stwierdzić. Nie można bowiem wykluczyć, iż mamy tutaj do czynienia z relikdami podłogi jakiegoś budynku. Być może jest to wschodnia część chaty, której pozostałości odkryto w wykopie 3, co byłoby zgodne z pierwotną głębokością parcel. Trudno jest również coś bliższego powiedzieć na temat chronologii odkrytych tu elementów drewnianych. Można je jedynie ogólnie określić jako średniowieczne.

W 1988 roku od 10 do 26 maja prowadzono prace ziemne przy pomocy sprzętu mechanicznego pod budowę domu Gazety Olsztyńskiej. Natomiast w maju i czerwcu sporządzano dokumentację polową rysunkową i fotograficzną⁴⁹. Wykop ten oznaczono nr 6 w obrębie Starego Miasta. Miał on wymiary 21 x 32 x 32 x 22 m⁵⁰ i około 8 metrów głębokości na całej powierzchni. Nadzory z ramienia Pracowni Konserwacji Zabytków Oddział w Olsztynie prowadzili mgr M. Birezowska i mgr A. Mackiewicz. W wykopie stwierdzono obecność nowożytnych fundamentów kamienno-ceglanych, fragmentu uliczki wykonanej z kostki granitowej w północnej jego części oraz dużego fragmentu konstrukcji drewnianej w postaci rzędu pionowo bitych pali (dokładnie co 0,5 m) o średnicy około 20 cm i powiązanej z nimi plecionki. Fragment ten wystąpił w południowo-zachodnim narożniku wchodząc w profil zachodni i biegnąc w kierunku północno-wschodnim. Być może, iż konstrukcja ta stanowi fragment pierwotnych umocnień drewniano-ziemnych

⁴⁷ - profil północny chaty w dokumentacji polowej, rys. z dnia 18.05.1980 roku, wyk. R. Wojsław.

⁴⁸ - rzut poziomy wykopu z dnia 13.06.1980 roku, wyk. R. Wojsław.

⁴⁹ M. Birezowska - tekst
+ redakcja całości,
A. Mackiewicz - rysunki
+ fotografie,
R. Merchel - fotografie - Olsztyn Plac gen. K. Świerczewskiego. Wyniki nadzoru archeologicznego z wykopu pod budowę Domu Gazety Olsztyńskiej. PP PKZ Oddział w Olsztynie. Pracownia Konserwacji Dzieł Sztuki, Olsztyn 1988, ss. 1-2. Dokumentacja znajduje się w archiwum PSOZ w Olsztynie.

⁵⁰ M. Birezowska,
A. Mackiewicz,
R. Merchel - Ibidem., 1988, s. 7.

pochodzących z okresu tuż po rozszerzeniu dokumentu lokacyjnego Olsztyna w 1378 roku, który to dokument przesunął granicę miasta w kierunku północno-wschodnim. Wydaje się, iż umocnienia takie mogły powstać jeszcze przed wzniesieniem murowanych fortyfikacji, które w tym miejscu powstały nieco dalej w kierunku północnym i północno-zachodnim od umocnień drewniano-ziemnych. Pozostałością wału ziemnego może być warstwa szarej gliny, którą zaobserwowano na północ od konstrukcji drewnianych⁵¹. Przyznać jednak trzeba, że interpretacja taka jest oczywiście wielce niedoskonała i wśród niektórych badaczy budzi poważne wątpliwości⁵². Pozostałe elementy architektoniczne, które zaobserwowano w obrębie omawianego wykopu można ogólnie zaklasyfikować, jako późnonowożytnie tj. pochodzące z 2-giej połowy XIX i początku XX wieku. Należy tu jednak zaznaczyć, iż niedoskonałość interpretacyjna wynika ze sposobu prowadzenia prac polegających wyłącznie na wykonywaniu dokumentacji fotograficznej i prowadzeniu dziennika obserwacji, a dopiero po zakończeniu pracy sprzętu mechanicznego zadokumentowano jedynie profile obwodowe.

Również na Targu Rybnym od czerwca do sierpnia 1989 roku prowadzono nadzory przy wykopach pod kanalizację i sieć c. o.⁵³. Wykopy te oznaczono jako 6 a do 6 f. Także i w tym wypadku, nie było możliwości dokładnego zadokumentowania poszczególnych odcinków, głównie ze względu na tempo prowadzonych prac. W wyniku przeprowadzonych nadzorów zarejestrowano obecność reliktywów średniowiecznego muru miejskiego. Odkryto go na długości około 30 m licząc od południowo-zachodniego narożnika Bramy Górnej w kierunku zachodnim. Miał on 1,6 m szerokości. Strop zachowanego muru był nierówny i mocno zniszczony.

Kolejne badania archeologiczne w obrębie starego miasta zostały przeprowadzone wczesną wiosną 1993 roku we wschodniej pierzei ulicy Kołłątaja⁵⁴. W ramach prowadzonych prac założono wykop oznaczony jako nr 7 w obrębie st. XXIV. Odkryto między innymi relikty drewnianej studni z bali dębowych łączonych na zrąb. Ciekawostką może być tutaj fakt, iż część materiału do jej budowy została użyta wtórnie, o czym świadczą ślady opalenia na niektórych belkach. Na

⁵¹ M. Birezowska,
A. Mackiewicz,
R. Merchel -

Op. cit., 1988, s. 28.

⁵² J. Michalski -

Badania archeologiczne Starego Miasta w Olsztynie. [w:] Badania archeologiczne starych miast Warmii i Mazur a problemy ich rewaloryzacji, Materiały z konferencji. Wykno 12 – 14.XI.1997 R. Nidzicka Fundacja Rozwoju NIDA, Nidzica 1998, s. 135.

⁵³ A. Mackiewicz -

Olsztyn. Plac gen. K. Świerczewskiego. Wyniki nadzoru archeologicznego z wykopów pod sieć c. o. i kanał odwadniający dla domu Gazety Olsztyńskiej. PP PKZ Oddział w Olsztynie, Pracownia Konserwacji Dziej Sztuki. Olsztyn 1989. Dokumentacja ta znajduje się w archiwum Domu Gazety Olsztyńskiej. Niestety z nie znanych mi powodów egzemplarz należny Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków nie dotarł do archiwum PSOZ-u.

⁵⁴ H. Mackiewicz,
A. Mackiewicz -

Op., cit., Stawiguda 1994 rok. s. 2 i n.

podstawie materiału zabytkowego pozyskanego z wnętrza studni, a zwłaszcza na podstawie czarki zdobionej półmajoliką, można ją datować na połowę XVI wieku. Z innych zabytków na uwagę zasługują dwa całkowicie zachowane garnki (jeden siwy, jeden ceglasty) oraz 6 naczyń całkowicie lub częściowo wyklejonych i jedna całkowicie wyklejona pokrywka, a także fragmenty kafli miskowych, w tym kafli z cylindrycznym korpusem i kwadratowym otworem, polewanych wewnątrz, będących dobrym datownikiem (zanikają w 2 połowie XVI wieku). Ponadto pozyskano fragment prawdopodobnie drewnianego instrumentu muzycznego. W północnej części wykopu stwierdzono obecność konstrukcji architektonicznych pochodzących z drugiej połowy XIX i pierwszej połowy XX wieku. Fundamenty budynków XIX-wiecznych zbudowane były z kamieni i gotyckiej cegły rozbiórkowej (między innymi sklepienia kolebkowe piwnic). Kamienie i cegły łączone były na zaprawę gliniano-piaskową. Na uwagę zasługuje fakt, iż w obrębie wykopu 7, pomimo dużych jego rozmiarów (ca 20 x 40 m), nie stwierdzono obecności warstw średniowiecznych, które prawdopodobnie uległy zniszczeniu podczas późniejszych prac budowlanych i niwelacyjnych.

W kwietniu tego samego roku prowadzono prace w obrębie wykopu 8 zlokalizowanego w zachodniej pierzei ul. Kołłątaja⁵⁵. Nawarstwienia kulturowe w obrębie tej działki zostały zniszczone już wcześniej, na skutek prowadzenia tu prac ziemnych przy pomocy sprzętu mechanicznego bez nadzoru archeologa. Między innymi zniszczono wtedy znaczny odcinek zachodniego ciągu murów miejskich. Pomimo znacznych zniszczeń w obrębie omawianej działki udało się uchwycić partię fundamentową murów miejskich oraz moment zmiany ich przebiegu w kierunku południowo-wschodnim. W obrębie omawianej działki mury załamują się w tym kierunku pod kątem 170 stopni, a więc zgodnie z planem, jaki został przedstawiony w pracy C. Wünscha z 1933 roku⁵⁶ obrazującym przebieg murów miejskich. Mur w tym miejscu miał około 2 m grubości. Ponadto po jego zewnętrznej (zachodniej) stronie stwierdzono obecność bruku kamiennego. Trudno jest jednak stwierdzić jednoznacznie, czy mamy tu do czynienia z przyczółkiem mostowym, czy też wybrukowanym nabrzeżem opadającym w kierunku zachodnim (w stronę Łyny).

Wykop nr 9 w obrębie st. XXIV założony został w zachodniej pierzei ulicy Kołłątaja na terenie działki budowlanej w miejscu, gdzie pierwotnie znajdował się budynek nr **16** (dom ten znany był wcześniej jako "synagoga"). Prace w formie nadzoru archeologicznego prowadzono tu od kwietnia do maja 1993 roku. Przed podjęciem prac ziemnych rozebrano istniejący w tym miejscu budynek. W części północno-wschodniej stwierdzono obecność pozostałości po piwnicy budynku

⁵⁵ H. Mackiewicz,

A. Mackiewicz - Op., cit., 1994.

⁵⁶ C. Wunsch - Op., cit., 1933, s. 14, ryc. 11.

pochodzącego z końca XVIII wieku. Piwnica ta miała sklepienie kolebkowe z rozbiórkowej cegły gotyckiej łączonej na zaprawę wapienną. Ponadto na zachód od piwnicy wystąpiły nawarstwienia kulturowe pochodzące z drugiej połowy XVII oraz z XVIII wieku, o czym świadczy duży fragment wyklejonego naczynia ceramicznego tzw. siwaka, dający możliwość wykonania całkowitej rekonstrukcji. Z ciekawszych zabytków na uwagę zasługuje znaleziony w obrębie tego wykopu rzadki kafel typu miskowego w postaci prostokątnej „pokrywki”, który można datować na XVII wiek. Ponadto uchwycono także fragmenty fundamentów zabudowy XVI lub XVII wiekowej.

Kolejne badania prowadzono w listopadzie 1993 roku we wschodniej pierzei ul. Okopowej. Wykop, który wytyczono przy okazji tych badań oznaczono numerem 10-tym w obrębie stanowiska XXIV⁵⁷. W wyniku przeprowadzonych badań odsłonięto relikty fundamentów i piwnic budynków nr 18 i 19 przy ul. Okopowej według starej numeracji. Najciekawszym jednak efektem tych badań było odkrycie i zadokumentowanie fragmentu bruku, który był pierwotną nawierzchnią ulicy Podwale, jednakże przesuniętą o około 5 m na zachód w stosunku do obecnego jej przebiegu. Jest to oczywiście związane z wielkością parceli średniowiecznej przy ulicy Kołłątaja, stanowiącą jedną z głównych ulic wychodzących z rynku, którą należy traktować na równi z działkami na tyłach bloku przyrynkowego, mających około 5-ciu prętów głębokości i od 1 do 2 prętów szerokości, tj. od 4,950 do 9,180 metra⁵⁸. Uchwycenie zachodniego skraju spalonego budynku usytuowanego kalenicowo do ulicy Kołłątaja oraz fragmentu wspomnianej już uliczki zdają się potwierdzić rozważania teoretyczne, że pierwotna głębokość parceli wynosiła ca 23 m, co jest praktycznie równe 5-ciu prętom (22,950 m). Również szerokość odkrytej chaty mieści się w szerokości parcel na tyłach bloku przyrynkowego. Ponadto w obrębie tego wykopu, w jego części południowej uchwycono relikty zabudowy gospodarczej o prymitywnej budowie. Być może była to szopa o konstrukcji plecionkowej lub szalunkowej. Z ciekawszych rzeczy, które udało się uchwycić w obrębie tego wykopu wspomnieć trzeba o tzw. „miedzuchu”, który spełniał rolę skrótu i biegł w poprzek zabudowy parceli lub półparceli. Było to więc niewielkiej szerokości (w przypadku omawianego wykopu nie przekraczało 1,50 m) przejście między zabudową ułatwiające komunikację z głównymi ciągami miejskimi.

W 1995 roku przeprowadzono badania sondażowe (Z. Polak – wykopy od 14 do 17), a następnie w latach 1996 i 1997 stacjonarne badania archeologiczne we wschodniej części Targu Rybnego wzdłuż ulicy Staromiejskiej (J. Michalski – 5 działek i A. Pawłowski – 1 działka). Zanim

⁵⁷ - Wykop ten został dodatkowo oznaczony literami A i B, jako, że tylko te dwie części działek przewidzianych do zabudowy były badane w 1993 roku. Ostatni segment badano na początku września 1996 roku.

⁵⁸ H. Mackiewicz,
A. Mackiewicz- Stawiguda 1994 rok, s. 38.

przejdziemy do omówienia wyników tych badań należy pokrótce opisać rozplanowanie tej części obecnej ulicy Staromiejskiej. Tak więc do 1945 roku było tu 8 kamienic. Pierwotnie - zakładając zastosowanie limitacji mierniczej - znajdowało się tu nie więcej niż 6 parcel. Niektóre z nich w ciągu wieków użytkowania zostały z czasem podzielone na półparcele (w części środkowej i skrajnie północna) oraz w jednym przypadku działka została poszerzona osiągając w efekcie szerokość 1,5 pierwotnej parceli - kamienica od strony ulicy Lelewela, a więc skrajnie południowa w badanym bloku zabudowy, przy czym przed zniszczeniem posiadała ona czytelny pierwotny układ widoczny w elewacji frontowej: 3 osie (parcela o szerokości 2 prętów) + 2 osie (półparcela przyłączona do parceli poprzedniej o szerokości 1 pręta). Podkreślić należy, iż powstała ona na skutek podziału parceli sąsiadującej i zmianie jej osi z trzech na cztery i dopiero później nastąpiło połączenie tej półparceli z sąsiadującą od ul. Lelewela⁵⁹.

J. Michalski stwierdził, iż pierwotna szerokość działek wynosiła tu około 9,04 m⁶⁰, była więc zbliżona do miary średniowiecznej wynoszącej 2 pręty. Ich głębokość miała natomiast 7 prętów, co w przypadku Olsztyna daje długość zbliżoną do 31,6 m. Należy zaznaczyć, iż wielkości te były różne w zależności od miasta i zastosowania miary podstawowej, czyli stopy, która nie wszędzie była jednakowej długości⁶¹. Tak więc działki te zostały wytyczone zaraz po erygowaniu dokumentu lokacyjnego w 1378 roku i zasypaniu pierwotnej fosy wykopanej po pierwszej lokacji w 1353 roku. Zapewne od razu wzniesiono tu budynki mieszkalne, pierwotnie w konstrukcji szkieletowej, a wkrótce także murowane. Jak podaje J. Michalski pierwsze kamienice murowane mogły powstać w tej części miasta już w XV, a najpewniej w XVI wieku⁶². Z całą pewnością pierwotna zabudowa wzniesiona została tu w konstrukcji szachulcowej. Część nawarstwień średniowiecznych została zniszczona przez podpiwniczenie budynków późnonowożytnych (XIX-towiecznych), jednak zachowały się również duże fragmenty (zwłaszcza na zapleczu zabudowy frontowej - już murowanej, ale niepodpiwniczonej), gdzie udało się uchwycić ciągłość warstw od późnego średniowiecza, aż do czasów niemal współczesnych. Oprócz warstw niwelacyjnych powstałych w wyniku kolejnych zniszczeń w zabudowie frontowej, uchwycono tu fortyfikacje powstałe po pierwszej lokacji, a więc w okresie od 1353 do 1378 roku (głównie w postaci fosy i pierwotnego wału) oraz relikty budynków szachulcowych z XV i XVI wieku. Były to zapewne budynki gospodarcze i mieszkalno-gospodarcze. Tak więc udało się uchwycić zarówno prymitywniejszą zabudowę drewnianą, jak też murowaną z możliwością wydzielenia fragmentów

⁵⁹ - Uwagi kol. mgr J. Stróżyńskiego, za co w tym miejscu serdecznie dziękuję.

⁶⁰ J. Michalski - Op., cit., s. 136.

⁶¹ T. Zagrodzki - Regularny plan miasta średniowiecznego a limitacja miernicza, Wrocław - Warszawa - Kraków 1962, ss. 7 i n.

⁶² J. Michalski - Op., cit., s. 137

architektury z XVII, XVIII i XIX wieku⁶³. W wyniku przeprowadzonych badań stwierdzono, iż obecna ulica Lelewela biegnie po pierwotnym wale ziemnym, częściowo zniwelowanym po 1378 roku. Ziemia ta została zapewne użyta do zasypania fosy, choć niewątpliwie jej ilość nie była wystarczająca. Wydaje się, iż pozostałą część pozyskano podczas kopania kolejnej fosy na północny-wschód od obecnego Targu Rybnego. Pierwotna szerokość fosy nie przekraczała w tym miejscu 16 metrów, a jej dno uchwycono na głębokości około 7 metrów od obecnej powierzchni terenu. Wyniki te potwierdziły także badania prowadzone przez A. Mackiewicza w północno-zachodniej części Targu Rybnego, a więc w wykopie 31. Jeżeli chodzi o wał ziemny, to nie udało się ustalić jego pierwotnej szerokości, a jedynie na odcinku 10 metrów u podstawy. Pozostałą część zajmuje obecna ulica Lelewela oraz współczesna zabudowa. Poza uchwyceniem nawarstwień stratygraficznych, elementów fortyfikacji i reliktyw pierwotnej zabudowy, w trakcie prowadzonych prac pozyskano także dużą ilość materiału zabytkowego w postaci fragmentów ceramiki zarówno tzw. siwaków (wypał redukcyjny), jak też o barwie ceglastej (wypał utleniający), przedmiotów żelaznych (między innymi dużego topora i ciosła), a przede wszystkim dużej ilości przedmiotów skórzanych (między innymi pochwa do miecza i sakiewka z wytłoczonymi napisami) ich fragmentów oraz ścinków⁶⁴.

W latach 1998 i 1999 prowadzono (A. Mackiewicz) badania i nadzory archeologiczne w obrębie Targu Rybnego w jego części północnej i północno-zachodniej (od strony zamku). Ze względu na fakt, iż rejon prac obejmował teren, który w całości został zasypany w wyniku czego utworzono tzw. Plac gen. Świerczewskiego (obecnie Targ Rybny), w pierwszym etapie prace prowadzono tu przy pomocy sprzętu mechanicznego, usuwając grube nadkłady gruzu przemieszane z piaskiem, ziemią i zaprawą wapienną o miąższości 3,5 – 4 m. Wystąpiły tu nieliczne materiały zabytkowe (XIX – XX-towieczne), głównie w postaci fragmentów szkła i przedmiotów metalowych (np. pruska pikelhauba – Pickelhaube⁶⁵), które uległy w znacznym stopniu korozji. Po zakończeniu prac terenowych założono siatkę według, której wykonano serię odwiertów geologicznych świdrem puszkowym. W obrębie omawianych działek pomimo usunięcia XX-towiecznej (powstałej po 1945 roku) warstwy zasypiskowej, w stropie wykonanych odwiertów zalegały jeszcze współczesne warstwy zasypiskowe. Poniżej uchwycono warstwy niwelacyjne w postaci grubych pokładów glin przewarstwionych różnobarwnymi i różnoziarnistymi piaskami. Warstwy te osiągają znaczną miąższość dochodzącą nawet do 2 m. Poniżej tych warstw uchwycono późnośredniowieczny poziom użytkowy, co zostało potwierdzone występowaniem fragmentów

⁶³ J. Michalski - Ibidem., s. 137

⁶⁴ J. Michalski - Ibidem., s. 138

⁶⁵ - hełm skórzany okuty blachą i zakończony szpicem, używany do końca I wojny światowej.

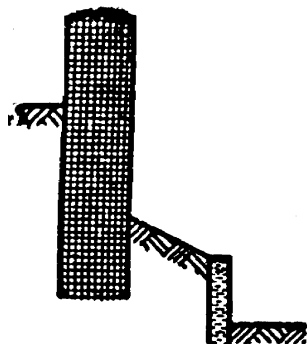
ceramiki. Dopiero pod nawarstwieniami późnośredniowiecznymi wystąpiły pokłady geologiczne (calcowe) w postaci brunatnej i jasnobrunatnej zbitej gliny. Tak więc podłoże zgodnie z mapą geologiczną dla Olsztyna w skali 1:5000 budują utwory plejstoceńskie występujące w postaci glin zwałowych. W obrębie interesującego nas tu wykopu strop calca osiąga znaczne deniwelacje dochodzące do 3,2 m i zalega na głębokości około 7 m od powierzchni terenu w momencie przystąpienia do prac ziemnych. Tak więc nawarstwienia późnośredniowieczne w omawianym kwartale starego miasta zalegają na głębokości od ca 5 do 7 m. Jest to związane głównie z faktem, iż jeszcze do 1945 roku w miejscu tym występowały znaczne deniwelacje terenu – nawierzchnia opadała w kierunku zachodnim, czyli doliny Łyny. Poza tym w miejscu prowadzonych prac znajdowała się fosa miejska oraz pierwotny wał usypany po pierwszej lokacji miasta, natomiast po rozszerzeniu jego granic w 1378 roku w kierunku północno-wschodnim i północnym, wykonana już fosa – a więc teren objęty badaniami - została zasypana.

Po usunięciu nawarstwień zasypiskowych w roku 1998 zrezygnowano z pierwotnych planów inwestycyjnych polegających na wylaniu płyty żelbetowej na gruntach zasypowych i postanowiono posadzić budynki na systemie łąw i stóp fundamentowych. W związku tym zaistniała konieczność przeprowadzenia badań wyprzedzających w miejscach wytyczenia łąw i stóp, a więc pogłębienia wykopu wykonanego w roku poprzednim. W ten sposób wykonano wykopy obwodowe po obrysie trzech działek oraz wykopy punktowe pod stopy fundamentowe. Wszystkie odcinki oznaczono kolejnymi literami alfabetu od a do g w obrębie wykopu 31. W wyniku przeprowadzonych prac w części środkowej i północno-wschodniej wykopu uchwycono tu między innymi dwa poziomy zabudowy szachulcowej, która została wzniesiona już po zasypaniu pierwszej fosy, a więc najwcześniej w XV wieku (najprawdopodobniej w drugiej połowie) i wieku XVI. Zabudowa XVII i XVIII wieczna została zniszczona przez budynki murowane, które wzniesiono w wieku XIX, a te z kolei zostały zniszczone przez armię radziecką na przełomie lutego i marca 1945 roku. Ich pozostałości rozebrano podczas prac niwelacyjnych prowadzonych w latach 40-tych i 50-tych XX wieku. Niewielkie fragmenty tych fundamentów zachowały się w części północno-zachodniej wykopu. Pomimo całkowitego spalenia pierwotnej zabudowy tej części starego miasta, udało się pozyskać jeden fragment konstrukcji drewnianej (pał), z którego pobrano próbkę do badań dendrochronologicznych. Badania te niestety przyniosły wynik negatywny. Na uwagę zasługuje fakt, iż z poziomu zabudowy schyłkowo średniowiecznej i wczesnonowożytnej (XV – XVI wiek) pozyskano stosunkowo nieliczny i rozdrobniony materiał ceramiczny. Ciekawsze, choć tylko pojedyncze są zabytki wydzielone, a konkretnie przedmioty metalowe w postaci między innymi fragmentów dwóch kutych zamków do drzwi i niewielkiej silnie skorodowanej łyżki żelaznej. Kute zamki zachowały się w stanie szczątkowym, ze względu na

przepalenie w pożarze, a następnie z powodu zalegania w podłożu o dużej przesiąkliwości. Dlatego też mamy tu do czynienia z przedmiotami zachowanymi w postaci sprazonych konkracji żelaza, które tylko we fragmentach zachowały swój pierwotny kształt. W profilu południowo wschodnim uchwycono nawarstwienia zasypowe i kształt oraz pierwotną głębokość fosy. Na badanym odcinku fosa biegła po osi południowy wschód – północny zachód. Jej pierwotna szerokość w tym miejscu (w partii stropowej) jest trudna do ustalenia ze względu na zniszczenie tych nawarstwień. Wydaje się jednak, iż na podstawie zachowanych fragmentów można stwierdzić, że nie przekraczała 15 – 16 m, natomiast jej pierwotna głębokość wahała się od 6 do 7 m. Zasypisko stanowią tu siwa glina i siwa gliniasta ziemia w spągu, szare piaski o różnej granulacji oraz szara gliniasto-piaszczysta ziemia z licznymi odpadami drewna i zbutwieloną przewarstwioną zielonkawym piaskiem i gliną. Strop zasypiska stanowi tu beżowa glina, nad którą zalegały warstwy niwelacyjne powstałe po 1945 roku. W tej części wykopu (zwłaszcza od strony południowo zachodniej) udało się także uchwycić fragment pierwotnego wału gliniano-ziemnego, wzdłuż którego (w jego części kulminacyjnej) wytyczono przedłużenie późniejszej ulicy Lelewela. Z zasypiska fosy pozyskano bardzo nieliczny materiał zabytkowy w postaci fragmentów naczyń ceramicznych, które można określić, jako pochodzące z drugiej połowy XIV wieku. Wspomnieć jeszcze należy, iż fragment fosy (wykop 44 d) oraz relikty nowożytniej zabudowy murowanej (wykop 44 a) uchwycono w trakcie nadzorów prowadzonych w obrębie Targu Rybnego (czerwiec – lipiec 2002 roku) podczas prac ziemnych przy budowie sieci kanalizacyjnej dla nowo wzniesionych budynków w tym rejonie starego miasta. Wystąpiły także warstwy kulturowe związane z osadnictwem późnośredniowiecznym bezpośrednio po zasypaniu fosy. Ciekawego odkrycia dokonano również podczas nadzoru prowadzonego przy pracach polegających na niwelacji całej powierzchni Targu Rybnego na przełomie listopada i grudnia 2001 roku. Odślonięto wówczas ceglana studnię XIX-to wieczną o kilkunastometrowej głębokości. Zaznaczyć jednak należy, iż po raz pierwszy natrafiono na nią przypadkiem podczas nadzoru w 1998 roku, kiedy to najechała na nią ciężarówka wywożąca urobek z wykopu.

Kolejne badania archeologiczne, które prowadzono na terenie starego miasta w Olsztynie, to badania przy murach miejskich wykonane od 3 czerwca do 3 lipca 1997 roku (A. Mackiewicz). Badania te przeprowadzono w zakresie niezbędnym do wykonania opracowań przedprojektowych oraz projektu technicznego konserwacji i zabezpieczenia fragmentów murów obronnych między katedrą a ulicą Pieniężnego. Wykonano 10 wykopów oznaczonych nr od 21 do 30 w obrębie st. XXIV. Pozwoliły one na pełne rozpoznanie stanu zachowania miejskich murów obronnych między ulicami Lelewela i Staszica, sposobu ich posadowienia, chronologii poszczególnych linii, pierwotnego pełnego systemu fortyfikacji na omawianym odcinku oraz poziomu zalegania gruntów rodzimych. Między innymi odślonięto i zadokumentowano relikty baszty prostokątnej przy ulicy

Lelewela (wykop 21), ustalając przy tym, że spąg (spód) fundamentu baszty posadowiono na naturalnym wzniesieniu ca 2 m wyżej niż spąg fundamentu muru wysokiego w tym miejscu. Uchwycono poziom posadowienia fundamentów katedry (wykop 27), poziom i sposób posadowienia muru wysokiego zarówno od strony zewnętrznej (wykopy 22 a, 24, 26), jak i wewnętrznej (wykop 25), głębokość zalegania oraz stan techniczny tzw. muru niskiego (wykopy 24 a i 26), oraz muru przeciwskarpy (wykop 29). Ponadto uchwycono pierwotny poziom użytkowy międzymurza przy katedrze. Wykonano również wykop na terenie fosy w celu uchwycenia nawarstwień stratygraficznych w tym miejscu jak również poziomu zalegania calca, a co za tym idzie pierwotnego dna oraz głębokości fosy (wykop 28). Stwierdzono, iż pierwotne dno fosy w tym miejscu znajdowało się na głębokości ca 5,5 m od obecnej powierzchni terenu, a głębokość wody w trakcie jej użytkowania nie przekraczała 1,2 m. Ustalono głębokość posadowienia i sposób budowy muru wysokiego od niewielkiej baszty przy budynku kurii do ulicy Lelewela. Mur wysoki został wzniesiony, zgodnie z przebiegiem pierwotnej powierzchni terenu. Ponadto w partii spągowej nie tworzy on typowego fundamentu, a jedynie oblicowanie naturalnego wzniesienia, na którym między innymi wzniesiono katedrę. Ponieważ technicznie mur taki nie mógł funkcjonować samodzielnie, jasnym się staje fakt, iż od początku planowano usypanie tu skarpy ziemnej, która musiała być zabezpieczona przed osypywaniem się do fosy. Z faktu tego wynika tylko jedna konkluzja, a mianowicie taka, że tzw. mur niski był planowany i jego budowa realizowana w momencie wznoszenia muru wysokiego. Mamy tu, więc pośrednie potwierdzenie wznoszenia muru niskiego w tym samym czasie, co muru wysokiego. Tak, więc nie jest prawdą, iż wzniesienie muru niskiego było efektem wynalezienia broni palnej, lecz wcześniejszych założeń wynikających ze sposobu posadowienia i konstrukcji muru wysokiego, jako jego zabezpieczenia przed osunięciem się do fosy na skutek bardzo prymitywnego posadowienia. W przypadku muru niskiego bardzo ważne znaczenie ma fakt wykonania tu bardzo solidnego fundamentu, w przeciwieństwie do muru wysokiego, co dodatkowo potwierdza teorię wzniesienia go w tym samym okresie, co muru wysokiego. Ponadto mur wysoki został obsypany skarpą, którą prawdopodobnie zabezpieczał, przed zasypaniem ciągu komunikacyjnego międzymurza, rodzaj konstrukcji („szalunku”) drewnianej w postaci umocnienia jej dranicami wspartymi o pionowo wbite pale. Po niemal całkowitym zniwelowaniu skarpy, wystąpiła nawet konieczność wzniesienia murku oporowego, który przynajmniej częściowo zabezpieczał resztki skarpy przed osuwaniem się (Ilustracja.: 3).

Ilustracja 3. Przekrój muru wysokiego wraz z murkiem oporowym po zniwelowaniu skarpy od strony zewnętrznej muru na wysokości katedry⁶⁶.

Po raz pierwszy odsłonięto także fragment fundamentu tzw. muru przeciwskarpy do poziomu jego posadowienia. Interesujący jest również fakt bardzo płytkiego zalegania stropu reliktywów muru przeciwskarpy poniżej obecnej powierzchni terenu (0,6-0,8 m), co daje możliwość stosunkowo niewielkim kosztem uczytelnienia go ponad powierzchnią. Generalnie można stwierdzić, iż na badanym odcinku istnieje możliwość pełnego uczytelnienia całości fortyfikacji miejskich (mur wysoki, mur niski, mur przeciwskarpy), a co za tym idzie, oddania w terenie pierwotnej szerokości fosy. Przeprowadzone badania wykazały także ponad wszelką wątpliwość, iż pokutujący w dotychczasowej literaturze przedmiotu pogląd, że łąki w murze na zapleczu budynku obecnego przedszkola wykonano ze względu na istniejące tu zasypisko po zlikwidowanej fosie, jest całkowicie nieprawdziwy. Istnienie, bowiem w tym rejonie fosy, nie było możliwe ze względu na fakt, iż w takim przypadku musiałaby ona przepływać od strony wewnętrznej murów (wewnątrz miasta). Tak, więc należy zweryfikować dotychczasowe poglądy powtarzające od ponad sześćdziesięciu lat teorię wysnutą przez C. Wünscha (ówczesnego konserwatora zabytków), jakoby sklepienia w linii murów wykonano na skutek istnienia w tym miejscu luźnych gruntów zasypowych, będących wynikiem zasypiania fosy. Jedną z przyczyn umieszczenia łąków odciążających w tym miejscu, może być fakt, iż od początku założono, że zostanie tu usypana wysoka skarpa, a ponieważ podłoże było spoiste, zastosowano ten typ rozwiązania architektonicznego w celach oszczędnościowych.

W wyniku przeprowadzonych badań uzyskano ponadto liczny materiał zabytkowy w postaci fragmentów naczyń ceramicznych i kafli, który w wielu przypadkach udało się zrekonstruować i wykleić. Zabytki ceramiczne w swojej masie reprezentują szerokie spektrum chronologiczne począwszy od egzemplarzy późnośredniowiecznych, przez wczesnonowożytny i nowożytny, aż po późnonowożytny i współczesny.

W czerwcu 2000 roku Przeprowadzono także prace archeologiczne podczas odsłaniania fragmentu tzw. muru niskiego wzdłuż ulicy Pieniężnego (przy katedrze). W trakcie prac

⁶⁶ - Archiwum Państwowe w Olsztynie. Zespół Prowincjonalnego Konserwatora Zabytków w Królewcu. Sygn. XLII/All/8.

terenowych odsłonięto i zadokumentowano 24 metry tego muru na odcinku od bastei w kierunku północno-wschodnim. Podkreślić należy, iż badania te były kontynuacją prac wykonanych w 1997 roku w obrębie wykopów 21 – 30, a konieczność ich przeprowadzenia wynikała w trakcie realizacji projektu częściowej odbudowy (uczytelnienia w terenie) i konserwacji fortyfikacji miejskich na tym odcinku. Szerokość muru nie przekracza tu 1,5 m. Udało się uchwycić pierwsze warstwy partii ceglanej bezpośrednio nad jego kamiennym fundamentem (cegłane opłaszczowanie wnętrza muru). W konstrukcji muru udało się uchwycić, pomimo znacznego zniszczenia, element konstrukcyjny w postaci skrzyń ceglano-kamiennych, których wnętrze zostało wypełnione gruzem ceglanym i dachówkowym oraz kamieniami przemieszany z zaprawą wapienną. Szczególnie czytelne jest to między 5,4 a 10,10 m. Można stąd wnosić, iż pojedyncza skrzynia miała – licząc po ściankach zewnętrznych – 4,7 m szerokości. Szerokość ta jest więc zbliżona do średniowiecznej miary, czyli 1 pręta (w przypadku Olsztyna jest to 4,590 m = 15 stóp = 0,306 m). We wkopie sondażowym od strony północno-zachodniej uchwycono stosunkowo szeroką odsadzkę (ławę fundamentową). Miała ona 0,5 m szerokości i została wykonana z kamienia w partii stropowej pokrytego dużymi fragmentami dachówek. Głębokość, na której wystąpiła, pokrywa się mniej więcej z tą uchwyconą w wkopie 24 a, a więc na północ od wykopu 24 b .

W tym miejscu wspomnieć jeszcze należy o nadzorze archeologicznym, który prowadzono w listopadzie 1998 roku i maju 1999 roku (A. Mackiewicz) przy wykopach pod odwodnienie wschodniej części murów obronnych wzdłuż ulicy Pięięznego. W trakcie prac ziemnych wykonano trzy wykopy. Ponieważ nadzorowane wykopy łączą się z kanalizacją odwodnieniową wykonaną w 1994 roku (wykopy 11 a do, 11 g), dlatego też nie nadawano im osobnej numeracji, oznaczając je odpowiednio, jako wykopy od 11 h do 11 j. W ich obrębie wystąpiły jedynie nawarstwienia zasypiskowe powstałe w wyniku prac prowadzonych podczas zasypywania fosy i porządkowych po jej zasypaniu w najbliższym otoczeniu oraz po wybudowaniu nowej Szkoły Katolickiej (1861 rok), a także powszechnej szkoły koedukacyjnej (1871 rok), a więc w drugiej połowie XIX wieku. O zasypowym charakterze tych warstw świadczy bardzo nieliczny materiał zabytkowy, a także występowanie pojedynczego gruzu ceglanego przy dnie wykopów. Były to cegły nie starsze niż XVII - XVIII-to wieczne. Wystąpiła tu również warstwa calcowa w postaci jasnobrunatnej zbitej gliny zwałowej, stanowiącej podłoże pierwotnego naturalnego wyniesienia, które częściowo zostało wykorzystane do budowy baszty – przy ulicy Lelewela - w pierwszej linii murów miejskich - tzw. murów wysokich. Materiału zabytkowego podczas prowadzonych nadzorów praktycznie nie udało się pozyskać. Najciekawszy jest niewątpliwie fragment „wylewu” kafla garnkowego o wtórnie przepalonych powierzchniach. Jego wnętrze było polewane zieloną polewą, której ślady widoczne są także na ścianie zewnętrznej. Był to egzemplarz o okrągłym

otworze. Z dużą ostrożnością można go datować na XVII/XVIII wiek. Pozostałe dwa ułamki, to małocharakterystyczne fragmenty czerepów o barwie beżowej i kremowo-beżowej również pochodzące z tego samego okresu.

W październiku i listopadzie 1998 roku prowadzono (H. Mackiewicz) badania w obrębie wykopu 34, który usytuowany był przy ulicy Piastowskiej. Badania archeologiczne objęły swym zasięgiem działkę budowlaną przy tej ulicy. Ponieważ zaprojektowany budynek nie posiada podpiwniczenia, zgodnie z projektem realizacyjnym prace prowadzono jedynie do głębokości 1 - 1,2 m. nie dochodząc w żadnym miejscu do calca (poziomu geologicznego). Wiercenia, które wykonano przed przystąpieniem do prac ziemnych wykazały, że w obrębie omawianej działki nawarstwienia antropogeniczne (gliny z gruzem) występują do głębokości ca 2,1 m. W trakcie prowadzonych prac nie uchwycono nawarstwień starszych niż nowożytnie (XVII wiek), a i to tylko fragmentarycznie, gdyż zostały one w znacznej mierze zniszczone podczas budowy znajdującego się tu współczesnego garażu. Pomimo to wystąpił tu bardzo liczny, jak na tak niewielką powierzchnię wykopu materiał ceramiczny, zwłaszcza w odniesieniu do kafli miskowych i garnkowych, w wielu wypadkach były to kafle na cylindrycznej stopce. Stosunkowo nieliczne były natomiast kafle płycinowe. To samo odnosi się do naczyń ceramicznych, których procent w stosunku do kafli miskowych jest niewielki. Jeżeli chodzi o kafle, to wiele z nich daje możliwość wyklejenia dużych partii, a tym samym wykonania pełnej ich rekonstrukcji. Kafle te zalegały wyłącznie w warstwie wtórnie sprażonej polepy, pochodzącej prawdopodobnie ze spalonego budynku w konstrukcji szachulcowej (tzw. mur pruski), który wzniesiono w oparciu o prymitywny fundament kamienny. Niewielki fragment takiego fundamentu udało się uchwycić między innymi w centralnej partii wykopu. Zbudowano go ze średniej wielkości kamieni łączonych na zaprawę gliniano-piaskową. Niestety zachował się on jedynie na odcinku 1 metra. Jego szerokość nie przekraczała ca 0,4 m. Być może był to tylko fragment pod ściankę działową. Natomiast w profilu południowo-zachodnim wystąpił fragment fundamentu z dużych głazów narzutowych częściowo spojonych zaprawą wapienną. Wydaje się, iż uchwycone tu relikty architektoniczne można z pewnością ostrożnością datować na wiek XVII, być może na początek tego stulecia. Jego kres nastąpił zapewne w XVIII wieku, kiedy to miały miejsce dwa duże pożary w 1708 i 1759 roku. Oczywiście nie można wykluczyć okresowych zniszczeń tutejszej zabudowy w ciągu licznych pożarów mających miejsce w wieku XVII, najprawdopodobniej jednak zabudowa ta była odbudowywana.

Prace w obrębie wykopu 32 na st. XXIV, zlokalizowanego na zapleczu zachodniej pierzei ulicy Okopowej, prowadzono w 1998 i 1999 roku. W pierwszym etapie wykonano wąskoprzestrzenny wykop w części północno-zachodniej pod fundament rozbudowywanego budynku. W partiach stropowych, do znacznej głębokości ca 2 m wystąpiły nawarstwienia

zasypowe i niwelacyjne, w których posadowiono niewielkie ścianki fundamentowe o szerokości 0,5 i 0,4 m odpowiednio między 6 a 7 m i na 3 m, stanowiące podwalinę jakiegoś współczesnego budynku gospodarczego, który nie został naniesiony na żadnych znanych planach katastralnych z ostatniego stulecia. Na głębokości ca 2 m, między 0,2 a 6 m udało się uchwycić sporej miąższości (od 0,2 do 0,5 m) warstwę sprażonej polepy w czystej postaci oraz przemieszaną z szarą gliniastą ziemią, przepalonym drewnem i spalenizną w spągu a także spalenizną w stropie. Przy skraju północno-zachodnim tej warstwy wystąpiła soczewka przepalonego zboża (soczewicy?). Poniżej wystąpiły warstwy niwelacyjne w postaci siwej gliny i żółtego piasku. W drugim etapie (14.08.-10.09.1999 r.) wytyczono wykop szerokoprzestrzenny pod rozbudowywany budynek. Miał on 9 x 10 m. Stwierdzono tu między innymi zaleganie dwóch warstw sprażonej polepy przedzielonych poziomem niwelacyjnym jasnego szaro-beżowego gliniastego piasku i beżowej gliny w spągu. Górny poziom polepy osiągał miąższość do 0,65 m. Dolny poziom stwierdzono jedynie we wkopie sondażowym, gdyż zalegał on poniżej poziomu posadowienia ław fundamentowych. Warstwa ta miała w tym miejscu 0,4 m grubości. W spągu górnej warstwy między 3 a 5 metrem zalegała warstwa przepalonego zboża (soczewicy?). Warstwy polepy, pomimo braku innych elementów konstrukcyjnych istniejącej w tym miejscu zabudowy, zdają się wskazywać na fakt, iż były to budynki szachulcowe o szerokości nie przekraczającej 6,5 m. Niestety ich pełnej długości nie udało się ustalić. Uchwyciono jedynie jej skraj zachodni. Na podstawie nielicznego materiału ceramicznego, który udało się pozyskać z warstwy osadniczej, można ją datować na XVI/XVII wiek. Z ciekawszych zabytków można wymienić fragment kafla płycinowego z napisami oraz duży fragment naczynia sitowatego (cedzaka?).

Od lipca do września 2002 roku prowadzono badania archeologiczne w obrębie budynku starego ratusza, a konkretnie w jego południowo-zachodnim (powszechnie określanym, jako południowe) skrzydle. Badania te miały na celu przede wszystkim stwierdzenie faktu, czy znajdują się tu piwnice gotyckie i jakiej są wielkości oraz w jakim stanie zachowania. Ponadto ustalenie wielkości pierwotnego budynku magistratu oraz jego wewnętrznych podziałów, a także poziomu posadowienia i stanu zachowania fundamentów. Wykop, który wykonano oznaczono nr 45 w obrębie st. XXIV. Podkreślić należy, iż prace te były kontynuacją nadzorów archeologicznych prowadzonych podczas remontu całego kompleksu budynków tworzących obecną bryłę ratusza wraz z przyłączami kanalizacyjnymi. Nadzorowano je z przerwami od 1996 do końca 2002 roku. Przeprowadzone badania poza założonymi celami doprowadziły także do odkrycia systemu grzewczego typu hypocaustum, a więc fragmentów kanałów rozprowadzających ciepłe powietrze umieszczonych pierwotnie pod posadzką budynku wraz z relikdami pieca. Piec ten znajdował się w południowo-zachodniej części budynku i wykonany był z cegieł gotyckich. Zachowała się tu jego

komora wraz z dwoma umieszczonymi jeden nad drugim kanałami wylotowymi. Komora ta miała wymiary prawie 1 x 1 m i zachowała się na wysokość 1 m. Jej podwalinę wykonano z niewielkich kamieni spojonych na glinę. Ponieważ na wysokości dolnego wylotu wystąpiła „posadzka” ceglana (moszczenie), można założyć, iż mamy tu do czynienia z dwoma fazami użytkowania systemu grzewczego, z których pierwsza niewątpliwie funkcjonowała od początku użytkowania budynku, a więc od połowy XV wieku. Datowanie takie – poza badaniami archeologicznymi – zdają się potwierdzać prowadzone równoległe przez Wiesławę i Dariusza Chodkowskich badania architektoniczne budynku. W tym przypadku nie potwierdza się teoria, jakoby ratusz murowany funkcjonował od założenia miasta, a więc od połowy XIV wieku. Z całą pewnością miasto w pierwszym okresie swego rozwoju posiadało magistrat, jednakże był to budynek o nietrwałej konstrukcji, a więc bądź całkowicie drewniany, bądź typu szachulcowego. Na istnienie w tym miejscu jakiegoś budynku zdają się wskazywać grube (do 2 m) warstwy niwelacyjno-zasypiskowe z dużą zawartością spalenizny oraz odpadami drewna uchwycone w północnej i środkowej części budynku. Badania archeologiczne wykazały także fakt jego rozbudowy, a co za tym idzie potwierdzone źródłowo duże prace remontowe. Jednakże rozbudowa ta miała miejsce jedynie w części północno-zachodniej, w którym to kierunku została przesunięta ściana szczytowa o około 3 m, a nie jak do tej pory przypuszczano także w kierunku południowo-wschodnim. Jeżeli chodzi o fundamenty, to wykonano je z dużych głazów narzutowych spojonych zaprawą wapienną, a ich grubość dochodzi do 1,2 m, natomiast głębokość posadowienia osiąga 2,4 m od obecnej posadzki. W trakcie badań uchwycono także wewnętrzny podział wzdłuż dłuższej osi budynku, w postaci fundamentu kamiennego zachowanego na całej jego długości. Wystąpiły także fragmenty podziałów późniejszych związanych z licznymi remontami, które dzieliły ratusz na mniejsze pomieszczenia (przynajmniej 3) wzdłuż jego krótszych osi. W części południowo-wschodniej wystąpiło zawalisko sklepienia kolebkowego wspartego na prymitywnym fundamencie kamiennym, które po dokładnej analizie okazało się być fragmentem sklepienia nad gotyckim wejściem pierwotnie umieszczonym w południowo-wschodniej (od strony obecnych delikatesów) ścianie szczytowej. Fakt ten został również potwierdzony badaniami architektonicznymi. Przy ścianie północno-wschodniej odsłonięto także i zadokumentowano niewielką piwniczkę, która do niedawna określana była jako gotycka. Miała ona w rzucie kształt litery T, przy czym jej dłuższa część usytuowana była wzdłuż ściany północno-wschodniej, krótsza natomiast prostopadle do niej (po krótszej osi ratusza). Jej szerokość przy posadzce wykonanej z cegieł nie przekraczała 2 m a wysokość w najwyższym punkcie sklepienia kolebkowego 1,7 m. Ustalono także, iż mamy tu do czynienia z obiektem nowożytnym, a więc wykonanym nie wcześniej niż w XVIII wieku, a właściwie w drugiej jego połowie. Wskazuje na to zastosowany wątek, jak również rozmiary cegieł.

Nie wyklucza to oczywiście możliwości istnienia w tym miejscu pomieszczenia piwnicznego od początku, a więc od momentu powstania ratusza. Była ona jednak najprawdopodobniej dużo mniejsza i w trakcie późniejszych (wielokrotnych) prac remontowo-budowlanych powiększona, oraz całkowicie przebudowana lub wręcz od nowa wykonana. Dlatego też nie udało się uchwycić fragmentów starszych niż XVIII-to wieczne. Uchwycono jedynie dwie fazy w postaci zamurowania fragmentów piwnicy na jej dłuższej osi, a więc zarówno od strony północno-zachodniej, jak też południowo-wschodniej. W tej ostatniej części znajdowało się pierwotne wejście w postaci schodów wykonanych z cegły. Miejsce zejścia do piwniczki, po zamurowaniu dostępu od istniejących schodów jest trudne do ustalenia. Ponieważ nie stwierdzono obecności innych schodów murowanych, należy przypuszczać, iż znajdowało się tu prymitywniejsze zejście w postaci bądź drabiny, bądź schodów drewnianych. Jego lokalizacji nie udało się niestety ustalić. Możemy się jedynie domyślać, iż znajdowało się ono w części centralnej piwniczki przy ścianie północno-wschodniej ratusza, a być może nawet od strony dziedzińca. Niestety zakres prowadzonych prac oraz ograniczone środki finansowe nie pozwoliły na takie rozszerzenie zakresu badań archeologicznych, które umożliwiłyby ostateczne rozwiązanie tego problemu. Pomimo to, trzeba stwierdzić, iż przeprowadzone badania wniosły wiele interesujących informacji na temat budowy, funkcjonowania i pierwotnego rozplanowania przestrzennego interesującego nas budynku, zwłaszcza w partii przyziemia (piwnice, parter). Udało się przede wszystkim zweryfikować wiele dotychczasowych - nie zawsze opartych na właściwych przesłankach - hipotez na temat ratusza. Kończąc omawianie badań archeologicznych przeprowadzonych w południowo-zachodnim skrzydle, słów kilka należy jeszcze poświęcić prowadzonym nadzorom archeologicznym, których większość wykonano w latach 1996 – 1998 i 2002. Prowadzono je zarówno wewnątrz, jak i wokół starego ratusza. W sumie nadzorowano prace przy dziewiętnastu odcinkach wykopu 18. Niewątpliwie najciekawsze były odcinki wykonane pod kanalizację wzdłuż skrzydła zachodniego. Wykopy te prowadzono do głębokości ca 2 m., a w miejscach studzienek kierunkowych nawet do 3,5 m. Udało się tu między innymi stwierdzić, iż nawarstwienia późnośredniowieczne zalegają pod bardzo grubą warstwą niwelacyjną w postaci różnoziarnistych piasków, zwłaszcza w południowo-zachodniej części starego miasta. Nie wystąpiły natomiast nawarstwienia nowożytnie i późnonowożytnie, co jest zapewne związane z przeprowadzonymi w XIX wieku pracami niwelacyjnymi. Bardzo interesujące wyniki uzyskano także w obrębie wykopów prowadzonych w zachodnim skrzydle ratusza (wzniesionym w połowie XIX wieku) oraz przy jego ścianie wschodniej od strony dziedzińca, gdzie wystąpiły fragmenty fundamentów kamiennych łączonych na zaprawę wapienną. Mamy tu prawdopodobnie do czynienia z pozostałościami rozebranych w pierwszej połowie XIX wieku tzw. bud rzemieślniczo-kupieckich, których początki sięgają XVI

wieku. Podobne fundamenty wystąpiły także w wykopie pod windę wykonanym wewnątrz skrzydła północno-zachodniego. Podkreślić należy, iż większość prac prowadzono wokół skrzydeł: północno-wschodniego i północno-zachodniego, a więc wzniesionych odpowiednio w 1928 i 1859 roku. Zarówno od strony zachodniej, jak też i wschodniej zwłaszcza w północnej części rynku (w najbliższej okolicy ratusza) nawarstwienia późnośredniowieczne nie zachowały się. Uległy one zniszczeniu prawdopodobnie podczas prowadzenia prac niwelacyjnych w początku XIX wieku, być może po wielkim pożarze z 1803 roku, bądź orkanie, który zniszczył niemal całe miasto w 1818 roku. Ponadto zarówno z nadzorowanych wykopów liniowych, jak też w trakcie badań archeologicznych pozyskano bardzo liczny materiał zabytkowy w postaci ceramiki naczyniowej oraz kafli. Szczególnie w tym ostatnim przypadku mamy do czynienia z interesującym zbiorem kafli renesansowych pokrytych zieloną polewą. Były to kafle tzw. miskowe oraz przede wszystkim płycinowe z różnych części pieców. Najciekawsze były niewątpliwie renesansowe kafle z „miscońkowatymi” zagłębieniami i przedstawieniami figuralnymi oraz nieco późniejsze (XVII – XVIII wiek) z ornamentem roślinnym.

Poza omówionymi powyżej systematycznymi badaniami archeologicznymi na terenie starego miasta w Olsztynie prowadzone były również nadzory archeologiczne, które także wniosły sporo interesujących informacji o przeszłości miasta. Jedne z nich objęły swym zasięgiem wykopy pod komorę ppoż. oraz kanał odwodnieniowy dla tej komory przy placu Jedności Słowiańskiej. Nadzory te przeprowadzono w okresie od 25 marca do 31 maja 1994 roku⁶⁷. Dokumentowane wykopy oznaczono numerem 11 od a do f w obrębie stanowiska XXIV. W wykopie 11 stwierdzono obecność fundamentów ceglano-kamiennych nieistniejącego budynku. Wystąpiły one w profilach wschodnim i północnym. Zachował się także fragment posadzki cementowej wylanej na pierwotnej posadzce z cegieł nowożytnych. Mury piwnicy zachowały się do wysokości ca 1 m. Szerokość wewnętrzna zachowanej piwnicy wynosiła 2,80 m. Istniejący nad nią budynek usytuowany był kalenicowo do ulicy Jedności Słowiańskiej. Omawiane relikty są prawdopodobnie pozostałością niewielkiego budynku, który widnieje na planie z 1884 roku. Mamy tu więc do czynienia z relikty budowli o niewielkich gabarytach. Najciekawszym jednak odkryciem wydaje się być odsłonięcie reliktyw muru z cegły gotyckiej łączonej na zaprawę wapienną. Mur ten uchwycono w podkopie pod ulicą Jedności Słowiańskiej na szerokości ca 1,1 m. Pomimo bardzo niewielkiego fragmentu odsłoniętych reliktyw, jest wielce prawdopodobne, iż mamy tu do czynienia z tzw. murem przeciwskarpy, znajdującym się po zewnętrznej stronie fosy. Mur ten został wzniesiony w XV wieku, jako dodatkowe obwarowanie miejskie. Podkreślić należy fakt, że już w

⁶⁷ H. Mackiewicz,
A. Mackiewicz

- Op., cit., Stawiguda 1994 rok, ss. 33 - 34.

XVIII wieku zaczął on popadać w ruinę i zaprzestano prowadzenia jego napraw. Dzięki odsłoniętym fragmentom udało się ustalić, iż odległość między murem niskim a murem przeciwskarpy wynosiła około 25 m⁶⁸. Tym samym szerokość fosy w tym miejscu nie mogła być większa niż owe 25 m. Wyniki te potwierdziły omówione powyżej późniejsze badania prowadzone wzdłuż wschodniego ciągu obwarowań. W pozostałych wykopach nie stwierdzono obecności zbyt interesujących nawarstwień kulturowych, głównie ze względu na to, iż nie doprowadzono ich do warstwy calcowej. Tak więc zarejestrowano głównie warstwy zasypiskowe i niwelacyjne pochodzące z czasów zasypania fosy, tj. z około połowy XIX wieku i z okresu współczesnego. Nieco starsze wydają się być jedynie elementy konstrukcji drewnianych zarejestrowane w wykopach 11 f (w profilu północnym) i 11 g (profil południowo-wschodni). Ze względu na charakter prowadzonych prac oraz niewielką szerokość wykopu trudno jest je jednoznacznie zinterpretować. Ponieważ jednak w miejscu tym występowały bagna i stawy, może to wskazywać na fakt, że mamy tu do czynienia z relikami po umocnieniach brzegowych lub zabezpieczeniach przed osuwaniem się ziemi z wysokich skarp⁶⁹. Nie można również wykluczyć możliwości istnienia w tym miejscu jakichś prymitywnych szop i bud bezpośrednio nad stawami.

W czerwcu i lipcu 1994 roku przeprowadzono nadzory archeologiczne w trakcie budowy sieci ciepłej dla przedszkola nr 4 przy ulicy Okopowej 16 (st. XXIV, wykop 12 a do 12 i)⁷⁰.

Nadzory objęły swym zasięgiem rejon ulic Zamkowej (jej południowy skraj) Okopowej do nr 23, w którym to miejscu wykopy skręcały w kierunku zachodnim i biegły wzdłuż obecnie bezimiennej ulicy (dawniej Wasserstrasse i Fischer Gasse), następnie przed budynkiem Towarzystwa Młodzieży Polsko-Niemieckiej Stowarzyszenie Centrum przy ul. Okopowej 25 skręcały w kierunku południowym, gdzie dochodząc do bezimiennej uliczki będącej przedłużeniem ulicy Stare Miasto (dawniej Schiefer Berg obecnie Jana z Łajs) skręcały ku zachodowi i na wysokości przedszkola (budynek przy ul. Okopowej 16) ponownie w kierunku południowym, aż do budynku. W trakcie tych nadzorów zadokumentowano profile dziewięciu wykopów o łącznej długości ca 200 m. Najciekawsze spośród nadzorowanych okazały się wykopy 12 a i 12 b, w obrębie których udało się zarejestrować relikty fundamentów budynków murowanych pod obecnymi ulicami Zamkową i Okopową oraz fragmenty pierwotnych obwarowań miejskich (pod ulicą Okopową), a także w wykopie 12 f. W wykopie 12 a zarejestrowano fragmenty nowożytnego budynku, a ściślej mówiąc fragmenty ścian fundamentowych oraz piwnicy wraz z posadzką. Były

⁶⁸ H. Mackiewicz,
A. Mackiewicz - Ibidem., 1994, s. 37.

⁶⁹ H. Mackiewicz,
A. Mackiewicz - Ibidem., 1994, ss. 43-44.

⁷⁰ H. Mackiewicz,
A. Mackiewicz - Op., cit., Stawiguda 1994 rok.

to relikty północnej ściany bocznej budynku nr 33 (według dawnej numeracji przyrynkowej), który istniał do 1945 roku. Był on szerszy od obecnie istniejącego o ca 4 m. Obecnie stojąca w tym miejscu kamienica została wybudowana na nowo w latach 1958-1959⁷¹ i nie pasuje, ani wyglądem, ani gabarytami do tej, która funkcjonowała tu wcześniej, a która figurowała zarówno na planach z końca XIX wieku, jak również z przełomu wieków oraz z 1913 i z 1938 roku. Tak więc należy stwierdzić, że podczas odbudowy poszczególnych kamienic w obrębie starego miasta nie korzystano bądź nie chciano korzystać z istniejących materiałów ikonograficznych. Po dokonaniu dokładnych obliczeń i analizie wcześniejszych planów można z całą pewnością stwierdzić, że pierwotnie, tj. przed 1945 rokiem ulica Zamkowa była węższa od obecnej o 2,5 m i miała zaledwie 5 m. Obecnie ma ona 7,5 m. Również chodnik przy jej południowym skraju był węższy od obecnego o ca 1 m i miał zaledwie 2,4 m. Przy zachodnim skraju wykopu 12 a zarejestrowano fundament kamienny łączony na zaprawę wapienną z wypełniskiem w postaci żółtego piasku i gruzu. Jego zachodniego skraju nie udało się uchwycić, gdyż został on zniszczony podczas prowadzenia prac ziemnych w obrębie wykopu 12 b, które to prace prowadzone były bez nadzoru archeologa (nadzór podjęto po interwencji Konserwatora kiedy już duże fragmenty wykopów 12 a i 12 b były wykonane). Fundament ten był silnie zniszczony. Jego kontynuację dało się zaobserwować w spągu profilu wschodniego wykopu 12 b, aż do 9-tego metra, gdzie schodził poniżej dna wykopu. Także tutaj był on bardzo słabo zachowany. Uchwycono zaledwie pojedynczą warstwę kamieni łączonych na zaprawę wapienną. Omawiany mur biegł w kierunku północ - południe i jest prawdopodobnie pozostałością pierwotnych murów obronnych powstałych bezpośrednio po pierwszej lokacji (1353 rok). Podkreślić należy, iż w dotychczasowej literaturze przedmiotu nigdy nie wspomniano o takich umocnieniach. Na planie publikowanym przez Wünscha⁷² obrazującym stan umocnień miejskich z roku około 1800 widoczny jest jedynie mur obwodowy łączący się z umocnieniami zamku. Natomiast na schematycznym planie Rehefelda z 1813 roku publikowanym przez Bonka system fortyfikacyjny miasta jest wręcz połączony z fortyfikacjami zamkowymi. Tak więc należy przypuszczać, że pierwotnie przebieg murów obronnych w tym miejscu był nieco inny, niż to do tej pory zakładano. Istnienie w tym miejscu muru obronnego zdaje się potwierdzać fakt odsłonięcia reliktywów fundamentu kamiennie-ceglanego w wykopie założonym ca 65 m na północ od omawianego (prace te od lipca do sierpnia 1994 roku nadzorowali archeolodzy z MW i M w Olsztynie). Był to wykop pod ciepłociąg prowadzony do zamku. W miejscu tym stwierdzono obecność fundamentu zbudowanego z kamieni i cegieł

⁷¹ H. Domańska - Op., cit., 1974-1975, s. 46.

⁷² C. Wunsch - Op., cit., 1933, s. 14, ryc. 11.

gotyckich łączonych na zaprawę wapienną. Miał on ca 2 m szerokości⁷³. Tak więc można przypuszczać, iż fragment muru uchwyconego w wykopach 12 a i b miał również 2 m szerokości, gdyż z pewnością oba fragmenty fundamentów należy łączyć ze sobą. Z dużym prawdopodobieństwem można więc stwierdzić, iż pierwotnie mury miejskie w omawianym rejonie bieły wzdłuż obecnej ulicy Okopowej, aż do jej południowego skraju. W kierunku północnym natomiast równolegle do nieistniejącej już ulicy Garncarskiej (Töpfer Gasse). Godnym uwagi jest także odcinek wykopu 12 f między 11,10 a 12,72 m, gdzie zarejestrowano relikty muru obronnego, którego kontynuacja w kierunku północnym i południowym widoczna jest na powierzchni. Odsłonięty fundament miał 1,62 m szerokości i zbudowany był z kamieni łączonych na zaprawę wapienną. Wypełnisko stanowił gruz ceglany z zaprawą wapienną. Górna część muru w tym miejscu została zniszczona we wrześniu 1964 roku, kiedy to rozebrano budynek nr 28⁷⁴ od strony ulicy Okopowej. Tylne ściana tego domu oparta była właśnie o zachowany w tym miejscu mur obronny. Tak więc, obecna uliczka Jana z Łajs (do drugiej połowy lat 90-tych XX wieku bez nazwy), wzdłuż której wytyczony był wykop, została właśnie w tym czasie utworzona, natomiast pierwotnie biegła ona nieco dalej na północ (dawniej ulica Fischer Berg). Jej fragmenty uchwycono w profilu wschodnim wykopu 12 e. Ulica ta dochodziła do murów, co widoczne jest na planie publikowanym przez Wünscha.

Od grudnia 1994 do lipca 1995 roku prowadzono nadzory przy palowaniu budynku byłego sanepidu, a obecnie Stowarzyszenia Młodzieży Polsko-Niemieckiej przy ul. Okopowej 25 oraz nad wykopami zarówno w jego wnętrzu, jak i na zewnątrz. Oznaczono je, jako wykopy 13 a do j w obrębie st. XXIV. Analiza nawarstwień stratygraficznych w obrębie nadzorowanych wykopów potwierdziła, że w najbliższej okolicy budynku, do głębokości ca 1,50 m zalegają głównie warstwy zasypiskowe i niwelacyjne, które powstały w ciągu ostatniego stulecia. Tylko w nielicznych przypadkach udało się uchwycić warstwy, które można określić, jako nowożytnie, to jest pochodzące z okresu od XVII do XVIII wieku. Natomiast nawarstwienia starsze, czyli późnośredniowieczne i wczesnonowożytnie zalegają w partiach głębszych, do których w zasadzie prace prowadzone wokół remontowanego budynku nie dochodziły. Tak głębokie zaleganie pierwotnych nawarstwień kulturowych związane jest z faktem, iż w rejonie tym przebiegała w okresie średniowiecznym fosa oddzielająca miasto od zamku. Badania geologiczne prowadzone w tym rejonie⁷⁵, oraz prace przy kolektorze „C” w latach 1975 - 1977, a także nadzorowane tu

⁷³ - Dokumentacja polowa z nadzorów archeologicznych prowadzonych podczas prac ziemnych. Archiwum Działu Archeologii Muzeum Mazurskiego w Olsztynie.

⁷⁴ S. Mojzych-Rudowska - Op. cit., 1967, ss. 55 i n.

⁷⁵ J. Bronicki,
M. Stachurski,

prace przy wzmacnianiu fundamentów metodą iniekcijną, potwierdziły, iż warstwy późnośredniowieczne zalegają (głównie w zachodniej części interesującego nas obszaru) na głębokości dochodzącej do 5 m (w niektórych rejonach nawet głębiej) poniżej obecnego poziomu terenu. Ponadto przeprowadzone nadzory wykazały, iż przed wykonaniem bezimienną obecnie ulicy (dawniej Wasserstrasse, a w pierwszej połowie XX wieku Fischer Gasse⁷⁶) prowadzono tu prace niwelacyjne, które spowodowały, iż poziom terenu podniósł się średnio o ca 2 m. Podkreślić należy, iż ściana wschodnia budynku została posadowiona na murze obronnym, jednak z lekkim odchyleniem w kierunku północno-zachodnim. W miejscu tym szerokość murów obronnych przekraczała 1,60 m. W trakcie tych nadzorów praktycznie nie udało się pozyskać ciekawszych materiałów zabytkowych. Wyjątek stanowi tu pojedynczy egzemplarz małej monety srebrnej (właściwie prawie miedziaka) z 1771 roku, który został pozyskany z nawarstwień zasypiskowych w obrębie wykopu 13 d na 25 m. Ma ona 1,5 cm średnicy i ca 0,2 mm grubości. Jest wykonana ze srebra o słabej próbie. Ponadto jest silnie spatynowana. Awers stanowi korona poniżej, której umieszczona jest stosunkowo duża litera R. U dołu widnieje małych rozmiarów litera E. Rewers to napis: S O L I D R E G N I P R U S S 1 7 7 1. Moneta ta prawdopodobnie została tutaj przywleczona podczas budowy ulicy w latach 1866-1867⁷⁷, jako że w XVIII wieku teren ten znajdował się już poza murami miejskimi a przed fosą i dlatego należy ją traktować, jako pochodzącą ze złoża wtórnego.

W kwietniu 1997 roku prowadzono nadzory archeologiczne podczas przekładania sanitarnej sieci ciepłej w ulicy Staromiejskiej i wzdłuż ulicy Lelewela (wykopy 19 a do 19 d w obrębie st. XIV)⁷⁸. Prace te nie przyniosły spodziewanych rezultatów ze względu na niewielką głębokość wykopów oraz fakt, iż prowadzone były we współczesnych warstwach zasypiskowych.

Kolejne nadzory archeologiczne prowadzono w latach 1998 - 2002. Szczególne znaczenie miały nadzory pełnione w latach 1998 i 2000 podczas budowy kanalizacji deszczowej w obrębie rynku Starego Miasta (wykopy 33 a – c) i wzdłuż ulicy Staromiejskiej (wykopy 37 a - ł). W sumie nadzorowano 30 odcinków wykopów liniowych. Prace te były niejako kontynuacją nadzorów prowadzonych przez J. Michalskiego wzdłuż ulic Prostej i Kołłątaja w latach 1996 i 1997 o czym już wcześniej wspomniano. Jeżeli chodzi o zachodnią część rynku, to w zasadzie potwierdziły się

J. Osinkowska- Ekspertyza w zakresie stanu technicznego budynku Wojewódzkiej Stacji Sanitarnej – Epidemiologicznej w Olsztynie, Instytut Budownictwa Mechanizacji i Elektryfikacji Rolnictwa, Warszawa - Zakład Budownictwa Rolniczego w Olsztynie, Olsztyn 1977, ss. 4 i n.

⁷⁶ H. Bonk - Urkundenbuch zur Geschichte Allensteins. Bd. IV. Zweiter Teil. Allgemeine Urkunden von 1772 - 1913. Mit 2 Plänen und 5 Porträts. Allenstein 1914, ss. 98, 100, 124, 294, 299, 555, 678-680, 707, 713, 744, 1320, 1431, 1488.

⁷⁷ H. Domańska - Op., cit., 1974-1975, s. 37.

⁷⁸ H. Mackiewicz, A. Mackiewicz- Op., cit., Stawiguda 1997

obserwacje poczynione przy okazji prac ziemnych prowadzonych wokół ratusza. Tak, więc stwierdzono występowanie tu dużej miąższości nawarstwień niwelacyjnych w postaci różnobarwnych i różnoziarnistych piasków zwłaszcza w części południowej i południowo-zachodniej rynku. Dopiero pod nią uchwycono nawarstwienia późnośredniowieczne, bez warstw pośrednich, a więc wczesnonowożytnych i nowożytnych. O wiele jednak ciekawsza sytuacja została zaobserwowana i zadokumentowana w zachodniej pierzei rynku, bezpośrednio pod nawierzchnią obecnego chodnika. Wystąpiły tu mianowicie relikty piwnic późnogotyckich ze sklepieniami kolebkowymi zbudowanymi z cegieł gotyckich łączonych na zaprawę wapienną. Uchwycono także fragmenty fundamentów kamiennych, oraz w jednym wypadku podwalinę, która wyraźnie wskazywała, iż mamy tu do czynienia z fundamentem pod filar arkady. Fakt, iż pozostałości piwnic sięgają aż do granicy między chodnikiem a jezdnią (ca 2,5 m od ściany budynku) świadczy wyraźnie, iż pomimo, że obecnie w miejscu tym nie zachowały się arkady, to jednak były one w tej części starego miasta, i to już od czasów późnośredniowiecznych. Nie wydaje się to dziwić, zwłaszcza, że arkady takie zachowały się w przypadku trzech pozostałych pierzei rynku. Podobna sytuacja została zarejestrowana w północnej części pierzei wschodniej, a więc w miejscu gdzie obecnie arkady już nie istnieją. Również w tym przypadku piwnice dochodzą do skrajnego chodnika. Potwierdziła się także wcześniej zaobserwowana sytuacja w północnej części rynku. W obrębie prowadzonego tu wykopu oznaczonego jako 33 b, nie stwierdzono obecności regularnych nawarstwień stratygraficznych, a jedynie dwa poziomy nawierzchni, które funkcjonowały tu po sobie od końca XIX wieku. Poniżej zalegały już tylko nawarstwienia niwelacyjne i calcowe. Jeżeli chodzi o południową część rynku, to uchwycono tu między innymi fragmenty wodociągów z rur drewnianych, które wystąpiły stosunkowo płytko, bo zaledwie 0,8 m. poniżej obecnego poziomu powierzchni (przed remontem). Odsłonięte wodociągi można ostrożnie datować na XVII-XVIII wiek, jakkolwiek z całą pewnością stwierdzić tego nie można. Niestety w tej kwestii nie pomogły badania dendrochronologiczne pobranych próbek, gdyż dały one wynik negatywny. W tym momencie można jedynie stwierdzić, iż wykonano je z drzew sosnowych, natomiast poszczególne odcinki łączono przy pomocy kutych żelaznych łączników. Bardzo ciekawe wyniki uzyskano także w wykopach nadzorowanych w ulicy Staromiejskiej. Wystąpiły tu między innymi (w wykopie 37a) relikty murowanej zabudowy późnogotyckiej w postaci fundamentów piwnic. W przeciwieństwie do wykopu 33a trudno jest w tym przypadku stwierdzić, czy występowały tutaj arkady (oczywiście faktu takiego nie można wykluczyć), jednakże w trakcie prac ziemnych pod budowę kanalizacji deszczowej wzdłuż ulicy, faktu takiego nie udało się z całą pewnością potwierdzić. W tym przypadku wiadomym jest z całą pewnością, iż pierwotnie pierzeja północno-zachodnia ulicy Staromiejskiej biegła znacznie bliżej pierzei południowo-wschodniej

teżycie ulicy (mówiąc ściślej, ulica ta była znacznie węższa niż obecnie), co zostało uchwycone w postaci reliktyw piwnicy i fundamentów kamiennych zabudowy późnogotyckiej. Przesunięcie to nastąpiło w wyniku odbudowy części pierzei ulicy Staromiejskiej w latach pięćdziesiątych XX wieku, która to odbudowa została wykonana niechlujnie i bez uwzględnienia pierwotnego układu przestrzennego starego miasta, co zostało już wcześniej potwierdzone podczas nadzorów prowadzonych między innymi wzdłuż ulicy Zamkowej.

Jeżeli chodzi o materiał zabytkowy, to jak na stanowisko miejskie był stosunkowo nieliczny i rozdrobniony, reprezentuje także szerokie spektrum chronologiczne, obejmujące okres od XV do XX wieku. Również bardzo nieliczne były fragmenty kafli i przedmiotów skórzanych. Te ostatnie wystąpiły zaledwie w postaci kilku ścinków. W południowej części rynku uchwycono także stosunkowo miększe warstwy kulturowe w postaci zbitej zbutwieliny z dużą ilością mierzwy i odpadów drewna, być może związanych z jeszcze drewnianym budownictwem wokół rynku.

W okresie od 2000 do 2002 roku, oprócz omówionych już wykopów 37, 44 i 45 sprawowano nadzory przy pracach ziemnych w obrębie wykopów: 36 (ulica Zamkowa przy restauracji Casablanka) w kwietniu i maju 2000 roku; 38 (od Targu Rybnego do ulicy Zamkowej) w czerwcu i lipcu 2000 roku; 39 (wzdłuż ulic Zamkowej i Okopowej) w maju i czerwcu 2001 roku oraz w obrębie wykopów 18 i 19 na st. XXIII (zamek) od marca do czerwca 2002 roku (nadzory i badania archeologiczne); 40 (przy kościele katedralnym) od lipca do września 2001 roku; 41 (przy ulicy Staromiejskiej 2/5) we wrześniu i październiku 2001 roku; 42 (podczas pogłębiania i rozbudowy piwnicy pod budynkiem przy ulicy Stare Miasto 22) w styczniu i lutym 2002 roku; 43 (w południowej pierzei ulicy Okopowej przy budowie tarasu dla klubu „Baszta”) na przełomie marca i kwietnia 2002 roku; 46 (przy budowie kanalizacji deszczowej wokół kościoła ewangelickiego i wzdłuż ulicy Lelewela) od września do listopada 2002 roku; 47 (podczas układania linii elektrycznej pod nowe oświetlenie w obrębie Starego Miasta) na przełomie listopada i grudnia 2002 roku i 48 (w trakcie układania światłowodów dla monitoringu centrum Olsztyna) w grudniu 2002 roku. Prace te kontynuowano także w roku 2003. Ponadto w listopadzie i grudniu 2000 roku nadzorowano pogłębianie piwnicy pod budynkiem nr 15 przy ulicy Kołłątaja. W tym przypadku wykopu nie numerowano. Piwnice na całej powierzchni pogłębiono o około 0,5 m. W części zachodniej natrafiono na relikty pierwotnego muru miejskiego, który tylko częściowo został wykorzystany jako podwalina pod obecnie istniejący budynek. Odsłonięty fragment muru miał 2 m szerokości i wykonano go z dużych głazów narzutowych spojonych zaprawą wapienną z uzupełnieniem przestrzeni wewnętrznych w postaci gruzu ceglanego. Mur ten zalegał pod posadzką ceglaną pogłębianej piwnicy. Ponadto zebrano stosunkowo dużą ilość materiału zabytkowego średniowiecznego i wczesnonowożytnego w postaci fragmentów naczyń ceramicznych i kafli.

Jeżeli chodzi o wykop 36, to wyniki uzyskane podczas nadzorów nie wniosły niczego nowego do poznania historii miasta. Wystąpiły tu jedynie nawarstwienia zasypiskowe i calcowe oraz bardzo nieliczny materiał zabytkowy o nowożytnej i późnonowożytniej proveniencji.

W przypadku wykopu 38 prace prowadzono na dwóch odcinkach: wzdłuż bezimiennej ulicy prowadzącej od Zamkowej w kierunku Targu Rybnego oraz wzdłuż południowo-zachodniej pierzei Targu Rybnego (przedłużenie ulicy Lelewela) w kierunku ulicy Staromiejskiej. Podkreślić należy, iż jedynie, niektóre odcinki układano w otwartych wykopach. Natomiast zasadniczą część prac wykonano przy pomocy przecisków. Niewątpliwie najciekawszy był wykop 38 h. Uchwycono tu między innymi fragment muru kamiennie-ceglanego między 1,6 a 3,10 m, który stanowi prawdopodobnie relikty pierwszych fortyfikacji miejskich miasta Olsztyna, jeszcze przed rozszerzeniem dokumentu lokacyjnego, który to fakt miał miejsce w 1378 roku, a więc zaledwie 25 lat po pierwszej lokacji. Na możliwość wystąpienia w tym miejscu murów miejskich związanych z pierwotną lokacją miasta autorzy zwracali już uwagę przy okazji badań przeprowadzonych przy wschodnim ciągu murów miejskich w Olsztynie⁷⁹ (wzdłuż ulicy Pieniężnego przy katedrze na odcinku od ulicy Lelewela do ulicy Staszica). Pisaliśmy wówczas, iż: „W tym miejscu warto się zastanowić nad datą rozpoczęcia budowy murów obronnych. Jak do tej pory przyjmuje się za C. Wünschem⁸⁰, iż zaczęto je wznosić po 1378 roku⁸¹, a więc po rozszerzeniu dokumentu lokacyjnego. Wydaje się jednak, iż pierwsi osadnicy nie czekali 25-ciu lat, aby zacząć wznosić stały system fortyfikacyjny. Nie można bowiem wykluczyć, iż już wcześniej tam, gdzie nie było potrzeby w związku z naturalną rzeźbą terenu przekopywania fosy (naturalne koryto rzeki Łyny i duży spadek terenu w jej kierunku), prace ziemne w tych miejscach ograniczały się bowiem tylko do minimum, a więc od strony południowej i zachodniej od razu zaczęto wznosić mur miejski, natomiast w rejonach, gdzie niezbędne było przeprowadzenie na szeroką skalę prac ziemnych, np. wzdłuż obecnej ulicy Targ Rybny, Lelewela, czy też od strony obecnej ulicy Pieniężnego, zwłaszcza przy wschodnim narożniku pierwotnego (między 1353 a 1378) miasta, mury zaczęto wznosić nieco później. Ponadto fakt, iż po 1378 roku wystąpiła konieczność zasypania fosy nie znaczy wcale, że przy jej skraju południowo-zachodnim już wcześniej nie zaczęto wznosić murów miejskich, których fundamenty po rozszerzeniu miasta w kierunku północnym zostały np. wykorzystane przez

⁷⁹ H. i A. Mackiewicz - Op., cit., 1997, s. 44 i n.

⁸⁰ C. Wünsch - Die Bau- und Kunstdenkmäler der Stadt Allenstein, Königsberg i Pr. 1933, s. 16 i n

⁸¹ W. Chodkowska, J. Sikorski - Op., cit., 1995, s. 8 i n.,
S. Mojzych-Rudowska - Op., cit., 1967, s. 52. oraz w wielu innych pracach i publikacjach zajmujących się tym zagadnieniem. Jak do tej pory żaden z autorów nie zwrócił uwagi na możliwość wcześniejszego powstania murów obronnych Olsztyna.

zabudowę północno-wschodniej pierzei rynku. Być może fakt, iż właśnie w tym miejscu głębokość działek przyrynkowych jest znacznie większa (10 prętów) od pozostałych parcel przyrynkowych jest związany z częściowym wykorzystaniem rozpoczętego już muru miejskiego pod zabudowę mieszkalną. Również usytuowanie obecnej ul. Targ Rybny (przedłużenie Lelewela w kierunku zachodnim) na szczycie wału fosi od strony miasta zdaje się wskazywać na możliwość istnienia pozostałości średniowiecznej zabudowy murowanej pod obecną pierzeją południowo-zachodnią Targu Rybnego. Wydaje się, iż kilka wykopów sondażowych nawet przy obecnych budynkach wyjaśniłoby tę kwestię definitywnie. Tak więc jedynie w tej części miasta musiano zrezygnować z pierwotnego założenia obronnego miasta, natomiast w pozostałych fragmentach, a więc zarówno od strony wschodniej, południowej, jak i zachodniej prace były w dalszym ciągu kontynuowane. Potwierdza to zarówno użycie zaprawy wapiennej do ich wzniesienia, jak również znaczna szerokość sięgająca w tym miejscu ca 1,5 m". Tak więc pomimo występowania praktycznie, tylko nawarstwień zasypowych i niwelacyjnych udało się tu uchwycić pierwotne (pierwsze) fortyfikacje miejskie Olsztyna, o których jak do tej pory nikt bądź nie wiedział, bądź nie chciał wiedzieć, ponieważ nie pasowało to do dotychczasowych koncepcji, zwłaszcza jeżeli chodzi o czas wzniesienia fortyfikacji miejskich w Olsztynie. Koncepcje te zakładały bowiem, iż mury miejskie zaczęto wznosić dopiero w końcu XIV lub nawet w początku XV wieku, a więc po rozszerzeniu pierwszej lokacji miasta.

W maju i czerwcu 2001 roku prowadzono nadzory przy pracach ziemnych podczas wymiany starych i budowie nowych elementów uzbrojenia terenu w ulicach Okopowej i Zamkowej. Ponieważ większość wykonywanych w ramach tej inwestycji wykopów pokrywa się z prowadzonymi już wcześniej nadzorami (wykopy 12 i 13) w tym rejonie starego miasta, wynikami tych prac nie będziemy się zbyt szczegółowo zajmować. Trzeba jednak zwrócić uwagę na fakt, iż wykopy te były znacznie głębsze, co pozwoliło uchwycić nawarstwienia stratygraficzne związane z osadnictwem późnośredniowiecznym, a więc z początkami funkcjonowania miasta. Tak więc w trakcie prowadzonych prac udało się uchwycić między innymi fragmenty drewnianego moszczenia – a konkretnie legarów - pierwotnej ulicy Okopowej (tzw. okrężnicy) biegnącej równolegle do przebiegu murów miejskich. Fakt, iż mamy w tym przypadku do czynienia z najwcześniejszym elementem funkcjonowania miasta potwierdziły badania dendrochronologiczne, które próbkę pobraną z legara datowały na okres po 1325 roku. Ponadto z najgłębszych warstw (ciemnoszara gliniasta ziemia) pozyskano materiał ceramiczny, który potwierdza datowanie dendrochronologiczne. Z zabytków wydzielonych należy jeszcze wymienić żelazną motykę świadczącą o uprawianiu ogrodnictwa na obrzeżach starego miasta, co zostało stwierdzone już podczas badań archeologicznych prowadzonych w obrębie wykopu 10 B w listopadzie 1993 roku.

W tym miejscu należy także zwrócić uwagę na fakt, iż nadzory prowadzone w obrębie wykopu 39 były częścią składową inwestycji prowadzonej także w ulicy Zamkowej na odcinku od grobli do mostu na Łynie przy zachodnim narożniku zamku, które zostały omówione na końcu niniejszego rozdziału.

Jeżeli chodzi o nadzory archeologiczne prowadzone wokół kościoła katedralnego (wykop 40), to większość z nich była związana z robotami przy pracach ziemnych związanych ze zmianą nawierzchni, a więc z korytowaniem terenu, które prowadzono do głębokości nie przekraczającej 0,4 m. Tak więc nie wniosły one niczego nowego do wiedzy o rozwoju przestrzennym miasta. W ramach tych samych prac nadzorowano wykop pod wodociąg, który wykonano wzdłuż północno-wschodniej ściany (szczytowej) kościoła. Uchwycono tu między innymi relikty XVI wiecznej zabudowy szachulcowej w postaci sprażonej polepy, w której zalegały fragmenty ceramiki nowożytniej. Stwierdzono także, iż w przeciwieństwie do terenu od strony południowo-wschodniej (wykop 27) w rejonie tym nie było cmentarza. Tak więc można stwierdzić, iż cmentarz ten funkcjonował jedynie od strony południowo-wschodniej i ewentualnie od strony południowo-zachodniej, choć ten ostatni fakt nie został potwierdzony wykopaliskowo. Jednak występowanie fragmentów kości ludzkich w wykopach pod przewody elektryczne prowadzone w tym rejonie zdaje się potwierdzać wykorzystywanie tego obszaru jako cmentarza. Natomiast od strony północno-zachodniej nie stwierdzono śladów, które wskazywałyby na istnienie cmentarza w tej części terenu przykościelnego.

We wrześniu i październiku 2001 roku nadzorowano prace ziemne pod budowę schodów do piwnicy pod budynkiem 2/5 przy ulicy Staromiejskiej (wykop 41). W obrębie tego wykopu nie można mówić o jakichkolwiek poziomach stratygraficznych, poza ogólnym stwierdzeniem, iż mamy tu do czynienia z nawarstwieniami zasypiskowymi i niwelacyjnymi o współczesnej metryce, to jest takimi, które powstały w drugiej połowie XX wieku, łącznie z okresem nam współczesnym. Jedynie w spągu wykopu, i to tylko pod betonowym kanałem ciepłowniczym, uchwycono fragment warstwy, którą można określić, jako późnośredniowieczną lub wczesnonowożytną, jednakże brak jakiegokolwiek materiału zabytkowego z tego miejsca uniemożliwia dokładne wydatowanie tego poziomu osadniczego. Można jedynie domyślać się, iż mamy w tym przypadku do czynienia z osadnictwem późnośredniowiecznym lub wczesnonowożytnym, głównie ze względu na głębokość zalegania tych nawarstwień. Należy jedynie zauważyć, że z wykopu, który wykonano pod fundamenty budynku wzniesionego w latach 60-tych XX wieku pochodzi zbiór średniowiecznych przedmiotów żelaznych w postaci narzędzi rolniczych i kowalskich.

Podczas prac ziemnych nadzorowanych w piwnicy pod budynkiem przy ulicy Stare Miasto 22 (wykop 42) prowadzonych w styczniu i lutym 2002 roku uchwycono fragmenty murowanej zabudowy późnośredniowiecznej i wczesnonowożytnej potwierdzającej istnienie budynku murowanego, który powstał zapewne wkrótce po lokacji miasta. Wystąpił również fragment zamurowanego pomieszczenia piwnicznego świadczący o istnieniu piwnicy pod obecnym chodnikiem wzdłuż północno-zachodniej pierzei rynku, a więc pod istniejącymi tu od czasów średniowiecznych arkadami, co zostało stwierdzone już podczas nadzorów sprawowanych w obrębie wykopu 33. Pomimo, iż prace te prowadzono do głębokości nie przekraczającej 0,8 m pozyskano także dużą ilość materiału zabytkowego w postaci fragmentów ceramiki i kafli zarówno miskowych, jak też płycinowych.

Wykop 43 nadzorowany wczesną wiosną 2002 roku podczas budowy tarasu przy klubie „Baszta” nie wniósł żadnych nowych informacji na temat przeszłości miasta. Potwierdził, jedynie, iż oryginalne warstwy osadnicze zostały w tym miejscu zniszczone podczas prowadzenia prac ziemnych pod fundamenty istniejącego budynku w początku lat 70-tych XX wieku. Wtedy też zniszczono duży fragment istniejącej w tym miejscu baszty w ciągu murów miejskich.

Jesienią 2002 roku nadzorowano prace ziemne (wykop 46) podczas budowy kanalizacji sanitarnej wokół kościoła ewangelickiego. Prace te jednak nie wniosły nowych informacji istotnych dla historii miasta. Wystąpiły jedynie XIX i XX wieczne nawarstwienia zasypiskowe oraz fragmenty nieistniejącego już murowanego ogrodzenia kościoła. W tym samym czasie prowadzono także wspomniane już nadzory podczas układania sieci elektrycznej (wykop 47) światłowodowej (wykop 48) na terenie Starego Miasta Olsztyna. Ponieważ jednak były to wyłącznie wykopy bardzo płytkie, których głębokość nie przekraczała 0,8 m, dlatego też w ich obrębie występowały niemal wyłącznie nawarstwienia zasypiskowe i nieliczne fragmenty zabudowy murowanej, którą można datować na XIX i pierwszą połowę XX wieku. Ich szczegółowe omawianie w tym miejscu miałyoby się z celem.

W sierpniu i wrześniu 2000 roku nadzorowano prace ziemne pod fundamenty schodów nowego ratusza (wykop 1 w obrębie st. CIV). Wykonano tu 5 wykopów liniowych o łącznej długości ca 50 m i głębokości od 1,7 do 2 m. W żadnym z nadzorowanych wykopów nie udało się uchwycić regularnych nawarstwień kulturowych pozwalających na wykonanie dokładniejszej analizy stratygraficznej omawianego rejonu miasta. Ponieważ teren ten, to obszar na którym od czasów średniowiecznych, aż do drugiej połowy XIX wieku znajdował się cmentarz należący do kościoła św. Jakuba, można się było spodziewać, iż wystąpią tu szczątki ludzkie, a być może nawet pochówki w układzie anatomicznym. Niestety tych ostatnich nie udało się uchwycić, jedynie w części południowo-zachodniej w spągu wykopu, a więc na głębokości ponad 2 m od obecnej

powierzchni terenu wystąpiły ślady pochówków, które można by określić jako zalegające w układzie anatomicznym, jednakże ze względu na bardzo niewielką szerokość wykopu (do 0,4 m) w tym miejscu z całą pewnością stwierdzić tego nie można. W obrębie wszystkich wykopów zalegały bardzo liczne szczątki ludzkie na złożu wtórnym (w warstwach zasypiskowych), które powstało w 1912 roku i w latach następnych, a więc podczas budowy Nowego Ratusza i uzbrajania terenu w jego okolicach. Niestety, jak można się było przekonać podczas prowadzonego nadzoru archeologicznego ekshumacje istniejących jeszcze w tym okresie pochówków, o których mówi się w źródłach dotyczących budowy nowego ratusza⁸², nie zostały przeprowadzone zbyt dokładnie. Prawdopodobnie usunięto jedynie część pochówków ze szczególnym uwzględnieniem terenu pod główną bryłę budynku ratusza. Z pozostałego terenu szczątki zostały usunięte pobieżnie, z uwzględnieniem jedynie wierzchnich warstw. Istnieje również przypuszczenie, że robotnicy budowlani w trakcie prac związanych z budową ratusza także natrafiali na szczątki ludzkie. Nie usuwano ich jednak z terenu budowy, a przynajmniej niezbyt dokładnie, pozostawiając je w warstwach ziemi, którymi obsypywano fundamenty budynku. O takim przebiegu prac świadczy duża ilość kości, na które natrafiono podczas usuwania starych fundamentów pod schody ratusza. Kości zalegające w warstwach otaczających fundamenty nie zalegały w układzie anatomicznym lecz były poniszczone i rozproszone. Podkreślić należy, iż szczątki ludzkie zostały dokładnie zebrane i zapakowane do plastikowych worków, a następnie dzięki uprzejmości i życzliwości miejscowego proboszcza, pochowano je na cmentarzu w Stawigudzie. We wszystkich workach umieszczono metryczki z informacją o pochodzeniu pochowanych szczątków ludzkich.

Oprócz omówionych wyżej wykopów w obrębie Starego Miasta w Olsztynie, wspomnieć jeszcze trzeba o jednym, który wykonano już poza granicami zabudowy miejskiej, ale położonym w granicach administracyjnych (st. CXI). Wykop ten wykonano (niestety bez udziału archeologa) pod fundamenty domu parafialnego przy parafii św. Franciszka z Asyżu w Olsztynie – Kortowie. Podczas prac ziemnych odsłonięto (ale też w znacznej części zniszczono) relikty architektoniczne cegielni, a konkretnie pieca do wypału cegieł (Ilustracja.: 4). Fakt ten został zgłoszony przez miejscowego proboszcza, co umożliwiło przynajmniej wykonanie dokumentacji archeologicznej⁸³ odsłoniętych reliktyw.

⁸² M. Przytocka, R. Merchel - „Olsztyn – Ratusz. Dokumentacja historyczna z ikonografią, Olsztyn 1995, s 9 i n. Tamże wcześniejsza literatura. Praca w maszynopisie, archiwum SOZ w Olsztynie.

⁸³ H. i A. Mackiewicz - Sprawozdanie z interwencji archeologicznej w rejonie budowy domu parafialnego przy parafii św. Franciszka z Asyżu w Olsztynie – Kortowie (st. XCI) przeprowadzonej w dniach 2-3 października 1992 roku. Stawiguda 1993. Praca na pracach rękopisu.

Ilustracja 4. Olsztyn - Kortowo, st. CXI. Komora wschodnia pieca (XV wiek) do wypału cegieł. Fot. A. Mackiewicz.

Podczas prac dokumentacyjnych ustalono, iż miał on trzy przesklepione kolebkowo (niepełna koleba w postaci żeber ceglanych rozstawionych co 20 cm) komory o wysokości i szerokości około 1 m. Nie udało się niestety ustalić ich pełnej długości. Przy skraju południowym obiektu uchwycono także resztki podwaliny komina. Tak więc ściana frontowa pieca wraz z otworami ogniowymi znajdowała się w jego części północnej. Niestety poza ceglami nie udało się pozyskać żadnego materiału zabytkowego, który umożliwiłby jego datowanie. Jedynie po przeanalizowaniu rozmiarów cegieł i sposobu ich wykonania (cegły ręcznie strychowane, tzw. palcówki) zarówno luźnych, jak też użytych do budowy pieca można ustalić jego pochodzenie na XV wiek (od XVI wieku powszechnie zaczęto używać strychulca zamiast wygładzania ręcznego⁸⁴). Tak, więc nie można wykluczyć, iż wytwarzano tu cegły dla potrzeb budowy późnogotyckiego ratusza, który w formie murowanej został wzniesiony najprawdopodobniej około połowy wieku XV.

⁸⁴ A. Keckowa, D. Molenda -

Historia kultury materialnej Polski w zarysie, Tom III od XVI do połowy XVII wieku, Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk 1978, ss. 167-169.

Oprócz wielu badań i nadzorów archeologicznych wykonanych w obrębie Starego Miasta Olsztyna w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat prowadzono także liczne badania i nadzory na terenie i wokół zamku, który stanowi osobny człon „organizmu” miejskiego i dlatego w wykazie stanowisk archeologicznych w archiwum WKZ funkcjonuje jako st. XXIII. Ponieważ nawet ich pobieżne omówienie zajęłoby zbyt wiele miejsca (od lat 50-tych XX wieku wykonano tu bowiem 19 wykopów zarówno szerokoprzestrzennych, jak też liniowych łącznie), napomkniemy tu tylko pokrótce o badaniach, które wykonano latem 2002 roku, gdyż wniosły one chyba najwięcej danych szczególnie cennych dla rozważań o rozwoju przestrzennym zamku w jego już ponad 600-letniej historii. W tym miejscu należy powiedzieć, iż wcześniejsze prace objęły swym zasięgiem zarówno teren dziedzińca zamkowego (między innymi przebadano studnię), jak też tereny międzymurzy i w dwóch przypadkach fragmenty na zewnątrz murów obronnych (od strony południowo-wschodniej i południowo-zachodniej).

Wspomniane badania archeologiczne prowadzono przy bramie wjazdowej do zamku (wykop 18 f w obrębie st. XXIII), w poprzek ulicy Zamkowej przy południowym narożniku południowo-zachodniego skrzydła zamku (wykop 18 i na st. XXIII), wzdłuż ulicy Zamkowej na odcinku od mostu na Łynie do wykopu 18 i (wykop 18 a na st. XXIII) oraz wewnątrz budynku tzw. magazynu solnego, w jego wschodnim narożniku (wykop 19 na st. XXIII). W trakcie prac terenowych wykonano 4 wykopy, które pozwoliły na rozpoznanie przebiegu - odsłoniętego w trakcie wcześniej prowadzonego nadzoru - muru gotyckiego przy bramie zamkowej, uchwycenie muru biegnącego w poprzek ulicy zamkowej między południowym narożnikiem zamku a zachowanym fragmentem muru obronnego oraz wzdłuż ulicy Zamkowej równoległe do południowo-zachodniego skrzydła zamku. Założono także wykop wewnątrz budynku tzw. magazynu solnego, dzięki czemu uchwycono poziom posadowienia i stan zachowania jego fundamentów. W tym przypadku okazało się, iż zostały one posadowione na warstwach zasypowych nie wcześniej niż w XVII lub na przełomie XVII i XVIII wieku. Ustalono także chronologię odsłoniętych reliktyw architektonicznych. Ponadto uchwycono pierwotny (późnośredniowieczny) poziom użytkowy międzymurza południowego (na południowy-zachód od bramy zamkowej) w postaci bruku kamiennego z rynsztokiem.

W wyniku przeprowadzonych badań udało się stwierdzić, iż w narożniku południowym międzymurza oraz wzdłuż ulicy Zamkowej – równoległe do południowo-zachodniego skrzydła zamku na przełomie późnego średniowiecza (druga połowa XV wieku) i okresu wczesnonowożytnego (k. XV i XVI wiek) oraz jeszcze we wczesnych fazach okresu nowożytnego (początek XVII wieku) funkcjonowała zabudowa mieszkalno-gospodarcza w postaci dwóch znacznych rozmiarów budynków. Budynek, którego relikty odsłonięto przy bramie wjazdowej miał

wymiary 10 x 25 metrów po obrysie wewnętrznym, natomiast wzdłuż obecnej ulicy Zamkowej 38 x 7,5 m po obrysie zewnętrznym. Ten drugi przylegał bezpośrednio do ściany południowo-zachodniego skrzydła zamku. W tym miejscu należy jednak podkreślić, iż jest to wstępna hipoteza autorska. Istnieje bowiem teoria, iż mamy tu do czynienia (w odniesieniu do muru biegnącego w poprzek ulicy Zamkowej) z tzw. murem grodziowym⁸⁵. Pozyskany w trakcie badań materiał zabytkowy zdaje się wskazywać na fakt, iż budowle te przestały funkcjonować w XVII wieku, a konkretnie w początkach tego stulecia. Jak już wspomniano udało się także uchwycić późnośredniowieczny poziom użytkowy na międzymurzu południowo-wschodnim (przy obecnej bramie zamkowej wzniesionej z wykorzystaniem starych fundamentów gotyckich w połowie XVIII wieku.

Interesujące wyniki przyniosły także badania przeprowadzone w budynku tzw. magazynu solnego. Stwierdzono, iż budynek ten wzniesiony z wykorzystaniem fragmentu południowo-zachodniego muru obronnego został wybudowany nie wcześniej niż w XVII wieku, a najpewniej w połowie tego stulecia. Jego pozostałe trzy ściany zostały wzniesione na fundamentach, które posadowiono na grubych warstwach zasypowo-niwelacyjnych, czyli podłożu niestabilnym, co doprowadziło do osiadania budynku w kierunku północno-zachodnim. Wydaje się także, iż do wzniesienia tego budynku posłużono się przynajmniej częściowo materiałem rozbiórkowym z budynku, który wcześniej był dostawiony do południowo-zachodniego skrzydła zamku a w okresie wznoszenia tzw. magazynu solnego zapewne była to już ruina. Jest to oczywiście tylko hipoteza, której potwierdzenie wymagało by przeprowadzenia szerszych badań porównawczych.

Z ważniejszych prac, które wykonano w ciągu ostatniego wymienić trzeba badania archeologiczne przeprowadzone w obrębie baszty okrągłej (wykop 50, st. XXIV) w ciągu tzw. muru niskiego (przy katedrze), które prowadzono od **10 do 19 września 2003 roku**, badania niewielkiego odcinka muru niskiego na południe od baszty okrągłej (wykop 50 b, st. XXIV) od **16 do 21 lipca 2004 roku**, oraz badania przy murze miejskim wzdłuż ulicy Okopowej na odcinku od ulicy Jana z Łajs do klubu „Baszta” **od 14 do 26 czerwca 2004 roku**.

W pierwszym przypadku przebadano w całości basztę okrągłą. Uchwycono między innymi pierwotny poziom użytkowy. Ustalono, iż w jej obrębie znajdowały się trzy okienka strzelnicze na poziomie użytkowym. Odkryto także jedno (od strony południowej) okienko nad oknem z poziomu użytkowego. Na tej podstawie można stwierdzić, iż podobny układ występował także w pozostałych przypadkach, a przynajmniej od strony północnej, choć w trakcie rozkuwania zachowanej i remontowanej w końcu lat 50-tych XX wieku (w 1958 roku) partii stropowej baszty

⁸⁵

- sugestia ustana kolegi J. Stróżyńskiego.

śladów takich nie znaleziono. Sprawą sporną pozostaje okienko w ścianie wschodniej, które mogło służyć nie jako strzelnica, a raczej, jako odwodnienie wnętrza baszty, choć z całą pewnością stwierdzić tego nie można. Również w tym przypadku w partii górnej baszty nie udało się uchwycić pozostałości okna na wyższym poziomie. Ponadto w części południowej baszty odsłonięto fragment lica wejścia do jej wnętrza oraz poziom chodnika na styku z basztą w kierunku południowym, który był dużo niższy, niż poziom ustalony od strony północnej. Można więc zaryzykować stwierdzenie, iż baszta stanowiła także (oprócz funkcji obronnych) rodzaj „redukcji” poziomu chodników obronnych która wynosi tu około 1,8 m. W wyniku przeprowadzonych prac stwierdzono również, iż baszta została zagruzowana, a co za tym idzie zaprzestano jej użytkowania, około połowy XVIII wieku, na co zdają się wskazywać materiały zabytkowe w postaci fragmentów naczyń ceramicznych oraz kafli zarówno płycinowych (Ilustracja.: 5), jak też miskowych i garnkowych, zalegających w zasypisku, już od głębokości 0,5 m, do pierwotnego poziomu użytkowego w postaci bruku kamiennego. Jedynie bezpośrednio nad brukiem kamiennym zalegał materiał zabytkowy, który można datować na okres schyłkowo późnośredniowieczny i wczesnonowożytny bez domieszek materiałów młodszych. Tak więc można zaryzykować stwierdzenie, iż baszta zaczęła tracić na swoim znaczeniu, jako element obronny w ciągu fortyfikacyjnym Olsztyna już w końcu XVI lub na początku XVII wieku.

Ilustracja 5. Fragment późnogotyckiego kafla płycinowego pozyskanego podczas eksploracji baszty okrągłej. Fot. A. Mackiewicz.

Jeżeli chodzi o badania fragmentu muru niskiego na południe od baszty, które wykonano w połowie lipca 2004 roku, to założono tu niewielki wykop od strony międzymurza oraz po zewnętrznej stronie muru niskiego. Badania te miały na celu odsłonięcie i zadokumentowanie tego fragmentu fortyfikacji, a także ustalenia głębokości jego (muru) posadowienia i stanu zachowania fundamentu muru niskiego na tym odcinku (Ilustracja.: 6), gdyż w chwili obecnej jego średniowieczne partie stropowe znajdowały się całkowicie pod ziemią lub nakryte czapą betonową podwaliny ogrodzenia współczesnego, zapewne wykonanego w 1958 roku. Również od strony zewnętrznej (fosy), jego zachowane partie licowe były wielokrotnie remontowane i przebudowywane, zatracając swój gotycki charakter. Stwierdzono iż partia fundamentowa muru na tym odcinku jest zachowana w dobrym stanie, a jej spąg zalega na głębokości około 4 m od obecnego poziomu użytkowego międzymurza. Ustalono także, iż od strony wewnętrznej (międzymurza) jest on posadowiony nieznacznie wyżej, niż od strony fosy, co oczywiście jest zrozumiałe. W tym przypadku na uwagę zasługuje fakt, iż sytuacja ta jest analogiczna do uchwyconej podczas badań prowadzonych w 1997 roku w bezpośrednim sąsiedztwie baszty od jej strony południowej przez piszącego te słowa. Baszta została poddana zabiegom konserwatorskim, a także częściowo - choć nie zupełnie zgodnie ze stanem faktycznym (np. obniżenie wysokości

**Ilustracja 6. Olsztyn wykop 50 b. Widok ogólny wykopu wraz z fundamentem wewnętrznym tzw. muru niskiego (od strony międzymurza). Widoczny jest bardzo solidny fundament muru obronnego wraz z szeroką odsadzką fundamentową.
Fot. A. Mackiewicz.**

górnego okienka strzelniczego w południowej ścianie baszty, które będzie dużo niższe niż pierwotnie) zrekonstruowana zarówno po obrysie, jak też wewnątrz. Wykonane zostały między innymi dwa poziomy użytkowe oraz zadaszenie obiektu, o którym nie wiadomo, czy pierwotnie się tutaj znajdowało.

Jak już wspomniano duże znaczenie miały również badania archeologiczne prowadzone przy murach miejskich wzdłuż południowej części zachodniej pierzei ulicy Okopowej. W trakcie prac terenowych wykonano **4 wykopy sondażowe**, które pozwoliły na pełne rozpoznanie stanu zachowania miejskich murów obronnych między ulicą Jana z Łajs a budynkiem tzw. „baszty”, sposobu ich posadowienia, oraz poziomu zalegania gruntów rodzimych.

W wyniku przeprowadzonych prac udało się między innymi odsłonić i zadokumentować relikty muru obronnego do poziomu jego posadowienia na badanym terenie. Ustalono również stan zachowania obiektu w partii fundamentowej. Ponadto w jednym przypadku (wykop **56 C**) ustalono, iż w miejscu posadowienia muru obronnego, przed jego wzniesieniem istniała jakaś zabudowa -

Ilustracja 7. Wykop 56 c. Fragment fundamentu w partii spągowej oraz znajdujące się poniżej klepisko, potwierdzające funkcjonowanie w tym miejscu osadnictwa przed wzniesieniem fortyfikacji. Fot. A. Mackiewicz.

być może mieszkalna, którą można wiązać z początkami funkcjonowania miasta, a nie można wykluczyć, iż istniała ona w tym miejscu jeszcze przed właściwą lokacją miasta, a więc przed 1353 rokiem, choć z całą pewnością niewiele wcześniej (Ilustracja.: 7).

Wydaje się, iż cezurę chronologiczną jej (zabudowy) funkcjonowania można przesunąć nie więcej niż o około 5 – być może 10 - lat wstecz, a więc do okresu, kiedy to zaczęto wznosić olsztyński zamek murowany, którego początki sięgają zapewne roku 1348. Tego samego roku dotyczy także wzmianka o nowym mieście w przywileju dla wsi Keżliny sugerująca wcześniejsze funkcjonowanie miasta. Nie można wykluczyć, iż w miejscu tym mieszkali pierwsi jego budowniczy. Jednak ze względu na niewielką powierzchnię wykopu i przede wszystkim brak możliwości jego poszerzenia, wyciąganie daleko idących wniosków w tym zakresie nie jest możliwe, choć sam fakt uchwycenia reliktyw zabudowy pod murami miejskimi jest niewątpliwie bardzo interesujący i godny uwagi, a przede wszystkim wart gruntownego przebadania, być może przy okazji planowanego remontu, kiedy to może się nadarzyć okazja do znacznie szerszego rozszerzenia wykopu, czego nie można było wykonać w trakcie omawianych tu badań sondażowych.

W wyniku przeprowadzonego rozpoznania stwierdzono, iż w części południowej badanego obszaru (wykopy 56 A, 56 B i 56 D i D₁) mury obronne zostały posadowione na stosunkowo płytko zagłębionych fundamentach, które na dodatek zostały wykonane bez użycia zaprawy i na niestabilnym podłożu. Bądź na warstwach zasypowo-niwelacyjnych, bądź sypkich i drobnoziarnistych piaskach calcowych. W związku z powyższym nawet podczas zagęszczania gruntu w trakcie zasypywania wykopów lico muru w partiach fundamentowych odspajało się, a pojedyncze kamienie wręcz wypadały z fundamentu. Najlepiej zachowany oraz najsolidniej wykonany jest fragment muru, który odsłonięto w wykopie 56 C. Fragment ten jest jednocześnie najgłębiej posadowiony, co jest zapewne związane z tym, iż pierwotnie (w czasach średniowiecznych) poziom użytkowy w tym rejonie znajdował się dużo niżej niż na obszarze sąsiadującym od południa. Potwierdziły to przeprowadzone badania, a także fakt odnalezienia reliktyw zabudowy na głębokości 3,7 m poniżej obecnej powierzchni terenu.

W listopadzie 2004 roku przeprowadzono badania przy ścianie szczytowej budynku 22 usytuowanego kalenicowo do ulicy Okopowej. Wykonano tu stosunkowo niewielki wykop sondażowy dla celów projektu remontu i ewentualnej jego rozbudowy. Przy tej okazji udało się uchwycić północny skraj obecnej ulicy Jana z Łajs na zachód od ulicy Okopowej. Jak już wspomniano natrafiono tu na bardzo dobrze zachowany brukowany rynsztok i pojedyncze kamienie poprzedniej nawierzchni ulicy. Odsłonięto także fundament kamienny istniejącego budynku do

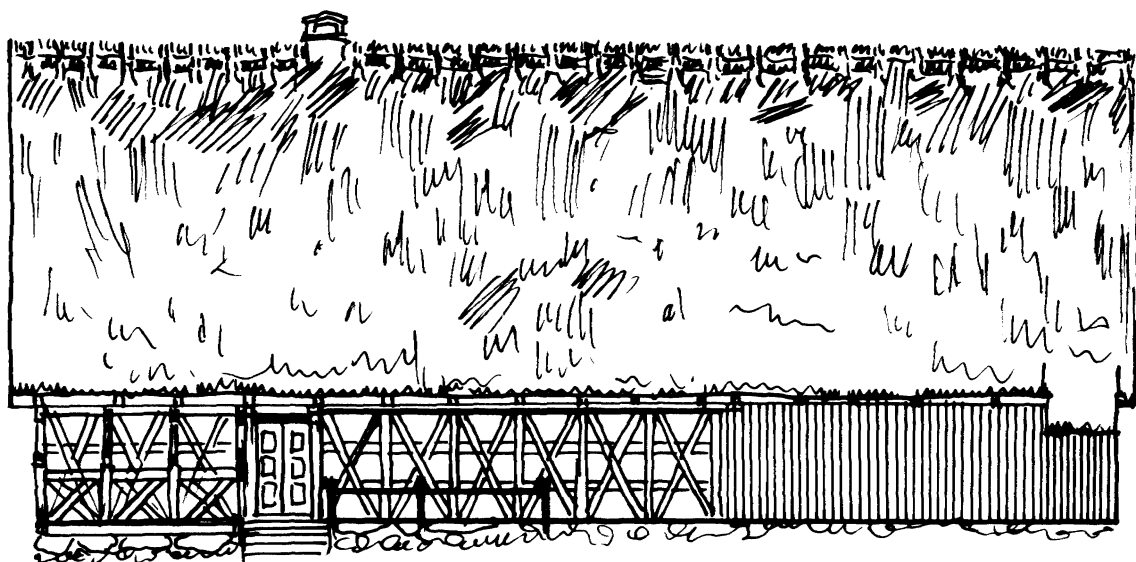
spągu jego posadowienia. Stwierdzono, iż został on wkopany w warstwy nasypowe XVIII i XIX-wieczne. Poniżej zalegają jeszcze nawarstwienia późnośredniowieczne i wczesnonowożytny, które częściowo uchwycono we wkopie przy profilu północno-zachodnim. Niestety niemożność rozszerzenia wykopu (z jednej strony fundament budynku, z drugiej zaś rynsztok i południowa granica działki) nie pozwoliła na doprowadzenie go do poziomu zalegania calca. W tym celu podparto się wynikami odwiertów geologicznych, które wykonał geolog M. Winckiewicz. Dzięki temu ustalono, iż strop calca (drobne piaski) w tym miejscu zalega na głębokości 5,22 m od obecnej powierzchni terenu, a więc na poziomie 103,85 m n.p.m.. W zasadzie wyniki te pokrywają się z rekonstrukcją pierwotnego poziomu terenu wykonaną przez B. Rams i J. Stróżyńskiego na podstawie odwiertów geologicznych dla tego rejonu starego miasta Olsztyna. Materiał zabytkowy pozyskany w trakcie tych prac był bardzo nieliczny i pochodził niemal wyłącznie ze złoży wtórnego reprezentując szerokie spektrum chronologiczne poczynając od późnego średniowiecza, a na okresie późnonowożytnym i współczesnym kończąc.

We wrześniu i październiku 2004 roku oraz w lutym i marcu 2005 roku prowadzono badania archeologiczne w obrębie amfiteatru u zbiegu ulic Okopowej i Zamkowej. Badania te (z 2004 roku) pozwoliły na pełne rozpoznanie stanu zachowania murów obronnych zamku, sposobu ich posadowienia, oraz poziomu zalegania gruntów rodzimych. Ponadto rozpoznano układ stratygraficzny wzdłuż ulicy Okopowej (wykop 58), gdzie między innymi udało się odsłonić i zadokumentować relikty jednofazowej zabudowy (Ilustracja 8) w zachodniej pierzei ulicy Okopowej, stanowiącej jej północny skraj i datowane na początek XVI wieku. Zabudowa ta pierwotnie zajmowała także szerokość dawnej ulicy Wasserstrasse później zwaną Fischer Gasse (obecnie ulica Okopowa w kierunku Domu Centrum Młodzieży Polsko-Niemieckiej). Warto tutaj napomknąć, iż zabudowa ta nie widnieje na żadnych zachowanych katastrach i planach, co świadczy o jej wczesnej metryce, a także krótkim okresie funkcjonowania (jednofazowości). Właśnie ten fragment został objęty badaniami, które przeprowadzono zimą 2005 roku. Ponadto w obrębie wykopu 58 ustalono, iż na północny-wschód od reliktyw zabudowy, a więc w kierunku obecnej ulicy Zamkowej nawarstwienia calcowe wyraźnie się wypływają zalegając na głębokości około 1 m od obecnej powierzchni terenu bezpośrednio pod warstwami zasypiskowo-niwelacyjnymi nie starszymi niż XIX wieczne.

W wykopie 59 natrafiono i odsłonięto oraz zadokumentowano w całości przyporę gotycką muru obronnego zamku od jego strony zewnętrznej (południowo-wschodniej). Przy okazji warto napomknąć, iż stanowiła ona jednocześnie podwalinę muru obronnego usytuowanego prawie pod kątem prostym z przyporą, którego fundament na tym odcinku był bardzo płytki i posadowiony na warstwach zasypiskowo-niwelacyjnych. Różnica poziomu posadowienia obu fundamentów wynosi

ponad 3 metry na korzyść przypory. O jej solidności świadczą także jej rozmiary 2,8 m szerokości na 3 m długości nie licząc fragmentu wchodzącego pod fundament muru obronnego zamku.

Rozpoznano także nawarstwienia stratygraficzne oraz stan zachowania muru obronnego na wysokości parkingu przy Centrum Młodzieży Polsko-Niemieckiej od jego strony południowo-wschodniej (wykop 60). Pomimo doprowadzenia go do głębokości ponad 5 m, w tym przypadku nie udało się niestety uchwycić spągu ławy fundamentowej, ze względu na silnie podsiąkającą wodę gruntową, której lustro stabilizuje się w tym miejscu na wysokości 102,70 m n.p.m. Ze względu na mało stabilne grunty przy dnie wykopu oraz silnie podsiąkającą wodę eksplorację wykopu zakończono na wysokości około 102,20 m n.p.m. Tak więc spąg fundamentu muru obronnego cały czas jest penetrowany przez wody gruntowe, gdyż drenaż założony w 2002 roku (do głębokości 1,5 m) odwadnia jedynie partię ceglana.

Ilustracja 8. Rekonstrukcja badanego budynku. Rys. H. Mackiewicz.

Wykop (61 w obrębie st. XXIV) założono przy północno-wschodnim skraju zachowanego odcinka muru obronnego zamku na granicy z zasypaną obecnie fosą. Wykop ten miał na celu stwierdzenie, czy zachowane i uczytelnione w tym murze strzypia (wykonane prawdopodobnie podczas prac konserwatorskich prowadzonych w 2002 roku) skierowane w stronę południowo-wschodnią mają jakąś kontynuację w tym kierunku. Pomimo wykonania go do poziomu 102,50 m n.p.m. , a więc poniżej poziomu wody gruntowej, nie stwierdzono obecności w tym miejscu

jakichkolwiek reliktyw architektonicznych, które potwierdziły by istnienie tu elementów fortyfikacyjnych skierowanych w kierunku miasta.

Jeżeli chodzi o badania archeologiczne przeprowadzone w obrębie wykopu 58 a (amfiteatr) należy stwierdzić, że w omawianym przypadku mamy do czynienia z budynkiem o dwojakiej konstrukcji: szachulcowej (szkieletowej) oraz prymitywniejszej drewnianej tzw. szalunkowej, lub być może sumikowo-łątkowej. Niestety uzyskane wyniki dają za mało przesłanek do snucia przypuszczeń na ten temat. Wszystko wskazuje jednak na bardzo prymitywną konstrukcję. Jeżeli chodzi o fragment kamienno-ceglany, to do spojenia materiału użyto zaprawy wapiennej, oraz fragmentarycznie gliny, co być może należy wiązać z jakimiś naprawami. Do wypełnienia konstrukcji szkieletowej oprócz gliny użyto zapewne cegieł na co zdaje się wskazywać uchwycony w profilu południowo-wschodnim fragment zawalonej ściany.

Uzyskane wyniki pozwoliły na wykonanie wstępnej rekonstrukcji istniejącego w tym miejscu budynku, co szkicowo przedstawiono na ilustracji 8. Wydaje się, iż celowe byłoby przynajmniej częściowe zrekonstruowanie budynku jako elementu ekspozycji in situ, nawet w mniejszych gabarytach niż był w rzeczywistości, ponieważ ze względu na zmiany komunikacyjne, jakie zaszły w ostatnich dwóch stuleciach w tym rejonie miasta, taka rekonstrukcja nie jest już możliwa. Oczywiście należałoby w miarę możliwości zachować rzeczywisty przebieg odsłoniętej i zadokumentowanej ściany północno-wschodniej. Ekspozycja samego fundamentu i klepiska nie wydaje się być atrakcyjna i celowa.

W lutym 2005 roku prowadzono badania w piwnicy budynku nr 6 przy ulicy Staromiejskiej. Wykonano tu 6 wykopów sondażowych, z czego 5 w pomieszczeniu piwnicznym (wykopy 65 a – e) i 1 w garażu (wykop 65 f). W obrębie wykopów 65 a do e nie udało się uchwycić nawarstwień stratygraficznych związanych z osadnictwem miejskim. Wystąpiły tu jedynie nawarstwienia zasypiskowe i budowlane powstałe podczas budowy istniejącego obecnie budynku, których głębokość nie przekraczała 1 m. Jedynie w wykopie 65f (garaż) udało się uchwycić warstwę kulturową związaną z osadnictwem późnośredniowiecznym, co należy wiązać z faktem, iż w miejscu tym nie wykonano podpiwniczenia, a co za tym idzie, nie zniszczono nawarstwień kulturowych zalegających na tym poziomie, w przeciwieństwie do fragmentu działki, gdzie wykonano podpiwniczenie.

Z ostatnich badań należy jeszcze słów kilka powiedzieć o wspomnianych już badaniach przy ulicy Lelewela, które prowadzono od września do października 2005 roku (wykop 66 w obrębie st. XXIV). Badaniami kierowała H. Mackiewicz, przy współudziale piszącego te słowa. Natrafiono tu między innymi na pozostałości zabudowy XVI-to, XVII-to i XVIII-to wiecznej, a także późnonowożytnej i współczesnej (XIX – XX wiek). Wyeksplorowano dwa piece kaflowe (XVI-to i

XVIII-to wieczny). Przy okazji pozyskano dużą ilość kafli i ich fragmentów zarówno płycinowych, jak też miskowych, a także duże fragmenty ceramicznej rury, prawdopodobnie do odprowadzania dymu. Bezpośrednio przy murze miejskim uchwycono niewielką XVII-to wieczną piwniczkę, z której oprócz materiału ceramicznego pozyskano jedną monetę Krystyny Szwedzkiej z tego właśnie okresu. Ponadto natrafiono na duży fragment kanalizacji drewnianej (Ilustracja.: 9) wykonanej z drażonego w pniu dębowym kanału o kształcie litery U w przekroju z wierzchu nakrytego płaskimi dranicami, z klapą przy skraju północno-zachodnim, a więc od strony miasta. Jego wylot skierowany był w kierunku łęku w murze, choć nie dochodził do jego otworu. Być może badania dendrochronologiczne pozwolą na ustalenie w przybliżonej dacie wznoszenia murów obronnych.

Ilustracja 9. Wykop 66. Duży fragment kanalizacji drewnianej prawdopodobnie odprowadzającej nieczystości, z jakiegoś warsztatu rzemieślniczego - być może garbarni. Widok z góry od strony północno-wschodniej. Fot. A. Mackiewicz.

Ustalono także, iż w miejscu, gdzie znajdują się łuki konstrukcyjne było znaczne obniżenie terenu pomiędzy wzgórzem, na którym wzniesiono katedrę, a wzgórzem z basztą przy ulicy Lelewela. W miejscu tym po wybudowaniu muru obronnego wykonano wał gliniano-ziemny od strony wewnętrznej muru. Ponadto natrafiono i wyeksplorowano dwie latryny znajdujące się jedna nad drugą. Zwłaszcza w obiekcie starszym (dolnym) zalegał liczny materiał zabytkowy w postaci całych naczyń ceramicznych i dużych ich fragmentów pozwalających na wykonanie pełnej

rekonstrukcji. Chronologię latryn na podstawie materiału ceramicznego ustalono na schyłek XV i XVI wiek. Ponieważ jednak drewno, z którego je wykonano było w bardzo dobrym stanie, ich dokładniejsza chronologia będzie możliwa do ustalenia po wykonaniu badań dendrochronologicznych. Z całego wykopu pozyskano bardzo liczny materiał zabytkowy w postaci naczyń ceramicznych, a także kafli płycinowych i miskowych. Bardzo ciekawy jest również fakt odkrycia w trakcie badań niewielkiego skarbu srebrnych monet (dwadzieścia kilka pozlepianych ze sobą sztuk), które pomimo znacznego zaawansowania ich skorodowania, wstępnie określono na przełom XIV i XV wieku, a więc wybijane przez Konrada von Jungingena lub jego brata Ulryka. Na ich dokładniejsze określenie trzeba jednak poczekać do wykonania prac konserwatorskich. W sumie przebadano tu ponad 2 ary miejskich nawarstwień stratygraficznych, a ich wyniki przekroczyły najśmielsze oczekiwania prowadzących je archeologów. Zarówno zabytki, jak też dokumentacja znajdują się w fazie opracowywania.

Również późną jesienią 2005 roku (listopad – grudzień) prowadzono badania archeologiczne wewnątrz budynku przy ulicy Kołłątaja 20, a właściwie w jego części tylnej (zaplaczu) od strony ulicy Podwale. Badania te prowadziła mgr M. Birezowska. Wiadomo jedynie, że uchwycono schyłkowo-średniowieczne nawarstwienia kulturowe, oraz wczesnonowożytnie i nowożytnie fragmenty zabudowy.

Od lipca do listopada 2006 roku prowadzono badania archeologiczne w Olsztynie w obrębie Targu Rybnego i Parku Zamkowego a także zasypanej fosy przy ulicy. Wykopy oznaczono numerami od 70a do 70l w obrębie ST. XXIV .

Rozpoznaniem archeologicznym objęto obszar od Bramy Górnej do Parku Zamkowego (Targ Rybny i rejon zasypanej fosy wzdłuż ulicy Nowowiejskiego) oraz teren Parku Zamkowego. W sumie rozpoznaniem archeologicznym objęto obszar o powierzchni ca **500 arów** (5 ha). W trakcie prac terenowych wykonano 17 wykopów o łącznej powierzchni **10,35 ara** (1035 m²), które pozwoliły na pełne rozpoznanie stanu zachowania i przebiegu fortyfikacji miejskich w północno-wschodniej i północno-zachodniej części Starego Miasta Olsztyna, oraz poziomu zalegania gruntów rodzimych. Miały one na celu dostarczenie informacji co do stanu zachowania oraz przebiegu murów miejskich w ich północno-wschodniej i północno-zachodniej części oraz opracowania ewentualnego uczytelnienia ich w terenie i wytycznych konserwatorskich dla takiego projektu. Wiązało się to więc z ustaleniem układu nawarstwień stratygraficznych na terenie objętym badaniami, uchwycenie reliktywów fortyfikacji miejskich (tzw. muru niskiego, baszty narożnej i ewentualnie Bramy Młyńskiej), określenie sposobu ich posadowienia i stanu zachowania.

W trakcie przeprowadzonych badań uchwycono i zadokumentowano pełną stratygrafię nawarstwień oraz odsłonięte relikty architektoniczne w obrębie wykonanych wykopów.

Podkreślić należy, iż w trakcie prowadzonych prac odsłonięto między innymi relikty muru miejskiego w obrębie obecnego Targu Rybnego między Bramą Górną a Parkiem Zamkowym. Zalegają one tutaj na głębokości przekraczającej 3,5 m. Jedynie na odcinku bezpośrednio od bramy do około 20 m, głębokość ta waha się od 0,5 do 1 – 1,5 m. Na pozostałym odcinku głębokość ta spada nawet do 3,5 – 4 m od obecnej powierzchni terenu. Przy czym w części północno-zachodniej Targu Rybnego między 75 a 100 m mur miejski wraz z tzw. basztą narożną zostały całkowicie zniszczone podczas budowy sieci ciepłowniczej i kanalizacyjnej związanej z budową Domu Gazety Olsztyńskiej w roku 1989. Pomimo założenia w tym rejonie 4 wykopów (70 a, e, f, j), które doprowadzono do głębokości przekraczającej 4 m nie udało się natrafić na żaden ślad po istniejącym w tym rejonie jeszcze na początku XX wieku murze i baszcie narożnej. Natomiast znajdujące się w tym rejonie komory ciepłownicze posadowiono na głębokości około 5 m i więcej od obecnej powierzchni terenu, co doprowadziło do całkowitego zniszczenia muru miejskiego, gdyż prace ziemne prowadzono wówczas przy pomocy ciężkiego sprzętu mechanicznego. Tak więc ze względu na grube warstwy zasypiskowe, które zostały wykonane po 1945 roku, kiedy to u zbiegu dawanych ulic Garncarskiej i Młyńskiej utworzono Plac gen. Świerczewskiego oraz zasypaną fosę (na przełomie XIX i XX wieku) wykonywane wykopy osiągały duże głębokości niejednokrotnie przekraczające 5 – 6 m, a jednocześnie prace prowadzono w warstwach późnonowożytnych i współczesnych pomimo dość dużych głębokości. Mimo wszystko udało się odsłonić i zadokumentować znaczne odcinki murów miejskich zarówno znane ze źródeł ikonograficznych, jak też duże fragmenty odsłonięte na nowo, o których ślad zaginął (wykop 70c₁, 70c₃), zwłaszcza w obrębie Parku Zamkowego. Szczególnie cenne było uchwycenie Bramy Młyńskiej oraz wieży narożnej, a także muru równoległego do fosy zamkowej i fragmentu muru równoległego do dawnej ulicy Garncarskiej i obecnie jeszcze zachowanego fragmentu muru obronnego miasta, który w swojej ostatniej fazie został wykonany najprawdopodobniej w początku XVI wieku, a konkretnie około 1520 roku, czyli za czasów, kiedy miasto było dodatkowo fortyfikowane przez M. Kopernika.

W wykopie 70c udało się uchwycić relikty tzw. Bramy Młyńskiej, która w literaturze przedmiotu nazywana jest przeważnie furką młyńską. Do tej pory panowało przekonanie, iż pierwotnie była to właśnie furka, a dopiero później Brama. Natomiast w świetle przeprowadzonych badań można stwierdzić, iż właśnie od początku była to brama (zbliżona gabarytami do tzw. Bramy Górnej), a dopiero w późniejszym okresie – furka. Niestety żałować należy, iż nie udało się uchwycić, baszty narożnej i miejsca, w którym mur miejski biegnący wzdłuż dawnej ulicy Garncarskiej skręcał w kierunku południowo-wschodnim i biegł wzdłuż nieistniejącej już ulicy Młyńskiej. Było to związane ze wspomnianymi już pracami wykonanymi w końcu lat

osiemdziesiątych XX wieku przy okazji uzbrajania terenu do nowo wzniesionego wówczas budynku pomnika Gazety Olsztyńskiej, kiedy to zostały one zniszczone na skutek prac ziemnych prowadzonych przy pomocy sprzętu mechanicznego.

Ponadto w wykopie 70c₁ udało się uchwycić północny narożnik fortyfikacji w postaci wieży narożnej, w której zachował się także ślad naprawy po tak zwanym podkopie w fundamencie i jego naprawie. Wyłomu tego dokonano najprawdopodobniej w czasie wojny trzynastoletniej, a więc po 1454 roku (konkretnie w roku 1463). Nie można oczywiście wykluczyć, iż miało to miejsce w roku 1521, kiedy krzyżacy usiłowali zdobyć miasto dodatkowo fortyfikowane przez M. Kopernika około 1520 roku, choć z tym faktem należało by bardziej łączyć fragment fortyfikacji uchwycony w wykopie 70c₃, a więc prostopadły do wieży narożnej i równoległy do zachowanego jeszcze fragmentu muru miejskiego, o który oparty był budynek przy dawnej ulicy Garncarskiej.

Ciekawym odkryciem dokonany podczas prowadzonych prac było uchwycenie gotyckiego muru obronnego między zamkiem a dawną fosą, w którym można wydzielić przynajmniej trzy fazy. Być może jest to pozostałość muru, który bronił dojazdu do bramy młyńskiej od strony zamku, a więc element analogiczny do funkcjonującego w przypadku zamku w Braniewie. Wydaje się jednak, że konstrukcja ta nie została dokończona.

Jednym z ciekawszych wyników przeprowadzonych badań było definitywne potwierdzenie braku na badanym odcinku tzw. muru niskiego. A dokładnie udowodniono, że takowego tutaj nie ma i nigdy nie było, wbrew temu, co jest widoczne na niektórych archiwalnych planach Miasta Olsztyna, zwłaszcza publikowanych przez C. Wünscha (Ryc.: **7**, **9**). Ponadto dodatkowym dowodem na to, że muru takiego w tym rejonie nie było jest stary plan Górnego Przedmieścia z 1807 roku (Ryc.: **10**) wykonany przez Beckera po spaleniu go (przedmieścia) przez wojska francuskie. Wydaje się, że gdyby taki mur miał istnieć, to z całą pewnością jego resztki, czy niewielkie pozostałości były by jeszcze widoczne w początku XIX wieku. A tymczasem widzimy tu jedną linię muru i ciek stanowiący resztkę fosy, co dowodzi, iż w miejscu tym był bardzo duży spadek terenu. Tak więc nie było potrzeby wznoszenia tu dodatkowej linii umocnień. Na tym samym planie mamy natomiast naniesiony tzw. mur niski na odcinku wschodnim i południowo-wschodnim, co jest zgodne z rzeczywistością. Układ fortyfikacyjny na tym odcinku przedstawia rekonstrukcja wykonana po badaniach przeprowadzonych wzdłuż ulicy Pieniężnego w 1997 roku przez autorów niniejszego sprawozdania (Ryc.: **31a**).

Pomimo wielu ciekawych odkryć dokonanych podczas tych badań (odsłonięcie reliktyw Bramy Młyńskiej, odcinka muru obronnego od tej bramy do wieży narożnej i wreszcie pozostałości samej wieży, jak również muru równoległego do fosy i zamku, a także prostopadłego łączącego go z wieżą), wydaje się, iż właśnie udowodnienie, że na odcinku od Bramy Górnej do Bramy

Młyńskiej nie było tzw. muru niskiego jest jednym z ważniejszych efektów przeprowadzonych prac archeologicznych. Kwestia istnienia tzw. muru przeciwskarpy wymaga przeprowadzenia dokładnych badań archeologicznych wzdłuż ulicy Nowowiejskiego w miejscu planowanego parkingu podziemnego.

Kończąc omawianie odsłoniętych na terenie Parku Zamkowego relikwów architektonicznych fortyfikacji miejskich północnego narożnika miasta, należy stwierdzić, iż mamy tu do czynienia z bardzo ciekawymi rozwiązaniami, o których do tej pory nie było wiadomo. Chodzi tu przede wszystkim o wieżę narożną, o której nie ma żadnych informacji archiwalnych i mur równoległy do fosy i zamku oraz prostopadły do niego nazwany przez nas wstępnie, jako „kopernikowski” – choć jest to być może zbyt daleko posunięta interpretacja -, a także relikty Bramy Młyńskiej, o której mówiło się jak dotąd, że została wzniesiona w XVI wieku. Wydaje się jednak, iż w tym okresie już chyba nie było potrzeby wznoszenia takiej konstrukcji. Bardziej prawdopodobna jest odwrotna kolejność – najpierw była brama, a później dopiero furta i to właśnie od około połowy XVI wieku. Należy niestety żałować, iż po roku od przeprowadzenia badań relikwów odsłoniętych murów obronnych przeznaczone wstępnie do uczytelniania w terenie trzeba było ponownie zasypać.

Jeżeli chodzi o pozostałe prace archeologiczne prowadzone na terenie starego miasta Olsztyna w ciągu ostatnich kilkunastu miesięcy, to nie wniosły one wiele nowego dla badań nad historią miasta i przejawów jego kultury materialnej, dlatego też nie będziemy ich w tym miejscu omawiać. Tutaj wspomnieć jedynie należy, iż w 2003 roku prowadzono między innymi nadzory archeologiczne w ulicy Górnej, podczas remontu stożków na rzece Łynie przy ulicy Zamkowej (jesienią 2006 roku prace te były kontynuowane od strony miasta - południowo-wschodniej rzeki) oraz budowy dwóch latryn publicznych (jedna na Targu Rybnym przy domu Gazety Olsztyńskiej, druga natomiast przy ulicy Okopowej – wykop 49 na st. XXIV). W tym miejscu należy wspomnieć, iż w ulicy Okopowej natrafiono na fragment legara tzw. ulicy okrężnej, z której pobrano próbkę do badań dendrochronologicznych. Badania, które wykonał dr Marek Krąpiec z Krakowa, potwierdziły już wcześniejszą datę z tejże okrężnicy. Próbką ta dała wynik **po 1354 roku** (a więc bezpośrednio po lokacji miasta). Poprzednia próbka dała wynik **po 1325 roku**, co oczywiście nie wyklucza możliwości iż drzewo, które ścięto nieco wcześniej, nie mogło zostać użyte do budowy ulicy kilka lat później, choć sam fakt określenia, że drzewo zostało ścięte po 1325 roku, nie wyklucza możliwości jego zrąbania około połowy XIV wieku, a więc w czasie kiedy budowano ulicę. Pozostałe prace archeologiczne w ciągu ostatnich kilkunastu miesięcy, to głównie nadzory nad wykopami liniowymi. Nadzorowano między innymi korytowanie i układanie bruku w ulicy Zamkowej (w 2003 roku). W roku 2004 nadzorowano wykop pod schody do pomieszczenia w suterenie przy ulicy Jedności Słowiańskiej (wykop 52), wykop pod wzmocnienie fundamentów przy

budynku nr 15 w zachodniej pierzei ulicy Kołłątaja oraz pod schody zejściowe od ulicy w kierunku rzeki Łyny i pod podest, wykopy wzdłuż ulicy Okopowej przed położeniem w jej obrębie nowej nawierzchni (wykop 53), Wykop liniowy pod przyłącza elektryczne do oświetlenia ulicy Staszica oraz krótki odcinek wykopu w ulicy Podwale przy jej skraju południowym (wykop 57 na st. XXIV).

Jesienią 2006 roku wykonano wykopy 67 a – 67 d przy ulicy Nowowiejskiego, a więc w obrębie zasypanej na przełomie XIX i XX wieku fosy. Wykonano wówczas 4 wykopy sondażowe w celu uchwycenia nawarstwień stratygraficznych oraz ewentualnych reliktyw architektonicznych zarówno cywilnych, jak też fortyfikacji miejskich. Tak, więc w wyniku przeprowadzonych prac udało się między innymi odsłonić i zadokumentować relikty budynków po neogotyckiej kamienicy Ostera oraz późniejszego budynku Herrgotta (wykop 67d), a także nawarstwienia zasypiskowe po zasypanej fosie (wykopy 67 a – 67 c). Niestety ze względu na charakter prac (badania sondażowe) oraz brak możliwości wykonania wykopów szerokoprzestrzennych (zwłaszcza w przypadku wykopu 67b) nie udało się doprowadzić ich do poziomu zalegania calca, nawet posiłkując się odwiertami geologicznymi.

W trakcie przeprowadzonych badań uchwycono i zadokumentowano pełną stratygrafię nawarstwień oraz odsłonięte relikty architektoniczne w obrębie wykonanych wykopów. Żałować należy, iż nie udało się uchwycić, ani widocznych na niektórych planach fragmentów fortyfikacji w postaci tzw. muru niskiego, a zwłaszcza muru przeciwskarpy. Niestety było to związane z zakresem prowadzonych prac, a przede wszystkim ich charakterem oraz ograniczonymi środkami, uniemożliwiającymi założenie i wykonanie wykopów do głębokości kilku (być może nawet 6 – 9 m) metrów na znacznej długości. Prowadzący badania nie ukrywa, iż wiązał z nimi duże nadzieje, zwłaszcza w kontekście możliwości uchwycenia wspomnianych elementów fortyfikacyjnych. Jak już wiadomo w świetle omawianych tu badań uchwycenie tzw. muru niskiego nie było możliwe, ponieważ w tym rejonie, takiego nigdy nie było. Co się zaś tyczy muru przeciwskarpy, to jak na razie kwestia jego istnienia w tym rejonie miasta pozostaje jak na razie otwarta.

Tak więc zbyt wąski zakres prac oraz istniejące jeszcze w terenie elementy architektoniczne przeznaczone do rozbiórki nie pozwalały wykonać na tyle dużych wykopów, które dałyby szansę natrafienia na znajdujące się w tym rejonie pozostałości tzw. muru niskiego, który widnieje na planie Wünscha, a także muru przeciwskarpy oraz kształtu i pierwotnej szerokości fosy. Można jedynie stwierdzić, iż do znacznej głębokości (ponad 6 – 7 m) zalegają tu współczesne warstwy zasypiskowe powstałe w wyniku zasypiania fosy na przełomie XIX i XX wieku. Natrafiono natomiast na liczne fragmenty zabudowy późnonowożytnej i współczesnej (przełom XIX i XX wieku) po wspomnianych już i opisanych kamienicach. Jednej – neogotyckiej należącej do Ostera i

drugiej wzniesionej przez Herrgotta w tym samym miejscu i zapewne z częściowym wykorzystaniem fragmentów poprzedniej.

W listopadzie i grudniu 2009 roku wykonano sondażowe badania archeologiczne w ulicy Jana z Łajs. Wykop oznaczono nr 89 w obrębie st. XXIV. Odsłonięto tu i zadokumentowano duży fragment znacznych rozmiarów obiektu kubaturowego. Odkryto tu fragment ściany zachodniej o długości około 12 m, przy czym nie udało się uchwycić narożnika południowo-zachodniego, a więc jej długość była jeszcze większa. Mamy tu prawdopodobnie do czynienia bądź ze strażnicą prawdopodobnie starszą od zamku, bądź z samym pierwotnym założeniem zamkowym, którego lokalizacja mogła zostać z niewiadomych, jak na razie przyczyn zmieniona. Zwłaszcza, że teren ten jest dość nisko położony. Jednakże na obecnym etapie badań potwierdzenie i udowodnienie takiej hipotezy nie jest możliwe. Nie można, bowiem wykluczyć jakiegóż innej funkcji obiektu. Należy jedynie wspomnieć, iż w niewielkiej odległości od interesującego nas obiektu, bo zaledwie około 25 m w kierunku południowo-wschodnim w trakcie badań prowadzonych w roku 2004 (wykop 56) pod murami miejskimi natrafiono na relikty obiektu prawdopodobnie mieszkalnego w postaci warstwy klepiska, które należy datować na okres bezpośrednio przed lokacją miasta. Wydaje się, iż przeprowadzenie regularnych badań archeologiczno-architektonicznych znacznie zwiększyłoby szanse na dokładniejsze rozpoznanie tego terenu i występujących na nim zabytków nieruchomych w postaci zabudowy kamiennie-ceglanej, jak i ewentualnej zabudowy drewnianej. Stanowisko zdecydowanie prezentuje wysoki potencjał archeologiczno-poznawczy, mający niebagatelne znaczenie dla miasta Olsztyna.

W 2010 roku wykonano przedinwestycyjne sondażowe badania archeologiczne w obrębie Placu Jedności Słowiańskiej na st. XXIV. Założono 11 wykopów oznaczonych numerami 97 a do 97 k. Rozpoznaniem archeologicznym objęto obszar o powierzchni ok 16 arów. Łącznie przebadano teren o pow. 253, 7 m² (ok. 2, 5 ara).

W rezultacie wykonanych badań archeologicznych rozpoznano przebieg oraz stan zachowania fortyfikacji miejskich w północno-wschodniej części Starego Miasta Olsztyna. Fundamenty murów zachowane były w ok 50% pierwotnego stanu. Większość murów w obrębie Placu Jedności Słowiańskiej została zniszczona w związku z budową instalacji ciepłowniczej w latach 80-tych. Pomimo, zniszczeń udało się ustalić przebieg fundamentów, gdyż zachowały się charakterystyczne elementy linii obronnej.

Odsłonięto relikty fundamentów muru miejskiego wraz z dwiema basztami oraz niewielki fragment muru niskiego. Łącznie zadokumentowano linię fortyfikacji o dł. 37 m na odcinku 70 m. Baszty należą do typu łupinowego i były otwarte od strony miasta. Baszty zarejestrowane w wykopach 97a oraz 97c, oddalone były od siebie o ok. 22 m. Szerokość muru wynosiła od 1, 8 do 2,

1 m. Stropy fundamentów zalegały na wysokości od 109,825 do 112,693 m n.p.m. Fundamenty murów zbudowane były z dużych kamieni, uszczelnianych mniejszymi łączonymi zaprawą wapienną z gruzem ceglany. W częściach spągowych na wysokości 109,80 – 110,30 m n.p.m. kamienie spajane były zaprawą glinianą.

Podkreślić należy, iż większość odkrytych w trakcie badań murów obronnych była już odsłonięta w trakcie prac ziemnych przeprowadzonych w latach 1936-40. Wtedy jednak były jeszcze czytelne w terenie fragmenty, które zostały zniszczone w 1988 roku podczas budowy betonowych komór ciepłowniczych. W ich wyniku usunięto bardzo duże fragmenty fortyfikacji, zarówno muru wysokiego, jak też niskiego. Natomiast fragmenty muru niskiego na odcinku od Bramy Górnej do granicy z parkiem znajdowały się pierwotnie pod obecnie istniejącą współczesną zabudową. Nie wiadomo, więc, czy zostały one całkowicie zniszczone podczas jej wznoszenia, czy też jakieś relikty znajdują się jeszcze pod współczesną zabudową. Jeżeli chodzi o mur wysoki, to jego fragmenty uchwycono w niewielkiej odległości od budynku w obrębie wykopu 97k na niewielkim skwerku.

W 2011 roku wykonano badania archeologiczne w obrębie wykopu 106 na stanowisku XXIV w Olsztynie, czyli na terenie dawnego młyna. Badania były prowadzone w trzech etapach. Odkryte relikty architektoniczne mieszczą się w granicach wykopu o wymiarach 22 x 29 m, a więc na dużej części objętej zabudową funkcjonującą w tym miejscu do 1945 roku.

W obrębie wykopu odsłonięto i zadokumentowano elementy architektoniczne dawnego młyna funkcjonującego w tym miejscu od około połowy XIX wieku, a także fragment nieco starszej zabudowy. Być może jest to fundament wcześniejszego budynku młyna lub obiektu związanego z nim tylko pośrednio jak np. dom młynarza. Od strony wschodniej (do zewnętrznego lica) budynku młyna dostawiony był podpiwniczony budynek mieszkalny (dom młynarza). Piwnica pierwotnie przesklepiona była kolebą. Fundament piwnicy zbudowany jest z kamienia, natomiast koleba z cegły wykonanej ręcznie, a więc renesansowej lub nieco późniejszej (być może nawet wcześniejszej, ale rozbiórkowej) spojonej zaprawą wapienną. Poziom użytkowy stanowiła tu posadzka ceglana. Najprawdopodobniej mamy tu do czynienia z piwniczką dostawioną do najstarszego budynku, od strony zewnętrznej (poza obrębem budynku, czyli tzw. wolnostojąca). Tym samym należy przyjąć, iż powstała ona w tym samym czasie, czyli w początkach XVIII wieku. Nie można oczywiście wykluczyć jej nieco wcześniejszej proveniencji, podobnie zresztą, jak najstarszego istniejącego w tym miejscu kamiennego budynku murowanego. Sam budynek nie był podpiwniczony. Piwniczka ta była najprawdopodobniej wykorzystywana już po wzniesieniu tzw. części mieszkalnej kompleksu zabudowy młyńskiej. Usytuowana jest ona na osi wschód - zachód. Podczas uzupełniających badań nie udało się zadokumentować przebiegu murów budynku

mieszkalnego w części wschodniej wykopu. Jego wschodnia ściana została w całości zniszczona przez wkop kanalizacyjny, biegnący najprawdopodobniej w osi pierwotnej ściany. Na podstawie planu miasta Olsztyna z 1913 roku znajdującego się w Państwowym Archiwum w Olsztynie (dawne akta magistrackie) udało się ustalić jego rzeczywiste wymiary. Po obrysie budynek ten miał 20 x 10 m (Rys. 3).

Wewnętrzna przestrzeń ograniczona najstarszym fundamentem ma wymiary 5,5 x 13,25 m, a więc ca 72,9 m². Po obrysie zewnętrznym budynek miał ca 9,25 x 17,25 m. Fundamenty te wykonano z kamienia spojonego zaprawą wapienną. Relikty te można ostrożnie datować na XVIII wiek. Być może po zniszczeniu młyna w 1705 roku i jego ponownej odbudowie na wyspie, w interesującym nas miejscu powstał budynek mieszkalny młynarza. Prawdopodobnie około połowy XIX wieku młyn został przeniesiony z wyspy na miejsce badanej działki, już po zniszczeniu istniejącego tu starszego budynku. Wtedy też wielkość budowli uległa zmianie z częściowym wykorzystaniem starszych fundamentów. Zasadnicza część młyna wzniesionego w XIX wieku miała po obrysie zewnętrznym ca 18 x 20 m. Do niej dostawiono od strony wschodniej część mieszkalną. W części zachodniej (od strony rzeki Łyny) znajdowały się dwa kanały, którymi płynęła woda poruszająca koła młyńskie do momentu zastosowania napędu turbinowego. Część tą można datować na drugą połowę lub koniec XIX wieku. Podkreślić należy, iż zewnętrzna ściana północna młyna w chwili obecnej jest bardzo zniszczona i zwiertzała. Ponadto duża jej część (zwłaszcza od strony zachodniej) została wykonana z cementu po zniszczeniach powstałych w 1945 roku. Ściana południowa wykonana została z kamienia na zaprawie. Podobnie ściana wschodnia części młyna stanowiąca element wspólny z częścią mieszkalną, wsparty na starszej części fundamentu.

W trakcie prowadzonych badań pozyskano nieliczny materiał zabytkowy o szerokim spektrum chronologicznym poczynając od XIV w., a kończąc na wieku XX. Materiał ten zalegał jednak na złożu wtórnym, co znacznie ogranicza jego wartość datującą.

Podsumowując należy powiedzieć, iż w obrębie badanej działki uchwycono zabudowę murowaną sięgającą swymi korzeniami początku XVIII wieku, z możliwością nieznacznego przesunięcia jej chronologii do drugiej połowy wieku XVII. Zasadnicza zabudowa kompleksu młyńskiego powstała w kilku etapach w ciągu XIX wieku. Przeprowadzone badania nie ujawniły występowania nawarstwień kulturowych, ani reliktyw architektonicznych starszych niż XVII-towieczne. W trakcie prowadzonych badań nie stwierdzono obecności żadnych śladów, które mogłyby świadczyć jednoznacznie o tym, iż w miejscu tym funkcjonował jakikolwiek młyn przed XIX wiekiem.

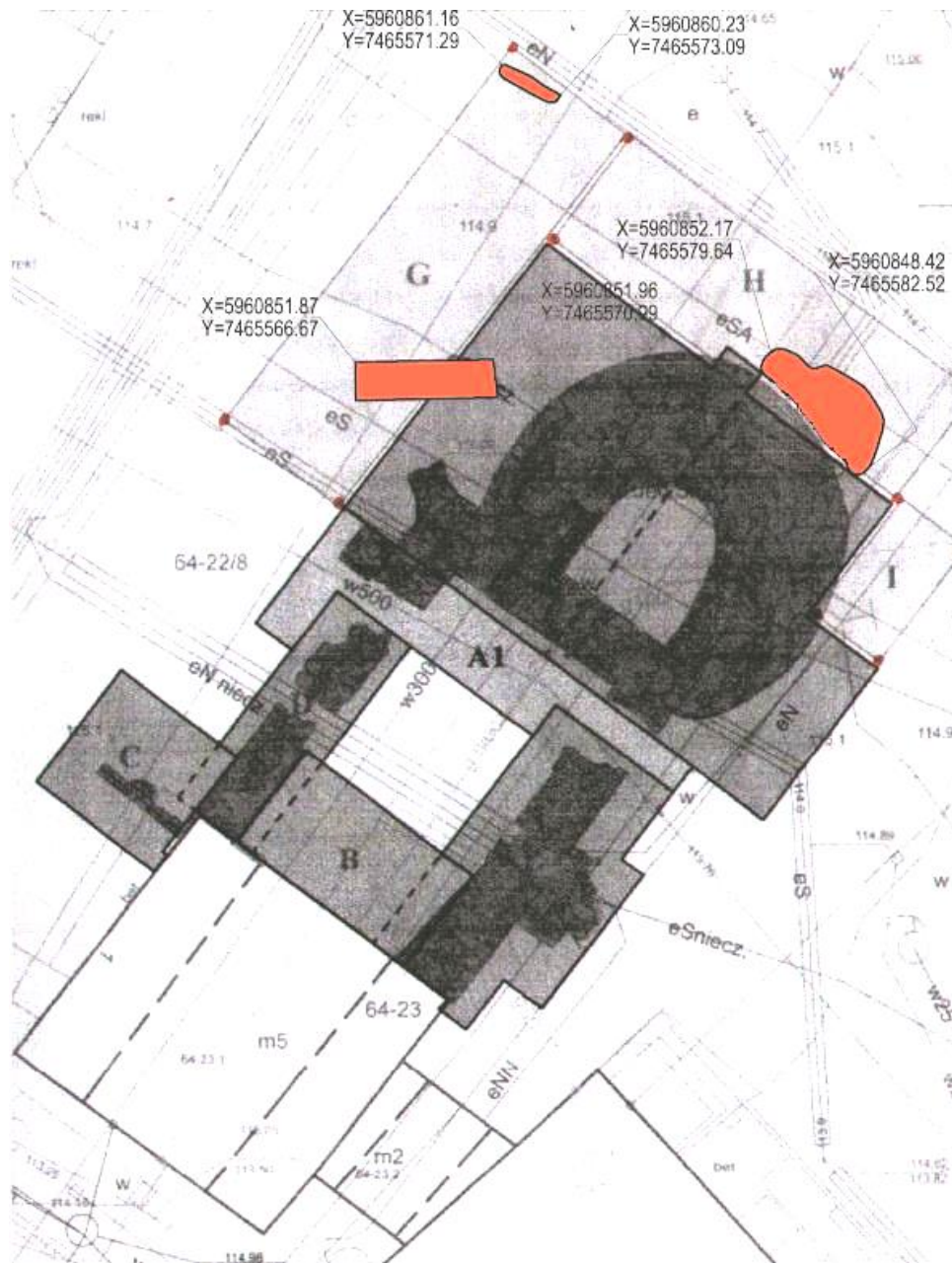
W roku 2011 badania archeologiczne w obrębie placu Jedności Słowiańskiej w rejonie Wysokiej Bramy prowadziła firma Archeo-Discoveries p. S. Petrykowskiego. Prace wykopaliskowe prowadzono w obrębie niewielkich wykopów sondażowych, w których odsłonięto fragment szyi bramnej. Badania przed Wysoką Bramą podjęto ponownie w roku 2012. Badaniami kierowali mgr Bartłomiej Kaczyński i mgr Adam Mackiewicz. W ramach tego sezonu badawczego wykonano 6 wykopów oznaczonych numerami 110 A do 110 F, w których odsłonięto pełny zarys szyi bramnej, wraz z dochodzącym do niej od strony wschodniej murem niskim, a także dużych rozmiarów budowlę obronną o owalnym narysie – rondelę⁸⁶. Mury szyi bramnej miały 12 m długości i 1,8-2 m szerokości, ścina zamykająca szyję bramną miała 10 m długości i 2 m szerokości. Do tej ściany od strony północnej dostawiona została rondela zbudowana z kamieni polnych i cegieł spojonych zaprawą wapienną. Rondela miała ściany o grubości od 3,7 do 4 m, jej średnica po obrysie zewnętrznym wynosiła 11,3 m. We wnętrzu rondeli znajdowało się pomieszczenie o półkolistym kształcie o wymiarach 3,7 x 4,5 m. Wewnętrzne lico budowli zbudowane było z cegieł, zewnętrzne zaś z kamieni polnych. Wewnątrz budowli od strony zachodniej i wschodniej odsłonięto także wnęki w przedpiersiu muru z zamurowanymi otworami strzelniczymi. Wnęki miały szerokość 1,6 m i wysokość 1,7-1,8 m. W wykopie osiągnięto poziom posadowienia fundamentów rondeli na głębokości ca 7,6 m. Podkreślić należy, iż fundament ten opada w kierunku zewnętrznym i na zewnątrz może osiągnąć nieco większą głębokość. Potwierdziły to kolejne badania wykonane w 2015 roku.

Kontynuacja prac w obrębie wykopu 110 przed Wysoką Bramą podjęta została pod koniec roku 2013 i wczesną wiosną roku 2014. Badaniami kierowali mgr Bożena Marczyk-Chojnacka i mgr Mikołaj Ostrowski⁸⁷. Celem badań było odnalezienie przyczółka mostowego lub filarów mostowych, a także ustalenie poziomu posadowienia rondeli. W ramach prac wykopaliskowych wykonano trzy wykopy badawcze oznaczone literami F2, G, H i I (nawiązując do badań z roku 2012). W wyniku przeprowadzonych badań udało się odkryć ceglany filar mostu przy zachodnim licu rondeli, a także fragment drugiej podpory mostu w części północno-zachodniej wykopu G. W wykopie H zlokalizowanym na północnym przedpolu rondeli odsłonięto warstwę zbitej zaprawy wapiennej i gruzu, które zinterpretowano jako rodzaj umocnienia stoku fosy. W wykopie F2

⁸⁶ A. Mackiewicz, B. Kaczyński - Sprawozdanie z badań archeologicznych wyprzedzających realizację projektu Rewitalizacja obszaru pomiędzy Starym Miastem a Ratuszem w Olsztynie” przeprowadzonych na placu Jedności Słowiańskiej w Olsztynie (dz. 11/5, 22/8, 23, 42, 43 i 44), stan. XXIV, wykop 110, woj. warmińsko-mazurskie. Olsztyn 2012, maszynopis w archiwum WUOZ w Olsztynie

⁸⁷ B. Marczyk-Chojnacka, M. Ostrowski - Opracowanie z badań wykopaliskowych w Olsztynie – Plac Jedności Słowiańskiej st. 24, Kraków 2014, maszynopis z archiwum U M Olsztyn

podjęto próbę uchwycenia poziomu posadowienia rondeli oraz filara mostu. W tym wykopie nie udało się osiągnąć celów badawczych podjęto zatem decyzję o kontynuacji i rozszerzeniu badań w części zachodniej i północno-zachodniej terenu dawnego przedbramia⁸⁸.

Ilustracja 10. Fragment mapy rejonu badań z naniesioną lokalizacją wykopów wykonanych w poprzednich sezonach badawczych.

Badania takie przeprowadzono od września do grudnia 2015 roku. Głównymi założeniami badawczymi uzupełniających badań archeologicznych było określenie poziomu posadowienia

⁸⁸ J. Sobieraj - Założenia do programu uzupełniających badań archeologicznych w rejonie Bramy Górnej (Pl. Jedności Słowiańskiej) w związku z realizacją projektu „Rewitalizacja obszaru pomiędzy Starym Miastem a Ratuszem w Olsztynie”. Olsztyn 2015, Opracowanie sporządzone dla wydziału Inwestycji Miejskich Urzędu Miasta w Olsztynie

fundamentu rondeli oraz filara mostu, odsłonięcie i rozpoznanie domniemanego drugiego filara mostu w części NW terenu badań, a także rozpoznanie funkcji i chronologii warstwy zbitej zaprawy wapiennej odsłoniętej od czoła rondeli. Terenem badań objęty został obszar wykopu F2 oraz poszczególne partie wykopów G i H, obecnie miały one za zdanie rozszerzenie i pogłębienie wykonanych wcześniej wykopów (**Ilustracja 10**). Miały one przede wszystkim na celu pogłębienie niedokończonych wykopów zarówno przy zewnętrznej ścianie rondeli od strony zachodniej do poziomu jej posadowienia, uchwycenie poziomu posadowienia pierwszej podpory mostowej od strony północnej, a także dokopanie drugiego filara mostowego, który w trakcie badań z 2014 roku został zaledwie fragmentarycznie uchwycony w swojej zachowanej partii stropowej na głębokości około 1 m od obecnej powierzchni terenu. Należało także ustalić charakter wylewki wapiennej, którą odsłonięto przy północnym czole rondeli. Ponadto trzeba było uchwycić i zarejestrować nawarstwienia stratygraficzne między dwiema podporami mostowymi. Wszystkie te założenia zostały wykonane. Tak więc uchwycono poziom posadowienia zewnętrznej ściany rondeli, która została stwierdzona na głębokości około 8,3 m poniżej obecnej powierzchni terenu. Odsłonięto i zadokumentowano wschodnią część pierwszej podpory mostowej zarówno od strony południowej, jak też północnej wraz z nawarstwieniami stratygraficznymi przylegającymi od strony wschodniej. Uchwycono także nawarstwienia stratygraficzne między filarem pierwszym i drugim. Udało się również uchwycić poziom posadowienia drugiej podpory na głębokości ca 8,1 m poniżej obecnej powierzchni terenu. W tym miejscu należy podkreślić, iż drugi filar mostowy został wykonany na bazie muru przeciwskarpy, który rozebrano na głębokość około 5 m, czyli mniej więcej do głębokości fosy w tym miejscu. Na uwagę zasługuje tutaj fakt, iż wbrew wcześniejszym ustaleniom nie było tutaj fosy mokrej, a tylko tzw. fosa sucha. Podobna sytuacja została zresztą stwierdzona w końcu 2015 roku podczas badań prowadzonych wzdłuż ulicy Pieniężnego (pod tzw. planty), o czym była mowa już wcześniej. Konkludując trzeba zaznaczyć, iż badania archeologiczne, które wykonano zarówno na terenie przedbramia, jak też wzdłuż ulicy Pieniężnego, każą nieco zweryfikować dotychczasowe poglądy na temat fosy okalającej stare miasto w Olsztynie. Przynajmniej na odcinku od ulicy Pieniężnego, do rejonu przedbramia Bramy Górnej funkcjonowała fosa sucha. Ostatni postulat postawiony przed badaniami, to ustalenie charakteru wylewki wapiennej przy północnym licu rondeli. W tym celu wykonano przekop przez ten element i stwierdzono, iż mamy w tym przypadku do czynienia z warstwą rozbiórkową z przełomu XVIII i XIX wieku. Warstwa ta, która miała stosunkowo zbity charakter, zapewne na skutek swojej budowy, czyli głównie warstwy rozbiórkowej złożonej z zaprawy, która na skutek dużej przesiąkliwości warstw zalegających powyżej z powodu przesiąkania wód opadowych uległa silnemu zestaleniu sprawiając wrażenie wylewki. Na fakt nowożytnego pochodzenia tej warstwy,

która miała w tym miejscu 1,8 m grubości, wskazuje materiał zabytkowy w postaci fragmentów ceramiki pozyskanych poniżej jej zalegania. Najmłodsze znalezione fragmenty ceramiki można bowiem datować na drugą połowę XVIII wieku. Tak więc nie można traktować tego elementu, jako fragmentu konstrukcji obronnej związanej z funkcjonowaniem rondeli.

W 2013 roku wykonano badania archeologiczne przy ulicy Staszica w związku z planowaną inwestycją budowlaną. W wyniku badań archeologicznych odsłonięto i zadokumentowano relikty średniowiecznych obwarowań miejskich oraz nowożytniej zabudowy.

Na przedłużeniu muru niskiego odsłonięto przewiązaną z nim basztę. Miała ona średnicę 16 m i grubość murów ok 4 - 4,3 m. Korona murów znajdowała się na wysokości od ok. 105,62 m n.p.m. w północno-zachodniej części i ok. 104,40 w południowo-wschodniej części. Nie udało się uchwycić poziomu posadowienia stopy fundamentowej baszty. Wewnątrz baszta miała kształt podkowiasty z zamykającym murem po stronie północno-zachodniej. Mur ten nie znajdował się w jednej linii z murem niskim, miał ok. 1,10 m szerokości i przesunięty był zdecydowanie w kierunku południowo-wschodnim. Uchwycono poziom posadowienia lica zamykającego basztę na wysokości 102,09 m n.p.m. Od muru tego odchodziło lico w kierunku północno-zachodnim. Nie uchwycono narożnika tego muru. Ma on prawdopodobnie swoją kontynuację w kierunku północno-zachodnim już poza wykopem. Element ten był bliźniaczo podobny do rondeli odsłoniętej na przedbramiu Bramy Górnej.

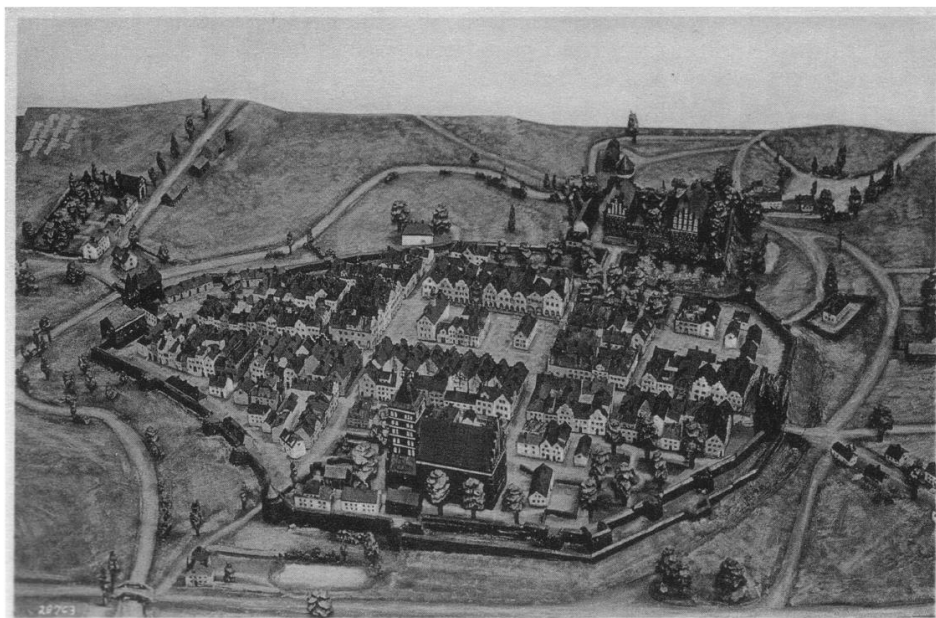
Zarówno odsłonięte lica jak i korona baszty została zbudowana ze średniej wielkości kamieni spojonych zaprawą wapienną. Przestrzenie między nimi były uzupełnione okrzeskami kamiennymi i szczególnie po wewnętrznej stronie baszty fragmentami dachówek. Znalaziono 6 równoległych od siebie zamurowanych ceglami otworów po legarach oraz dwa otwory po legarach licowane ceglą. Znajdowały się one w prostopadłych do siebie ścianach na różnych wysokościach. Wydzielono dwa poziomy roboczo nazwane użytkowymi.

Wyższy, *1 poziom z konstrukcjami drewnianymi* odsłonięto na wysokości 104,01-103,82 m n.p.m. Zarejestrowano tam fragment konstrukcji drewnianych złożonych z trzech desek równoległych do siebie oraz do muru zamykającego basztę. Wnioskując z materiału z zabytkowego

datowanego na okres od XV do XX wieku oraz z układu stratygraficznego, prawdopodobnie był to poziom eksploracji w okresie międzywojennym. Niestety na podstawie analizy dendrochronologicznej nie udało się ustalić daty ścięcia drzewa.

Poniżej tego poziomu wystąpiły nienaruszone warstwy. Dwie z nich na podstawie materiału zabytkowego można określić chronologicznie. Pierwszą na przełom XV/XVI w. (znaleziono w tej warstwie monety pochodzą z okresu 1596-1600). Oraz drugą związaną ze skarbem monet krzyżackich na lata 1414-1449. Średniowieczną metrykę potwierdzają całe naczynia o wypale redukcyjnym, które pozyskano z tego samego poziomu. Także badania dendrochronologiczne potwierdziły XV-to wieczne pochodzenie tych nawarstwień, a co za tym idzie funkcjonowanie baszty.

Udało się ustalić także *najniższy poziom użytkowy baszty*. Związany był on z odkrytym *II poziomem konstrukcji drewnianych*. Znajdował się on na wysokości *ok. 102,85 m n.p.m.* Na tym poziomie odsłonięto drewniane konstrukcje prawdopodobnie pierwotnej podłogi. Niestety zarejestrowano je tylko w południowo-zachodniej części wnętrza baszty. Na tym poziomie wystąpił także „skarb” monet krzyżackich oraz znalezione całe „in situ” naczynia ceramiczne datowane na okres średniowiecza.

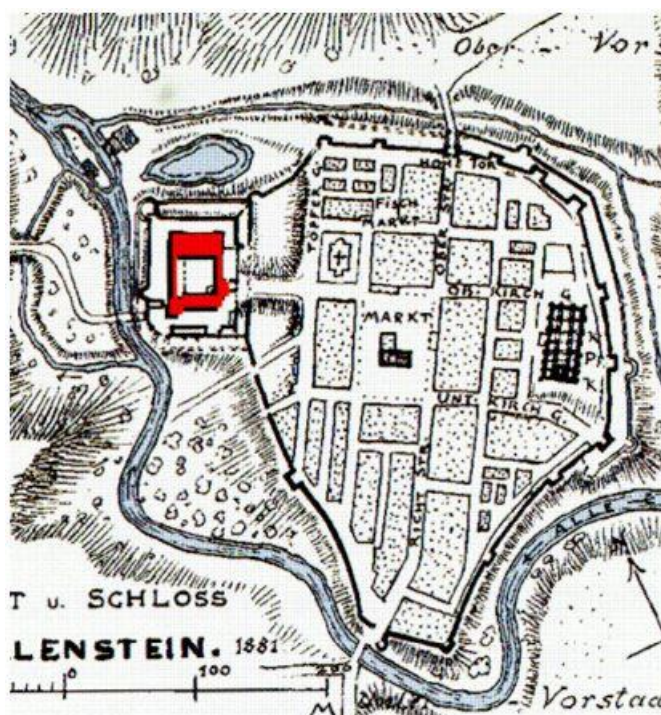

Ilustracja 11. Makieta Olsztyna autorstwa rzeźbiarz i architekta Clemensa Nedermana. Podarowano ją w 1932 Muzeum Regionalnemu w Olsztynie, eksponowana była w północnym skrzydle zamku. Według H. Matschulla⁸⁹.

⁸⁹ A. Rzempołuch

Ponadto w przegłębieniu wykopu, w obrębie profilu południowo-zachodniego i północno-wschodniego przed licem zewnętrznym baszty udało się uchwycić nawarstwienia związane z funkcjonowaniem fosy w tym miejscu oraz zarejestrowano warstwę rozbiórkową baszty.

Odkryta baszta, jak już wspomniano została odsłonięta wcześniej, bo w roku 1932 przez architekta Fechnera przy okazji prac porządkowych na tym terenie związanych z budową szkoły. Z tego też okresu pochodzi wydana w latach trzydziestych przez Hugo Grobą pocztówka przedstawiająca model makiety miasta z ok. 1700 r. (**Ilustracja 11**) i zaznaczoną widoczną jeszcze w tym czasie basztą⁹⁰. Baszty tej nie ma już na zachowanych archiwalnych mapach i planach miasta. Na większości z nich znajduje się po drugiej stronie ul. Staszica. Jedynie na planie z 1881 r. w ujęciu Steinbrechta (**Ilustracja 12**) jest ona usytuowana w zbliżonym położeniu do miejsca odkrycia.

Ilustracja 12. Plan sytuacyjny miasta i zamku w ujęciu C. Steinbrechta z 1881 roku. Za M. Jackiewicz-Garniec⁹¹.

⁹⁰ R. Bętkowski - Op. cit., 2010, s. 12

⁹¹ M. Jackiewicz-Garniec, M. Garniec - Burgen im Deutschordensstaat Preussen. Pomesanien, Oberland, Ermland, Masuren, Olsztyn 2009, s. 288).

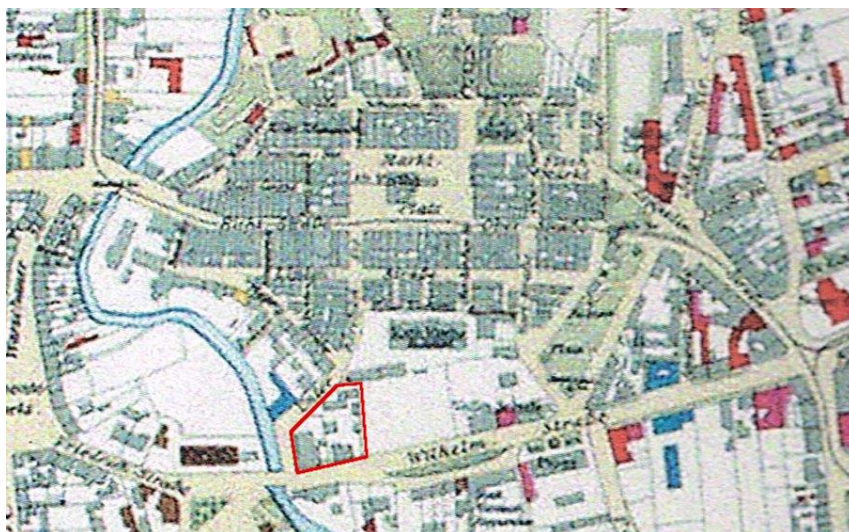
W wykopie położonym w południowo-wschodnim krańcu badanego terenu odsłonięto fragment kamiennie-ceglanych nowożytnych murów. Tworzyły one układ krzyża przyjmując położenie północ - południe, wschód - zachód. Mur położony na osi północ-południe, w północnej części posiadał głębokie kamienne fundamentowanie. W Południowo-zachodniej części tego wykopu zarejestrowano fragment muru ceglanego o grubości jednej cegły w kształcie litery „L”. W południowo-wschodniej części tego wykopu znajdowała się posadzka z cegieł maszynowych, która w czasie późniejszego użytkowania została pokryta wylewką betonową. W północno-zachodni narożniku wykopu na głębokości ok. 103,42 m n.p.m. znajdował się drewniany kanał. Jego podwalinę stanowiła profilowana deska z wyżłobionymi częściami przybocznymi, do których przymocowano po obu jej stronach za pomocą gwoździ dwie deski o grubości ok. 0,08 m. Całość przykrywała soczewkowata w przekroju deska z wyprofilowaną spodnią częścią brzegów. Nie znaleziono końca kanału. Miał on swoją kontynuację w obrębie prostopadłych do niego profili. Niestety pobrane próbki drewna nie pozwoliły na wydatowanie konstrukcji ze względu na zbyt krótkie sekwencje słoii.

Teren ten był w przeszłości regularnie zabudowany. Istniała tu między innymi słodownia, od połowy XIX wieku pocalthaleria Carla Rhodego. Przy ul. Pieniężnego w budynku nr 2 istniała także fabryka octu i musztardy Jakuba Silbersteina. Przy murze niskim na dawnej ul. Dolnokościelnej 6 znajdowała się łaźnia Jakuba Silbersteina, później fabryka powozów i zakład lakierniczy Józefa Szymańskiego (Ilustracja 13). A w końcu na terenie tym powstał rozebrany w roku 2012, a zbudowany 1932 „Dom Młodzieży św. Jakuba”.

Prawdopodobnie odkryte relikty stanowią część budynku gospodarczego w obrębie wspomnianych zabudowań, których powstanie można datować na przełom XIX i XX w.

W wyniku powyższych badań udało się potwierdzić, istnienie baszty przy wylocie ulicy Pieniężnego. Wydaje się, że teren w jej sąsiedztwie posiada duży potencjał badawczy. Nie rozpoznany jest zwłaszcza odcinek murów miejskich pod obecną ul. Staszica. Badania w tym rejonie być może pozwoliłyby odpowiedzieć na pytanie czy odkryta budowla była tylko tzw. Furtą Wodną czy może kolejną bramą. Najprawdopodobniej jednak mamy tu do czynienia z czwartą bramą. Z tego względu wszelkie przyszłe prace ziemne prowadzone w

tym rejonie szczególnie w rejonie ul. Staszica powinny być poprzedzone badaniami archeologicznymi.

Ilustracja 13. Fragment planu Olsztyna z 1913 roku, jako załącznik do książki H. Bonka „Historia Miasta Olsztyna”. Czerwoną ramką zaznaczono teren badań. Budynki oznaczone na zielono wybudowano przed rokiem 1890.

W związku z odkrytymi w wykopie 117 relikdami architektury, w celu uniknięcia kolizji, zaleca się przesunięcie projektowanego budynku w stronę ul. Pieniężnego przynajmniej na odległość od 0,5 do 1 m, tak aby przyszłe prace budowlane nie doprowadziły do zniszczenia zabytku. Planując przyszłe zagospodarowanie terenu przyległego do projektowanej inwestycji można by także uwzględnić ewentualne wyeksponowanie lub zaznaczenie w nawierzchni odsłoniętych reliktdów architektonicznych.

W latach 2014⁹² (wykop 118) i 2015⁹³ (wykop 122) prowadzono także badania archeologiczne wzdłuż ulicy Pieniężnego, mające na celu dokładne rozpoznanie przebiegu i stanu zachowania tzw. muru przeciwskarpy. W pierwszym przypadku wykonano 5 wykopów badawczych potwierdzając istnienie muru kontrskarpy wliczając w to pozostawione między wykopami świadki, na odcinku 94 m, przy czym w wykopie przy budynku przedszkola uchwycono

⁹² A. Mackiewicz, I. Zduńska -

Sprawozdanie z sondażowych badań archeologicznych przeprowadzonych w Olsztynie na działkach nr 78/4; 78/2, 77/3 obręb 64 (stanowisko XXIV, wykop 118) woj. warmińsko-mazurskie. Olsztyn 2014, maszynopis w archiwum WUOZ w Olsztynie

⁹³ I. Górecka-Radawiec, A. Mackiewicz -

Sprawozdanie z sondażowo-rozpoznawczych badań archeologicznych przeprowadzonych w związku z budową plant miejskich przy ulicy Pieniężnego w Olsztynie na działkach nr 78/2; 77/3; 77/4 obręb 64 (stanowisko XXIV, wykop 122). Olsztyn 2015, maszynopis w archiwum WUOZ w Olsztynie

jedynie wkop (negatyw) po rozebranej jego części. Został on prawdopodobnie zniszczony w drugiej połowie XIX wieku, w trakcie budowy budynków szkoły, choć z całą pewnością stwierdzić tego nie można. Natomiast w pozostałych przypadkach uchwycono relikty muru na odcinku około 42,5 m. Mur przeciwskarpy odsłonięto na krawędzi zachodniej stoku wału ziemnego znajdującego się przy ulicy Pieniężnego. Odległość odkrytego muru przeciwskarpy od muru niskiego wynosi w tym miejscu około 26,5 - 26,8 m. W 2014 roku wykonano badania sondażowo-rozpoznawcze w obrębie istniejącego wówczas w tym miejscu parkingu (3 wykopy) oraz na terenie dawnych tzw. ogrodów prezbitera (2 wykopy). Głównym celem było uchwycenie przebiegu muru przeciwskarpy oraz przekroju przez fosę. Wykonane wykopy wykazały, iż duża część muru kontrskarpy została w znacznej części zniszczona w trakcie budowy ciepłociągu (na odcinku 17 m), natomiast pozostałą część w kierunku północno-wschodnim rozebrano już wcześniej, prawdopodobnie w drugiej połowie XIX wieku i uchwycono jedynie negatyw po fundamencie. Odległość południowo-wschodniej krawędzi odsłoniętego muru przeciwskarpy od muru niskiego wynosi w tym miejscu około 27,3 – 27,8 m. Szczególnie ważne było potwierdzenie, iż na badanym odcinku funkcjonowała tu jedynie fosa sucha, a nie tak jak do tej pory uważano - mokra. Jej dno uchwycono w tym miejscu na głębokości około 3 m od obecnej powierzchni terenu i dokładnie w połowie odległości między murem niskim a murem przeciwskarpy. W przypadku wykopów założonych na terenie dawnych ogrodów prezbitera, odsłonięto jedynie nawarstwienia o charakterze zasypiskowym o nowożytniej proveniencji, w postaci przemieszanych glin i piasków.

Mur przeciwskarpy uchwycono także w obrębie działki należącej do osoby prywatnej u zbiegu ulic Pieniężnego i Staszica, w trakcie badań wyprzedzających inwestycję budowlaną wykonanych w 2016 roku⁹⁴ (wykop 123). W tym przypadku odsłonięto i zadokumentowano go na odcinku około 9 m. Mur ten był tutaj znacznie zniszczony, ponieważ wykorzystany został, jako podwalina pod istniejącą w tym miejscu do 2012 roku zabudowę XIX-to wieczną. Wspomnieć jeszcze należy, iż wcześniej (w 2013 roku) w obrębie tych samych działek przeprowadzono także badania archeologiczne⁹⁵ w wyniku, których odsłonięto i zadokumentowano basztę okrągłą, o czym

⁹⁴ A. Mackiewicz, I. Zduńska -

Sprawozdanie z badań archeologicznych wyprzedzających inwestycję budowlaną przy ulicy Staszica w Olsztynie na działkach 80/1, 80/3, 82 obręb 64 (stanowisko XXIV, wykop 123) woj. warmińsko-mazurskie. Olsztyn 2016, maszynopis w archiwum WUOZ w Olsztynie

⁹⁵ E. Brzuska, A. Mackiewicz -

Sprawozdanie z sondażowo-rozpoznawczych badań archeologicznych przeprowadzonych u zbiegu ulic Pieniężnego i Staszica w Olsztynie na działkach 80/1, 80/3, 80/4, 82 obręb 64 (stanowisko XXIV, wykop 117) woj. warmińsko-mazurskie. Olsztyn 2016, maszynopis w archiwum WUOZ w Olsztynie

była mowa wyżej W latach 2014⁹⁶ i 2015⁹⁷ prowadzono także badania archeologiczne wzdłuż ulicy Pieniężnego, mające na celu dokładne rozpoznanie przebiegu i stanu zachowania tzw. muru przeciwskarpy. W pierwszym przypadku wykonano 5 wykopów badawczych potwierdzając istnienie muru kontrskarpy wliczając w to pozostawione między wykopami świadki, na odcinku 94 m, przy czym w wykopie przy budynku przedszkola uchwycono jedynie wkop (negatyw) po rozebranej jego części. Został on prawdopodobnie zniszczony w drugiej połowie XIX wieku, w trakcie budowy budynków szkoły, choć z całą pewnością stwierdzić tego nie można. Natomiast w pozostałych przypadkach uchwycono relikty muru na odcinku około 42,5 m. Mur przeciwskarpy odsłonięto na krawędzi zachodniej stoku wału ziemnego znajdującego się przy ulicy Pieniężnego. Odległość odkrytego muru przeciwskarpy od muru niskiego wynosi w tym miejscu około 26,5 - 26,8 m. W 2014 roku wykonano badania sondażowo-rozpoznawcze w obrębie istniejącego wówczas w tym miejscu parkingu 93 wykopy) oraz na terenie dawnych tzw. ogrodów prezbitera (2 wykopy). Głównym celem było uchwycenie przebiegu muru przeciwskarpy oraz przekroju przez fosę. Wykonane wykopy wykazały, iż duża część muru kontrskarpy została w znacznej części zniszczona w trakcie budowy ciepłociągu (na odcinku 17 m), natomiast pozostałą część w kierunku północno-wschodnim rozebrano już wcześniej, prawdopodobnie w drugiej połowie XIX wieku i uchwycono jedynie negatyw po fundamencie. Odległość południowo-wschodniej krawędzi odsłoniętego muru przeciwskarpy od muru niskiego wynosi w tym miejscu około 27,3 – 27,8 m. Szczególnie ważne było potwierdzenie, iż na badanym odcinku funkcjonowała tu jedynie fosa sucha, a nie tak jak do tej pory uważano - mokra. Jej dno uchwycono w tym miejscu na głębokości około 3 m od obecnej powierzchni terenu i dokładnie w połowie odległości między murem niskim a murem przeciwskarpy. W przypadku wykopów założonych na terenie dawnych ogrodów prezbitera, odsłonięto jedynie nawarstwienia o charakterze zasypiskowym o nowożytniej proveniencji, w postaci przemieszanych glin i piasków.

Mur przeciwskarpy (Ilustracja uchwycono także w obrębie działki należącej do osoby prywatnej u zbiegu ulic Pieniężnego i Staszica, w trakcie badań wyprzedzających inwestycję

⁹⁶ A. Mackiewicz, I. Zduńska -

Sprawozdanie z sondażowych badań archeologicznych przeprowadzonych w Olsztynie na działkach nr 78/4; 78/2, 77/3 obręb 64 (stanowisko XXIV, wykop 118) woj. warmińsko-mazurskie. Olsztyn 2014, maszynopis w archiwum WUOZ w Olsztynie

⁹⁷ I. Górecka-Radawiec, A. Mackiewicz -

Sprawozdanie z sondażowo-rozpoznawczych badań archeologicznych przeprowadzonych w związku z budową plant miejskich przy ulicy Pieniężnego w Olsztynie na działkach nr 78/2; 77/3; 77/4 obręb 64 (stanowisko XXIV, wykop 122). Olsztyn 2015, maszynopis w archiwum WUOZ w Olsztynie

budowlaną wykonanych w 2016 roku⁹⁸. W tym przypadku odsłonięto i zadokumentowano go na odcinku około 9 m. Mur ten był tutaj znacznie zniszczony, ponieważ wykorzystany został, jako podwalina pod istniejącą w tym miejscu do 2012 roku zabudowę XIX-to wieczną. Wspomnieć jeszcze należy, iż wcześniej (w 2013 roku) w obrębie tych samych działek przeprowadzono także badania archeologiczne⁹⁹ w wyniku, których odsłonięto i zadokumentowano basztę okrągłą o czym była mowa już wyżej.

Wiosną (marzec - kwiecień) 2019 roku przeprowadzono także badania w obrębie tzw. antropogenu przy ulicy Nowowiejskiego, który jest usytuowany w centrum dawnej fosy. Badania prowadziła Magdalena Bury, kierownikiem był autor. Wykop ten oznaczono numerem 127 na st. XXIV (Olsztyn, stare miasto). Badania miały na celu stwierdzenie, czy mamy w tym przypadku do czynienia z jakąś formą związaną z funkcją obronną (militarną) miasta, czy też kryje ona w sobie pozostałości innych niewidocznych obecnie na powierzchni elementów przestrzennych o charakterze architektonicznym. W tym celu wytyczono i wykonano dwa wykopy krzyżowe oznaczone literami A i B. Ich szerokość wynosiła 4 m, natomiast długość odpowiednio 46 i 33 m. Wykopy doprowadzono do głębokości około 4,5 m. W sumie przebadano powierzchnię około 316 m². Niestety wszystkie postawione hipotezy odnośnie historyczno-archeologicznej funkcji ziemnego nasypu zostały zweryfikowane negatywnie. Wykop nie ujawnił żadnych pozostałości architektonicznych, żadnych elementów infrastruktury wojskowej, ani też śladów po szerokokorzystanych obiektach archeologicznych. Zalegały tu wyłącznie nawarstwienia zasypiskowe o współczesnej proveniencji (przełom XIX/XX wieku) powstałe w wyniku zasypiania dawnej fosy. Ustalono między innymi głębokość zalegania nawarstwień ciałowych na poziomie ca 100,30 m n.p.m. po stronie zachodniej nasypu oraz na poziomie ca 100,65 m n.p.m. po stronie północnej. W obu przypadkach ciec w postaci zielonkawo-brunatnego gliniastego łu znajdował się poniżej poziomu lustra wód gruntowych i jest zbliżony do poziomu wody w Łynie.

Podsumowując należy stwierdzić, iż badany antropogen stanowi rodzaj placu, który już przed 1945 rokiem po obrzeżach był obsadzony drzewami iglastymi. Sąsiedował on bezpośrednio od strony północno-zachodniej z istniejącym od 1913 roku placem sportowym usytuowanym

⁹⁸ A. Mackiewicz, I. Zduńska -

Sprawozdanie z badań archeologicznych wyprzedzających inwestycję budowlaną przy ulicy Staszica w Olsztynie na działkach 80/1, 80/3, 82 obręb 64 (stanowisko XXIV, wykop 123) woj. warmińsko-mazurskie. Olsztyn 2016, maszynopis w archiwum WUOZ w Olsztynie

⁹⁹ E. Brzuska, A. Mackiewicz -

Sprawozdanie z sondażowo-rozpoznawczych badań archeologicznych przeprowadzonych u zbiegu ulic Piętnego i Staszica w Olsztynie na działkach 80/1, 80/3, 80/4, 82 obręb 64 (stanowisko XXIV, wykop 117) woj. warmińsko-mazurskie. Olsztyn 2016, maszynopis w archiwum WUOZ w Olsztynie

bezpośrednio przy miejskiej hali sportowej. Być może był z nim w jakimś stopniu powiązany, bądź stanowił jego zaplecze.

Z wykopu 127 pozyskano ciekawy zbiór różnego rodzaju XIX i XX-wiecznych plomb ołowianych, kolekcję monet o szerokim spektrum chronologicznym oraz obszerny zbiór zabytków metalowych o dużych walorach estetycznych i historycznych.

Wspomnieć jeszcze należy, iż prowadzono także inne badania archeologiczne w obrębie Parku Zamkowego, jednakże były one związane z fortyfikacjami zamkowymi, dlatego też w tym miejscu zostały pominięte.

W międzyczasie na terenie starego Miasta w Olsztynie prowadzono wiele badań archeologicznych polegających na nadzorach, jednakże ich wyniki nie wnoszą zbyt wiele do wiedzy na temat historii miasta. Tak więc ich szczegółowe omawianie w tym miejscu niewiele mogłoby wnieść do analizy interesujących nas tutaj badań.